

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİ
POLİTİKALARI: RUSYA İLE DOĞALGAZ
TİCARETİ**

Yüksek Lisans Tezi

KEMAL KARTAL

İZMİR-2023

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİ
POLİTİKALARI: RUSYA İLE DOĞALGAZ
TİCARETİ**

Yüksek Lisans Tezi

KEMAL KARTAL

DANIŞMAN: PROF. DR. MAKBULE DİDEM BUHARİ

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikaları: Rusya ile Doğalgaz Ticareti" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/11/2023

Kemal KARTAL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikaları: Rusya ile Doğalgaz Ticareti

Kemal KARTAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Enerji modern dünyanın işlemlerini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu sebeple devletlerin, toplulukların iç ve dış politikalarının belirlenmesinde enerji güvenliği önemli bir etkiye sahiptir. Tarihsel olarak Avrupa’da enerji güvenliği algısında bir değişim gözlemlenmiştir.

Yaklaşık 450 milyonluk nüfusu ve 17 trilyon ABD doları gayrisafi yurtiçi hasılası ile dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan AB, gelişmiş ve sanayileşmiş bir topluluk olarak önemli miktarda enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Ancak AB tüketimini karşılayacak enerji kaynaklarından yoksundur. Bu nedenle AB enerji kaynakları açısından dışa bağımlıdır. AB enerji ihtiyacını büyük ölçüde Rusya’dan karşılamıştır. Ancak Rusya ile enerji ticareti Birlik içerisinde tartışmalara ve Rusya’ya olan ithalat bağımlılığı üye ülkeler arasında ayrışmaya neden olmuştur. Rusya’nın son yıllarda izlediği proaktif dış politika çerçevesinde enerjiyi de siyasi amaçlarla bir silah olarak kullanması AB’nin liberal olarak değerlendirilen enerji güvenliği algısının değişip realist algıya kaymasına yol açmıştır. Bu değişimi göstermek üzere, bu tezde incelenen vaka son yılların Birlik içerisindeki en tartışmalı konularından biri olan Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesidir. Çalışmada Avrupa’da enerji güvenliği algısındaki değişim ve Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı üzerine yaşanan tartışmalar ele alınmıştır. Özellikle Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesinin neden iptal edildiği ve AB içinde karşı çıkanların veya projeyi destekleyenlerin gerekçelerinin neler olduğu araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Avrupa Birliği, Rusya, Doğalgaz, Kuzey Akım 2

ABSTRACT

Master's Thesis

European Union Energy Security Policies: Natural Gas Trade with Russia

Kemal KARTAL

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations

Energy is one of the most important elements that make the modern world work. For this reason, energy security has an important effect in determining the domestic and foreign policies of states and communities. Historically, there has been a change in the perception of energy security in Europe.

The EU, one of the largest economies in the world with a population of approximately 450 million and a gross domestic product of US\$ 17 trillion, needs a significant amount of energy as a developed and industrialized community. However, the EU lacks energy resources to meet its consumption need. For this reason, the EU is dependent on foreign countries for energy resources. The EU mostly imports energy from Russia. However, energy trade with Russia has caused debates within the Union and the dependence on Russia has led to divisions among the Member states. Russia's proactive foreign policy and its use of energy for political purposes as a weapon in recent years has changed the EU's perception of energy security from a liberal to a realist one. This thesis investigates the case of the Nord Stream 2 gas pipeline project, one of the most controversial issues in the Union in recent years. In the study, the change in European perception of energy security and the debates on the Nord Stream 2 gas pipeline are explored. In particular, the study will discuss the reasons for cancelling Nord Stream 2 pipeline project and the pro and con arguments within the EU as regards the project.

Keywords: Energy Security, European Union, Russia, Natural Gas, Nord Stream 2

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. ENERJİ GÜVENLİĞİ TANIMLARI	5
2. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİNİN UNSURLARI	11
2.1. Elde Edilebilirlik.....	11
2.2. Erişilebilirlik	12
2.3. Ekonomik Olarak Karşılanabilirlik.....	14
2.4. Sürdürülebilirlik.....	15
3. ENERJİ GÜVENLİĞİ MESELESİNİN TARİHSEL OLARAK GELİŞİMİ	18
4. ENERJİ GÜVENLİĞİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	26
4.1. Realizm Açısından Enerji Güvenliği	26
4.2. Liberalizm Açısından Enerji Güvenliği.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARI

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNCEL ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	33
2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ	42
2.1. 1950 – 1973 Dönemde AB Enerji Politikası	44
2.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 1951	44
2.1.2. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) 1958.....	45

2.2. 1973 Petrol Krizi ve Sonrasında AT Enerji Politikası.....	46
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası.....	49
2.3.1. Maastricht Antlaşması ve Enerji.....	49
2.3.2. Enerji Şartı Antlaşması (1994)	50
2.3.3. Avrupa Birliği Enerji Politikası İçin Yeşil Kitap (1995).....	51
2.3.4. Beyaz Kitap (1995) Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası	52
2.4. 2000 Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası	52
2.4.1. Yeşil Kitap (2000)- Enerji Arz Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru	52
2.4.2. Yeşil Kitap (2006) – Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi	53
2.4.3. Avrupa İçin Bir Enerji Politikası (2007).....	54
2.4.4. Üçüncü Enerji Paketi (2009).....	56
2.4.5. Lizbon Antlaşması (2009)	57
2.5. 2010 Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası: Krizler ve Algılarda Değişim.....	58
2.5.1. Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi (2014): “Uyandırma Çağrısı”	59
2.5.2. İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji Belgesi (2015)	61
2.5.3. Avrupa Yeşil Mutabakatı (2019) ve Avrupa İklim Yasası (2021)	63
2.5.4. REPowerEU Planı (2022).....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ- RUSYA ARASINDA DOĞALGAZ TİCARETİ: LIBERAL ALGILAR?

1. AVRUPA BİRLİĞİ- RUSYA ARASINDA DOĞALGAZ TİCARETİ.....	68
1.1. Soğuk Savaş Döneminde AT- Rusya Enerji İlişkileri	68
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Döneminde AB- Rusya Enerji İlişkileri	69
1.3. 2014 Ukrayna Krizi Sonrasında AB- Rusya Enerji İlişkileri	72
1.4. 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali	74
1.5. Gazprom.....	76
2. KUZEY AKIM 1 ve 2 DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ: REALİST ALGIYA GEÇİŞ	79
2.1. Kuzey Akım 1 Doğalgaz Boru Hattı Projesi	79
2.2. Kuzey Akım 2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi	82
2.3. Projeye Karşı Olan Ülkeler Açısından Kuzey Akım 2	85
2.4. Projeyi Destekleyen Ülkeler Açısından Kuzey Akım 2	87
2.5. Avrupa Birliği Açısından Kuzey Akım 2	89
2.6. Kuzey Akım 2 Projesinde Son Durum	91

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	99

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 1:** Enerji güvenliğinin unsurları, koşulları ve enerji güvenliğine yönelik tehditler : 16- 17
- Tablo 2:** Kronolojik olarak Avrupa Birliği enerji politikalarının gelişimi : 43
- Tablo 3:** Rusya'dan Avrupa'ya ve Türkiye'ye ulaşan doğalgaz boru hatları : 77- 78

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** 2000- 2019 yılları arasında bölgelere göre toplam enerji üretimi : 34
- Şekil 2:** 2000- 2019 yılları arasında bölgelere göre toplam enerji arzı : 35
- Şekil 3:** Avrupa Birliği içerisinde birincil enerji üretimi : 36
- Şekil 4:** Avrupa Birliği'nde yakıt türüne göre birincil enerji üretimi : 38
değişimi (2010- 2020)
- Şekil 5:** Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Birincil Enerji Üretimi (2021) : 39
- Şekil 6:** Avrupa Birliği ve Üye Devletlerde 2000, 2012, 2021 yıllarına : 41
göre enerjide ithalata bağımlılık oranının değişimi
- Şekil 7:** Harita: Avrupa'ya gelen ve Avrupa içerisindeki boru hatları ve : 71
LNG terminalleri
- Şekil 8:** Harita: Kuzey Akım 1 doğalgaz boru hattı güzergahı : 80
- Şekil 9:** Harita: Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hatları : 83
güzergahı

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APERÇ	: Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi
AT	: Avrupa Topluluğu
AYM	: Avrupa Yeşil Mutabakatı
EŞA	: Enerji Şartı Antlaşması
LNG	: Sıvılaştırılmış doğalgaz (Liquified Natural Gas)
MTEP	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeler Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
UEA	: Uluslararası Enerji Ajansı

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Makbule Didem Buhari'ye teşekkürlerimi sunarım.

Canım Kızıma ve Sevgili Eşime.

Kemal KARTAL

İzmir-2023

GİRİŞ

Enerji, bir sistemin veya cismin iş yapabilme yetisidir. Herhangi bir işi gerçekleştirebilmek için enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Enerjinin doğrudan bir hesaplama değeri yoktur, yarattığı etki üzerinden değerlendirilerek ölçülür. Bir enerji kaynağından elde edilen enerji biçim değiştirilerek farklı amaçlar için kullanılabilir. Günümüz teknolojisinin verdiği imkanlar dahilinde, toplumlar var olan bir enerjiyi başka bir biçime dönüştürerek kendi yararlarına kullanmaktadır.

Yeryüzünde doğal kaynaklar her bölgeye eşit bir şekilde dağılmamıştır. Başta fosil yakıtlar olmak üzere enerji kaynaklarında da benzer bir durum vardır. Günümüzde olduğu gibi bazı ülkeler enerji kaynakları bakımından zengin iken, bazı ülkeler bu zenginlikten yoksundur. Tarih boyunca da enerji kaynaklarına sahip olan topluluklar ile olmayanlar arasında hep bir etkileşim olmuştur.

İnsanoğlunun ateşin kontrolünü sağlaması ona büyük bir avantaj vermiştir. İlkel insan ateş sayesinde yiyeceklerden daha fazla kalori elde etmiş, soğukta ısınmış ve vahşi doğada yırtıcılardan korunmuştur. Zaman içerisinde insanoğlunun bilgi birikimi artıkça, çevresini kullanma yeteneği gelişmiş ve enerji elde etmek için kullandığı kaynaklar çeşitlenmiştir.

Sanayi devriminden sonra üretimin makineleşmesi enerjiye olan ihtiyacı artırmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte fosil enerji kaynaklarından kömürün kullanımı hızla artmış ve 20. yüzyılın temel enerji kaynağı kömür olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesi ise petrolün önemi anlaşılmış ve savaş sonrası dönemde petrol hızla kömürün yerini almıştır. Enerji arz güvenliğinin sağlanmasında kaynak çeşitlendirme düşüncesi petrolün dünya enerji piyasasında öneminin artmasında etkili olmuştur.

1973 petrol krizi enerji güvenliği algısında bir dönüm noktası olmuştur. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol üretimini azaltması ve petrol fiyatlarının kısa süre içerisinde dört katına çıkması nedeniyle petrolde dışa bağımlı sanayileşmiş ülkeler ve bu ülkelerdeki bireyler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Enerji güvenliği meselesi, uluslararası gündemin tartıřmalđ konularından biri haline gelmiştir. Aynı zamanda 1973 petrol krizi sonrası enerji güvenliğinin sağlanması ulusal güvenliğin unsurlarından biri olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu algıyı çevresel ve iklim kaynaklı endişeler farklılaştırmış olsa da günümüz koşullarında bu bakış açısı devam etmektedir.

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin etkisiyle, ülkeler güzergah ve kaynak çeşitlendirmesi amacıyla tedarikçi ülke ve alternatif kaynak arayışına başlamışlardır. Bu dönemde doğalgaz önemli bir fosil enerji kaynağı olarak dünya enerji ticaretindeki payını artırmıştır. 1970’li yıllarda inşasına başlanan boru hatlarıyla Sovyetler Birliği’nden Avrupa’ya doğalgaz akışı başlamıştır. Zaman içerisinde Rusya ile Avrupa arasında enerji ticaret hacmi genişlemiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise Rusya, Avrupa enerji pazarında en önemli oyuncu haline gelmiştir. Başta doğalgaz olmak üzere fosil yakıtlarda Rusya, Avrupa Birliği’nin başlıca enerji tedarikçisi konumuna gelmiştir.

Rusya sahip olduğu yüksek miktarda enerji kaynakları sayesinde Avrasya bölgesinde en önemli enerji tedarikçilerinden biridir. Sahip olduğu enerji kaynakları Rusya’ya ekonomik ve siyasi avantajlar sağlamaktadır. İthal ettiği enerji kaynaklarından elde ettiği gelir ülkenin en önemli gelir kalemidir. Soğuk Savaş sonrasında Rusya’nın ekonomik kalkınmasının lokomotifi enerji gelirleri olmuştur. Putin dönemiyle birlikte ise dış politikada siyasi hedeflere ulaşmak için enerji bir araç olarak kullanılmaktadır.

AB’nin enerji güvenliğine yönelik kaygıları artık Orta Doğu’ya değil Rusya’ya odaklanmaktadır. AB ihtiyacı olan enerjinin yarısından fazlasını Rusya’dan ithal etmektedir. Rusya’nın öne çıkması AB içerisinde yeni güvenlik endişelerine ve bölünmelere neden olmuş, ortak bir enerji politikası oluşturmayı zorlaştırmıştır. Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya ile enerji ticaretine karşı çıkarken, Almanya gibi çekirdek üye ülkeler Rusya ile enerji ticaretini ekonomik bir mesele olarak görmüşlerdir. Üye devletler arasında bu bölünmenin en belirgin olduğu durum ise Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesidir.

Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesi 2011 yılında tamamlanan Kuzey Akım 1 doğalgaz boru hattının ikizi niteliğindedir. Kuzey Akım 1 gibi Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı da Baltık Denizi altından Rusya’dan Almanya’ya ulaşmaktadır. Yaklaşık 1200 km uzunluğundaki iki paralel boru hattından oluşan Kuzey Akım 2

doğalgaz boru hattı, yıllık toplam 55 milyar metreküp kapasiteye sahiptir. Her iki boru hattıyla birlikte, yılda 110 milyar metreküp doğalgazın doğrudan Rusya'dan Almanya'ya taşınması planlanmıştır. Bu iki doğalgaz boru hattı sayesinde, Rusya'dan AB'ye gelen doğalgazın yaklaşık yüzde 60'ı Baltık Denizi altından doğrudan Almanya'ya aktarılacaktır. Böylece AB ile Rusya arasında doğalgaz ticaretinde transit ülke konumunda olan Ukrayna, Polonya ve Belarus gibi ülkeler bypass edilecektir.

Bu çalışma kapsamında, Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesinin AB içerisinde yarattığı politik bölünme ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde enerji güvenliği kavramının literatürde nasıl tanımlandığı irdelenmiştir. Enerji arz eden, ithal eden veya transit ülkeler açısından enerji güvenliği meselesinin ne anlama geldiği, nasıl algılandığı ele alınmıştır. Ayrıca uluslararası kuruluşların kavramı tanımlamadaki farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Enerji arz güvenliği kavramının unsurları; elde edilebilirlik, erişilebilirlik, maliyetinin ekonomik olarak karşılanabilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Enerji güvenliği kavramının tanımı yapıldıktan sonra, Uluslararası İlişkiler teorilerinden liberalizm ve realizmin enerji güvenliğine bakış açısı verilmiştir. Enerji güvenliği meselesinin tarihsel olarak nasıl algılandığı ele alınmıştır. Burada Birinci Dünya Savaşı, OPEC'in kurulması, 1973 Petrol Krizi, Uluslararası Enerji Ajansı (UEA)'nın kurulması ve Rusya- Ukrayna çatışması enerji güvenliği meselesinde kırılma noktaları olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak AB'nin güncel enerji görünümü açıklanmıştır. AB'nin sahip olduğu enerji kaynakları, enerji arz yapısı ve ithalatı ele alınmış, dünyanın diğer büyük ekonomileriyle kıyaslanmıştır. AB'nin enerji arz yapısının ve enerji ithalatının son yıllarda nasıl değiştiği değerlendirilmiştir. Benzer şekilde üye devletlerin de enerji görünümü ele alınmıştır. Bu bölümde Avrupa Birliği resmi internet siteleri ve Eurostat'tan alınan güncel verilerden yararlanılmıştır.

Avrupa bütünleşmesinin ilk adımları enerji alanında atılmıştır. Bütünleşme yolunda ilk kurulan topluluklar olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) enerji alanında Avrupa'da iş birliğini hedeflemiştir. Bu iki toplulukla başlayan Avrupa enerji politikalarının nasıl geliştiği ikinci bölümün devamında ele alınmıştır. Enerji güvenliği algısında yukarıda belirtilen

kırılma noktaları AB'nin enerji politikalarında da kendisini göstermiştir. AB enerji politikalarını değişen şartlara göre şekillendirmiş, ortak bir enerji politikasının oluşturulmasına yönelik yeni stratejiler ve belgeler yayımlamıştır. Liberal bir vizyon ortaya konmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Avrupa ve Rusya arasında doğalgaz ticareti ele alınmıştır. Sovyet döneminden itibaren Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz ihracatının nasıl geliştiği değerlendirilmiştir. Doğalgaz boru hatlarının önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümün devamında AB içerisinde son yılların en tartışmalı konularından birisi olan Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı ele alınmıştır. Kuzey Akım 2'nin fiziki özellikleri ve hangi amaçlarla yapıldığı belirtilmiştir. Boru hattının AB içerisinde neden bölünmelere yol açtığı değerlendirilmiş, projeye karşı olanların ve destekleyenlerin argümanları incelenmiştir. Avrupa'da enerji güvenliği konusunda liberal vizyondan uzaklaşıp realist bir algının oluştuğu gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve enerji alanında çalışma yapan alanında uzman kuruluşların yayımladığı verilerden ve raporlardan yararlanılmıştır. Örneğin, Uluslararası Enerji Ajansı, Dışışleri Bakanlığı, OPEC, Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu ve Eurostat gibi resmi kuruluşların yayımladığı raporlar incelenmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın üçüncü bölümünde ve sonuç bölümünde aşağıdaki sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır;

- 1) Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesi neden iptal edilmiştir?
- 2) Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattına karşı ülkelerin tutumları hangi çıkarlar etrafında belirlenmişlerdir? Boru hattı projesine karşı çıkanların veya projeyi destekleyenlerin gerekçeleri nelerdir?

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ

1. ENERJİ GÜVENLİĞİ TANIMLARI

Enerji tarih boyunca toplumların gelişmesinde en önemli faktörlerden biri olmuştur. Özellikle sanayileşme sonrası enerji, sosyal ve ekonomik gelişmede temel bir konuma gelmiştir. Günümüz dünyasında enerji olmadan sosyal, ekonomik ve teknolojik kalkınma imkansızdır. Bu sebeple enerji güvenliği meselesi, devletlerin ve toplumların iç ve dış politikaları ile güvenlik algıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki bir devletin enerji ihraç eden, ithal eden veya kendi kendine yetebilen bir konumda olmasına göre farklılık gösterir ancak her zaman enerji stratejik bir öneme sahiptir.

Enerji güvenliği kavramının bu önemine rağmen literatürde birçok yazar ortak bir tanımının olmadığına dikkat çekmiştir. Ele alınan ülkeye, bölgeye, zaman dilimine veya enerji kaynağına göre farklı anlamlar taşıyabilen değişken bir kavramdır. Bu değişkenlik tahmin ve politika belirleme güçlükleri yaratır (Chester, 2009: 887). Enerji güvenliğinin farklı tanımlarının olmasının ana nedeni, yazarların analizlerinde dikkate aldıkları risk faktörlerinin birbirlerinden farklı olmasıdır. Bu konuda çalışmalar hem farklı risk faktörlerine odaklanmakta hem de bir risk faktörünün enerji güvenliğine tehdit olarak algılanabilmesi için farklı önem dereceleri belirlemiştir (Winzer, 2012: 37). Literatürde kavramın net bir tanımının olmaması, ölçülmesini ve diğer politika hedefleriyle dengelenmesini zorlaştırmaktadır. Üzerinde mutabık kalınan bir tanımının bulunmadığından, enerji güvenliği birçok farklı politika hedefi için bir şemsiye terim haline gelmiştir (ibid, 2012: 36).

Uluslararası Enerji Ajansı enerji güvenliğini, enerji kaynaklarının uygun bir fiyattan kesintisiz olarak kullanılabilirliği olarak tanımlamaktadır (IEA, 2023). Bu tanımın iki unsuru vardır; enerjiye uygun bir fiyata ve kesintisiz olarak ulaşabilmek. Enerjiyi kesintisiz olarak kullanabilmek modern ekonomik sistemlerde hayati bir

öneme sahiptir. Mevcut enerji kaynaklarına ulaşamadığı durumda ekonomik hayat duracak toplumun refahı olumsuz etkilenecektir. Bir diğer unsur da uygun bir fiyattan enerjiye ulaşılabilmesidir. Yüksek veya dalgalı fiyatlar enerji güvenliğini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenlerle ülkeler enerjiye ulaşımı engelleyecek durumları güvenlik tehdidi olarak algılar ve bu tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik aktif politikalar uygular. Yine Uluslararası Enerji Ajansı'na göre enerji güvenliğinin kısa ve uzun vadeli olmak üzere farklı tanımları vardır. Kısa vadeli enerji güvenliği; ülkelerin arz ve talep dengesindeki ani değişimlere anında tepki verme kapasitesini dikkate alır. Uzun vadeli enerji güvenliği ise, ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda enerji güvenliğini sağlamak için doğru zamanda yatırım yapılması konusuyla ilgilidir (ibid, 2023).

Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi (APERC) enerji güvenliğini, bir ekonomik topluluğun, enerji fiyatının topluluğun ekonomik performansını olumsuz yönde etkilemeyecek düzeyde, sürdürülebilir ve zamanında temin edebilme yeteneği olarak tanımlar. Bu nedenle APERC (2007: 6)'e göre enerji güvenliğini etkileyebilecek birkaç faktör vardır. Bunlar;

- 1) iç ve dış tedarikçilerin yeterli yakıt rezervlerine sahip olup olmadığı,
- 2) bir ekonominin öngörülebilir enerji talebini karşılayabilme yeteneği,
- 3) bir ekonominin enerji kaynağını ve enerji tedarikçisini çeşitlendirme düzeyi,
- 4) enerji kaynaklarına erişimi sağlayacak enerji ve enerji taşıma altyapısının varlığı,
- 5) Enerji kaynakları ile ilgili jeopolitik gelişmeler.

Ayrıca enerji güvenliğinin sağlanmasında, enerji kaynaklarını verimli ve tasarruflu kullanarak talep esnekliğini sağlayan ülkeler avantajlı olacaktır.

Yukarıdaki tanımlamayı takiben, enerji güvenliğinin fiziksel, ekonomik ve çevresel üç temel unsuru vardır (ibid, 2007: 6);

- 1) Fiziksel enerji güvenliği, enerji kaynaklarının mevcudiyeti ve erişilebilirliğidir.
- 2) Ekonomik enerji güvenliği, kaynak tedariğinin ekonomik olarak karşılanabilirliğidir.

3) Çevresel sürdürülebilirlik ise günümüz mevcut enerji ihtiyacının gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğine zarar vermeden sağlanması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımınıdır.

Avrupa Birliği Yeşil Kitap (2000)'ta tanımladığına göre enerji arz güvenliği, kendi kendine yeterliliğin en üst düzeye çıkarmayı hedeflemez, ancak enerji bağımlılığına yol açacak riskleri azaltmayı amaçlar. Bu yönde izlenecek politikalar, ürüne ve bölgeye göre tedarik kaynakları arasında dengelemeyi ve çeşitlendirmeyi hedefler. AB'nin enerji arz güvenliğine yönelik uzun vadeli stratejisi, vatandaşların refahı ve işleyen bir ekonomi için enerji ürünlerinin kesintisiz, özel veya endüstriyel tüketiciler için uygun bir fiyata, çevresel kaygıları ve sürdürülebilir kalkınmayı gözeterek piyasada mevcudiyetinin sağlanmasıdır (European Commission, 2000: 2). Enerji Güvenliği Strateji Belgesinde "Avrupa Birliği'nin refahının ve güvenliğinin, istikrarlı ve bol miktarda enerji arzına bağlı" olduğunu belirten Avrupa Komisyonu ise enerji güvenliğini, yakıt ve enerji kaynağına kesintisiz, güvenilir ve uygun fiyatlarla erişim olarak tanımlar (European Commission, 2021). Her iki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere AB enerji güvenliğinde arz ve tedarik güvenliğini merkeze almaktadır.

Bu kurumlar dışında da farklı kurumlar veya örgütler kendi önceliklerine göre değişen enerji güvenliği tanımlaması yapmıştır. Birleşmiş Milletler enerji güvenliğini; uygun fiyatlı enerji kaynaklarının kıtlığına karşı koruma olarak tanımlamıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı enerji güvenliğini; enerji kaynaklarının arzının ve ithalatının sağlanmasında fiyat istikrarsızlığına karşı koruma sağlayan, kaynak çeşitliliğini ve kendi kendine yeterliliği teşvik eden teknolojiler olarak tanımlamıştır. Dünya Bankasına göre enerji güvenliğinin şartları; güvenilir enerji kaynaklarına erişim, rekabetçi bir dağıtım pazarı, istikrarlı transit noktaları ve son kullanımda enerji verimliliğinin sağlanması olarak belirtilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi ise enerji güvenliğini; düşman ulusların iyi niyetine bağlı olmadan, bol, güvenilir ve uygun fiyatlı enerjinin çevre üzerinde çok az etkiyle tedarik edilmesi olarak tanımlanmıştır (Sovacool, 2011: 3- 6).

Kalkınma Bakanlığı'nın On Birinci Kalkınma Raporu'na (2019-2023) göre Türkiye için enerji güvenliği; enerji tedarikçisi ülke ve güzergahların çeşitlendirilmesi, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması, enerji verimliliğinin bir

enerji kaynağı olarak kabul edilerek enerji kullanımında verimliliğin artırılması, güvenilir şekilde nükleer enerjiden yararlanılması, Türkiye'nin enerjide bölgesel ticaret merkezi olmasının sağlanması olarak tanımlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı Raporu, 2018: 59).

Görüldüğü gibi enerji güvenliği tanımları, tanımları yapan kuruluşun önceliklere göre çeşitlilik göstermektedir. Kavram farklı uzmanlık alanlarında bulunan kurumlarca ele alınmakta, değerlendirilmekte, tanımlanmakta ve politikalar üretilmektedir. David Victor'un belirttiği gibi "enerji güvenliği mürekkep lekesi testi gibidir, ne görmek istersen onu görürsün" (Sovacool, 2011: 3)

Ülkeleri enerji açısından, enerji ihraç eden ülkeler, enerji ithal eden ülkeler ve transit ülkeler olarak ayrıştırmak mümkündür. Enerji ithal eden ülkeler açısından enerji arz güvenliği önemli iken, enerji ihraç eden ülkeler için enerji talep güvenliği önemlidir. Bu nedenle ülkelerin enerji güvenliğine bakışı farklılaşmaktadır. Enerji güvenliğinin tanımları, kesintisiz petrol tedarikinden, enerji tesislerinin fiziksel güvenliğine, yenilenebilir enerji kaynaklarını desteklemeye kadar uzanmaktadır. Geçmiş dönemlerde konunun uzmanları petrol kaynaklarının ve petrol arzının güvenliğini enerji güvenliği olarak ele alırken, günümüzde enerji arz güvenliğinde sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ve doğalgazda önemli bir yer edinmiştir (Alhajji, 2008: 101). Enerji güvenliğinin ne anlama geldiği ve enerji güvenliğini sağlamanın koşulları farklı zamanlarda, farklı aktörlere göre değişen anlamlar taşımaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılda enerji piyasasına tüketici aktörler daha fazla etkin olduğundan enerji güvenliğinden kastedilen şey enerji arz güvenliğiydi. Volkan Ediger'e (2008: 62) göre enerji arz güvenliği, bir ülkenin kalkınması için ihtiyacı olan kaliteli ve çevre dostu enerjiye makul bir fiyattan kesintisiz ve yeterli miktarda ulaşabilmesidir. Ancak bu tanıma değişen şartlar göz önüne alınarak enerji talep ve nakil güvenliği de eklenmelidir. Enerji arz güvenliği tüketici ülkeler için ne kadar önemli ise enerji nakil güvenliği transit ülkeler için o kadar önemlidir. Benzer şekilde gelirlerinin büyük bir kısmını ihraç ettikleri enerji kaynağından kazanan ülkeler için enerji talep güvenliği çok önemlidir. Günümüz şartları göz önüne alındığında enerji güvenliği; enerjinin üretim, iletim ve tüketim aşamalarında, enerji arzı, enerji nakli ve enerji talebinin yeterli miktarda, kaliteli, çevreye duyarlı, uygun maliyetlerle kesintisiz olarak gerçekleştirilmesidir.

Enerji üreticisi ülkeler ihraç ettikleri enerji kaynaklarından maksimum kar elde etmeyi, talebin güvenliğini ve sürekliliğini hedeflemektedirler. Enerji ithalatçısı ülkeler ise enerji fiyatlarının yükselmesine karşı çıkmakta ve enerji konusunda arz güvenliğini tehdit eden unsurları ortadan kaldırmak istemektedirler. Transit konumundaki ülkelerin enerji ticaretinden beklentileri ise kendi topraklarından geçen enerji kaynaklarından olabildiğince fazla ekonomik gelir elde etmektir (Hamzaoğlu ve Hoşfikirer, 2022: 700)

Enerji güvenliğini, enerji arzının talebe göre sürekliliği olarak tanımlayan Christian Winzer (2012: 41), literatürde enerji güvenliği tanımlarının ortak noktasının, enerji tedarik zincirinden kaynaklanan risklerin olmaması veya bu risklere karşı korunma ya da uyum sağlayabilme kapasitesi olduğunu belirtmiştir. Enerji güvenliği kavramının, daha dar ve daha kesin bir şekilde ölçülebilir olan enerji arz sürekliliği kavramına indirgenmesini savunmaktadır. Yine Winzer'e (ibid: 41) göre enerji arz güvenliği; mal arz sürekliliği, hizmet arz sürekliliği ve ekonomik süreklilik olarak alt başlıklara ayrılabilir ve bu şekilde tanımlanabilir.

Enerji güvenliğine arz güvenliği olarak yaklaşan bir başka yazar ise J. Bielecki'dir. Bielecki enerji güvenliğini; uygun fiyattan, yeterli ve güvenilir enerji arzı olarak tanımlanmıştır. Güvenilir ve yeterli enerji arzından kasıt küresel ekonomik ihtiyaçları tam olarak karşılayabilen kesintisiz enerji tedarigidir. Makul fiyat algısı ise enerji üreticileri ve tüketicileri tarafından farklı değerlendirildiği ve zaman içinde değiştiği için belirsizdir (Bielecki, 2002: 237).

Necdet Pamir enerji güvenliğini, enerjinin yeterli, güvenilir, zamanında, ödenebilir fiyatlardan, olabildiğince yerli veya çeşitlendirilmiş kaynaklardan, çevreye duyarlı, kesintisiz ve kaliteli olarak elde edilmesi olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamada yer alan unsurlardan birinin veya birkaçının sağlanamaması durumunda enerji güvenliği tehlikeye girecektir (Pamir, 2015: 39). Daha önceki tanımlamalara benzer şekilde Pamir'de enerji güvenliğine arz güvenliği olarak yaklaşmıştır. Diğerlerinden farklı olarak enerji güvenliğinin sağlanmasında yerli kaynakların kullanılmasını bir unsur olarak saymıştır.

Daniel Yergin enerji güvenliğini, ihtiyaç duyulan enerjinin makul fiyatlarla, hayati ulusal değerleri ve hedefleri tehlikeye atmayacak şekilde, yeterli ve güvenilir bir şekilde tedarik edilmesi olarak tanımlar (Yergin, 1988: 111). Yergin burada yaptığı

tanımlamada enerji güvenliği kavramına sadece arz güvenliği olarak yaklaşmıştır. Enerji ithalatçısı gelişmiş ülkelerin enerji güvenliğine bakışı nedeniyle geçmiş yıllarda literatür sadece arz güvenliğine odaklanmıştır.

Sağlıklı bir piyasa yapısı için arz ve talep dengesinin sağlanması gerekmektedir. Bu durum enerji piyasaları içinde geçerlidir. Ancak enerji piyasalarında arz ve talep dengesini sağlamak diğer piyasalardan daha zordur. Literatürün büyük bir kısmı enerji güvenliği kavramına arz odaklı yaklaşmıştır. Uluslararası kurumların enerji güvenliği tanımları da arz güvenliği ile ilgilidir. Ancak enerji ihraç eden ülkeler için talep güvenliği önceliklidir. Bu ülkeler için enerji güvenliği; optimum fiyattan enerji ithal eden pazarlara kesintisiz ve istikrarlı olarak enerji ihracatı anlamına gelir. Talep güvenliği enerji ithalatçısı ülkelerde hem yeni enerji yatırımlarının yapılabilmesi hem de ekonomik kalkınma için elzemdir (Energy Charter Secretariat, 2015: 13). Üretici ülkeler talep güvenliğini sağlamak için uzun vadeli anlaşmalar yapmakta ve al ya da öde gibi hükümlerle yapılan yatırımların karşılığı olan gelecek ödemeleri garanti altına almaya çalışmaktadır. Arz güvenliğini sağlamaya çalışan enerji ithalatçısı ülkeler gibi enerji ihracatçısı ülkelerde pazar ve güzergâh çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Yergin, mevcut enerji güvenliği yaklaşımının gelişmiş ülkeler tarafından 1973 Arap petrol ambargosu sonrasında petrol temelli olarak oluşturulduğunu vurguladığı "Ensuring Energy Security" başlıklı makalesinde, gelişmiş ülkelerin bu yaklaşımına rağmen farklı ülkeler kavramın ne anlama geldiğini kendi durumlarına göre farklı yorumladığını, zaman içerisinde enerji güvenliği koşullarının değiştiğini belirtmiştir. Enerji ihraç eden ülkeler, gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan enerji ihracatının devamı için enerji talebinin güvenliğini sağlamaya çalışır. Gelişmekte olan ülkeler ise değişen fiyatların ülke ekonomisi üzerinde yaratacağı yükten endişe duyarlar. Bu ülkeler için fiyat istikrarı önceliklidir. Çin ve Hindistan'ın küresel piyasalarda değişen konumları nedeniyle, kendi kendine yeterlilik bu ülkeler için önemini yitirmektedir. Avrupa Birliği açısından ana tartışma konuları ise ithal doğal gaz bağımlılığın nasıl yönetileceği, yeni nükleer santraller inşa edilip edilmeyeceği, kömüre geri dönülüp dönülmeyeceğidir (Yergin, 2006: 70, 71- 75).

2. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİNİN UNSURLARI

Enerji güvenliği kavramının tanımı zaman içerisinde değişmiş ve kapsamı genişlemiştir. Ancak birçok tanımlamada ortak olarak sayılabilecek dört unsur bulunmaktadır. Bunlar İngilizce karşılığı 4A olarak ifade edilen; enerji kaynağının elde edilebilirliği (availability), enerji kaynağına erişilebilirlik (accessibility), maliyetinin ekonomik olarak karşılanabilmesi (affordability) ve çevresel sürdürülebilirliktir (acceptability) (APEREC, 2007: 1- 2; Kruyt, van Vuuren vd, 2009: 2167).

2.1. Elde Edilebilirlik

Elde edilebilirliğin iki temel unsuru vardır; enerji kaynağının mevcudiyeti ve ekonomik olarak kullanılabilirliği. Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar kullanıma bağlı olarak zaman içerisinde tükenen sonlu enerji kaynaklarıdır. Örneğin günümüz mevcut ispatlanmış petrol rezervleri yıllık üretime bölündüğünde petrol için yaklaşık 50 yıllık bir rezerv ömrü bulunmaktadır. Bu oran tüketimdeki değişimler, yeni rezervlerin bulunması veya teknolojik gelişmelere göre değişiklik gösterecektir (Pamir, 2015: 84). Ancak petrolün mevcudiyeti zamanla azalacaktır.

Günümüzde sahip olunan teknolojiler belirli enerji kaynaklarının ekonomik olarak kullanımını mümkün kılmaktadır. Petrol, doğal gaz, yenilenebilir enerji, nükleer enerji gibi enerji kaynaklarının kullanıma sunulması ileri düzey teknoloji ve yüklü miktarda sermaye birikimi gerektirmektedir. Daha önceden ekonomik olarak kullanımı uygun olmayan kaya gazı petrolü, ABD'de 2005'ten beri yapılan yatırımlar sayesinde bu ülkenin petrolde dışa bağımlılığını yüzde 60'tan yüzde 25'e düşürmüştür (Hatipoğlu, 2019: 2).

Enerji kaynağının mevcudiyeti ve ekonomik olarak kullanılabilirliği açısından güvenlik endişelerine neden olan bazı koşullar bulunmaktadır. Elde edilebilirlik açısından, enerji arz güvenliğine tehdit olabilecek koşullar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Derin denizlerde veya ulaşılması zor katmanlarda bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerinin üretim maliyetinin yüksek olması veya bu madenlerin yüksek oranda sülfür içermesi,

- Mevcut enerji kaynağı rezervlerinin, dünyadaki görece istikrarsız, yoksul ve kötü yönetilen bölgelerde yer alması,

- Enerji kaynaklarına ulaşımın (1973 Arap petrol ambargosunda olduğu gibi) siyasi ve ekonomik gerekçelerle oluşturulan korumacı politikalar nedeniyle engellenmesi,

- Enerji kaynaklarına ulaşımı sağlayan altyapı yatırımlarının planlama, uygulama aşamalarının uzun yıllar devam etmesi ve sonrasında tamamlanamaması olarak sayılabilir (Erdal ve Karakaya, 2012: 112).

Elde edilebilirlik enerji kaynağının fiziksel olarak var olmasının yanı sıra, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ile de ilgilidir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi enerji güvenliğine olumlu katkı sağlayacaktır. Çeşitlendirmenin üç boyutu vardır; kaynak çeşitlendirmesi, tedarik çeşitlendirmesi ve mekansal çeşitlendirme. Kaynak çeşitlendirmesi; farklı enerji kaynaklarının, yakıt tiplerinin bir karışımını kullanmayı gerektirir. Yani çeşitlendirme, sadece petrol gibi tek bir kaynağın değil, doğal gaz, nükleer enerji, kömür, yenilenebilir enerji gibi farklı kaynakların kullanılmasını gerektirir. Tedarik çeşitlendirmesi; tek bir tedarikçinin (ülke veya şirket olabilir) piyasa üzerinde kontrol sahibi olmaması için birden fazla enerji üretim noktası oluşturmayı ifade eder. Mekansal çeşitlendirme; üretim tesislerinin, boru hatlarının veya dağıtım ağlarının tek bir afet, arıza veya saldırı ile kesintiye uğramayacak şekilde dağıtmak anlamına gelir (Sovacool ve Brown, 2010: 81).

2.2. Erişilebilirlik

Enerji kaynaklarının mevcudiyetinin yanı sıra, bu kaynaklara erişim yeteneği enerji arzını güvence altına almanın önündeki en büyük zorluklardan biridir. Var olan ve gelecekte oluşacak talebi karşılamak için enerji kaynaklarının ulaşılabilir olması gerekir. Enerji arzına erişimi engelleyen ekonomik, politik ve teknolojik faktörler bulunmaktadır (APEREC, 2007: 19). Enerji güvenliğinin jeopolitik unsuru olan erişilebilirlik, enerji kaynaklarının tüketimi ve üretimi arasında büyük mekânsal farklılık nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Kruyt, van Vuuren vd, 2009: 2167).

1973 Arap petrol ambargosu sonrasında enerji kaynağına ulaşım enerji güvenliğinin hayati bir parçası olarak algılanmaya başlanmıştır. 1948'den 1970'e kadar varil başına petrol fiyatları 2,5 ile 3 ABD doları arasında değişti. 1972 yılında ise petrol fiyatları varil başına 3,5 ABD dolarının altındaydı. Petrol fiyatlarındaki bu istikrarlı seyir 1973 yılında Suriye ve Mısır önderliğindeki Arap koalisyonunun İsrail'e saldırmasıyla (Yom Kippur Savaşı) değişti. Petrol ithal eden birçok batılı ülke İsrail'in yanında yer alırken, petrol ihraç eden bir kısım Arap ülkesi ve İran, İsrail'in karşısında yer aldı ve İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı aldı. Ambargo, dünya piyasalarından yaklaşık 4 milyon varil/ gün petrol arzının kaybolmasına neden oldu. Bu süreçte petrol fiyatları ise 4 kat artarak 12 ABD doları seviyesine çıktı (Pamir, 2015: 37- 38). Petrol krizinden sonra devletler birincil enerji kaynağı olarak petrol tüketimini azaltma yoluna gitti ve altyapılarını alternatif bir enerji kaynağı olarak gaz ile güçlendirmeye çalıştı (Kruyt, van Vuuren vd, 2009: 2167). Bu krizden de anlaşılacağı üzere enerji güvenliğinin en temel unsuru kaynağın erişilebilir olmasıdır.

Erişilebilirlik unsuru son yıllarda enerji güvenliğinde daha belirgin hale gelmiştir. Enerji ihraç eden ülkeler, ithalatçı ülkelerin enerji kaynaklarına ulaşımını kendi çıkarları doğrultusunda kısıtlamaktadır. Örneğin AB'nin enerji güvenliği, Rusya'nın jeopolitik çıkarlarıyla doğrudan bağlantılıdır. AB'nin birincil enerji tedarikçisi olan Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarını siyasi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır (Bahgat, 2006: 962). Son olarak Rusya- Ukrayna savaşının gösterdiği gibi bir kaynağın elde edilebilir olması onun erişilebilir olduğu anlamına gelmemektedir. Erişilebilirlik unsurunun sağlanabilmesi daha çok insani risk faktörlerine bağlıken, elde edilebilirlik daha çok doğal risk faktörleriyle ilişkilidir (Winzer, 2012: 37).

Enerji güvenliğinin erişilebilirlik unsurunun sağlanması için; enerji kaynağının farklılaştırılması, arzın üretim, iletim ve dağıtım ağının farklılaştırılması ve altyapısının güçlendirilmesi, enerji talebinin azaltılması, acil durumlarda kullanılmak üzere enerji depolanması, paydaşlar arasında bilgi paylaşımı ile arz ve talep dengesinin oluşturulması önlemleri alınmalıdır (Erdal ve Karakaya, 2012: 113).

Gerek tedarikçi gerekse ithalatçı ülkeler erişilebilirlik konusundaki güvenlik endişelerini gidermek için çeşitlendirme yoluna gitmektedir. Rusya gibi enerji

ithalatçısı ülkeler yeni boru hatları ve limanlar ile kaynaklarını dünya pazarına ulaştırmayı hedefler. Rus doğal gazına bağımlılıktan rahatsızlık duyan Polonya ve Litvanya, ülkelerini dünya gaz pazarına açacak yeni sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) liman terminalleri inşa etmiştir (Hatipoğlu, 2019: 4). Elde edilebilirlik unsurunda olduğu gibi erişilebilirlik unsurunda da çeşitlendirme önemlidir. Enerji güvenliğinin sağlanmasında ithalatçı ülkeler için kaynak (ülke, güzergah, enerji) çeşitlendirmesi gerekliken, ihracatçı ülkeler yeni rotalar ve alıcılar ile pazarı çeşitlendirerek güvenliklerini sağlamaya çalışır.

Enerji güvenliğinin erişilebilirlik unsuru elde edilebilirlik unsuru ile yakından ilişkilidir. Her ikisi birlikte fiziksel enerji güvenliğini oluştururlar. Fiziksel enerji güvenliği enerji kaynaklarının elde edilebilir ve erişilebilir olması anlamına gelir (APEREC, 2007: 6).

2.3. Ekonomik Olarak Karşılanabilirlik

Enerji kaynağına makul fiyattan ulaşılabilmesi üstte yapılan enerji güvenliği tanımlarının en önemli koşullarından biridir. 1973 Arap petrol ambargosundan sonra bu unsur önemini daha da arttırmıştır. Ambargodan sonra petrol kısa bir sürede yaklaşık 4 katına çıkmış, Batılı ülkelerde benzin kuyruklarına neden olmuştur.

Gelişmiş ülkelerde görece daha az varlıklı aileler gelirlerinin önemli bir kısmını enerji hizmetlerine harcamaktadır. Uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayan insanlar ise gelişmiş ülkelerde yaşayanlara kıyasla gelirlerinin daha büyük bir bölümünü enerji ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktadırlar. Enerji gıda işleme, tekstil, kereste, kâğıt işleme, kimyasal üretim ve çimento üretiminin toplam maliyetinin yüzde 15'ini oluşturur. Bu nedenle yüksek enerji fiyatları dolaylı olarak neredeyse tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırma eğilimindedir (Sovacool ve Brown, 2010: 83). Enerjiye olan ihtiyacın bu kadar hayati ve sürekli olması, devletler için enerji fiyatlarının karşılanabilir olmasını güvenlik meselesi haline getirmektedir.

Enerji kaynakları sadece uygun fiyatlı değil, aynı zamanda istikrarlı da olmalıdır. Enerji fiyatlarındaki istikrarsızlık birçok farklı kesimi olumsuz etkileyecektir. Örneğin doğalgaz fiyatlarında 2000'li yıllarda yaşanan artış ABD'deki

doğalgaz yakıtlı santrallerin işletilmesini maliyetli hale getirmiş ve elektrik fiyatlarında artışlara neden olmuştur (ibid, 2010: 84).

Enerji güvenliğinin ekonomik unsurunun ne anlama geldiği, söz konusu enerji kaynağını tedarik eden veya ithal eden ülkeler için farklı anlamlar taşıyabilir. Yüksek fiyatlar ithalatçı ülkelerin enerji güvenliğini tehdit ederken, ani düşüşlerde ihracatçı ülkelerin güvenliklerini olumsuz yönde etkiler. Fiyatlardaki beklenmedik düşüşler tedarikçi ülkelerin bütçelerini sıkıntıya sokacak, o ülke vatandaşlarının hükümetlerinden bekledikleri hizmetleri sekteye uğratacak ve bu ülkelerde iç karışıklığa neden olacaktır. Düşük fiyatlar kısa vadede ithalatçı ülkeler için avantajlı gözükse de uzun vade de bu ülkeler için de olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Düşük fiyatlar nedeniyle üretici ülkeler gerekli altyapı yatırımını yapamayacak ve azalan petrol arzı uzun vadede dünya ticaretini olumsuz etkileyecektir (Hatipoğlu, 2019: 5).

2.4. Sürdürülebilirlik

Son yıllarda yaşanan çevresel felaketler ve iklim değişikliği nedeniyle konunun uzmanları tarafından yapılan enerji güvenliği tanımlamalarında sürdürülebilirlik öne çıkmaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na hazırlanan Ortak Geleceğimiz başlıklı Brundtland Raporu (1987), sürdürülebilir kalkınmayı gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamak şeklinde tanımlamıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı doğal kaynakların kullanımının, yatırımların yönünün, teknolojik gelişmelerin ve kurumsal dönüşümün hem gelecek yıllardaki hem hali hazırda mevcut olan ihtiyaçların göz önüne alınarak belirlendiği bir süreç olarak değerlendirir. Örnek olarak sürdürülebilir kalkınma enerji kullanımında gezegenin ekolojik durumuna uygun yaşam tarzlarının benimsenmesini gerektirir. Klasik anlamda enerji güvenliğinin sürdürülebilirlik unsuru ise mevcut kaynak tüketiminin gelecek nesillerin kaynak gereksinimleriyle dengelemesi anlamını taşımaktadır (Sovacool ve Brown, 2010: 84). Sürdürülebilirlik unsuru enerji güvenliğinin çevresel ve toplumsal faktörünü teşkil etmektedir (Kruyt, van Vuuren vd, 2009: 2167). Enerji güvenliği politikalarında sürdürülebilirlik unsuru, yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerjinin rejenerasyon oranlarını aşmaması ve her türlü kaynaktan üretilen enerjinin kullanımı sonucunda oluşan atık emisyonların ekosistemlerin özümleme kapasitesini aşmaması ile sağlanabilir (Sovacool ve Brown,

2010: 84). Herhangi bir enerji kaynağının kullanımı sonucunda doğaya verilen zarar, doğanın kendi kendini yenileme sınırının altında kalmalıdır.

Sürdürülebilirliğin bir diğer ayağı ise sosyal kabul edilebilirliktir. Sosyal kabul edilebilirlik, demokratik ve ademi merkezîyetçi yönetim sistemine sahip ülkelerde enerji politikaları üzerinde daha fazla belirleyici olmaktadır. Örneğin ABD'de, Kanada'nın Quebec eyaletinden ABD'nin New England ve New York bölgelerine elektrik enerjisi ithalatı sağlayacak bir milyar doları aşan enerji iletim hattı projesinin yapımına çevresel gerekçelerle geçtiği bölgelerdeki kasaba belediyeleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından karşı çıkılmış yargısal süreçler sonucunda enerji iletim hattı iptal ettirilmiştir (Hatipoğlu, 2019: 6). Günümüz toplumunun refahı çevresel sorunlar ve iklim değişikliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle enerji güvenliğinde çevresel açıdan sürdürülebilirlik sağlanabilirse gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama yeteneği tehlikeye girmeyecektir. Böylece enerji güvenliğinin toplumsal boyutu da sağlanacaktır.

Enerji güvenliğinin yukarıda sayılan dört unsuru, bu unsurların koşulları ve bu unsurlara karşı oluşabilecek tehditler aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir;

Tablo 1. Enerji Güvenliğinin unsurları, koşulları ve enerji güvenliğine yönelik tehditler

Unsurlar	Koşullar	Tehditler
Elde Edilebilirlik	Üreticilerin fiziksel donanımı	Uygun maliyetle çıkartılabilecek rezervlerin tükenmesi
	Üreticilerin, transit ülkelerin ve tüketicilerin ticaret koşulları üzerinde anlaşabilmeleri	Kaynak milliyetçisi politikalar ya da devletten devlete sözleşmelerle getirilen sınırlamalar
	Üretim, nakliye, dönüştürme, depolama ve dağıtım için teknolojik çözümler	Altyapısal sorunlar
	Sermaye yatırımı	Mali veya yasal yatırımları engelleyen kısıtlayıcı ortam

Erişilebilirlik	Sağlam ve çeşitlendirilmiş enerji tedarik zinciri	Şiddetli hava ve doğal afetler nedeniyle enerji sistemlerinin arızalanması
	Yeterli rezerv kapasitesi	Yetersiz bakım veya yetersiz yatırım nedeniyle arıza
	Terörist saldırılara ve siyasi istikrarsızlığa karşı koruma	Askeri güçler veya terör örgütleri tarafından saldırı ya da saldırı tehdidi
	Küresel enerji piyasaları hakkında yeterli bilgi	Ambargo ve yaptırımlar gibi siyasi müdahaleler
Ekonomik Olarak Karşılabilirlik	Minimum fiyat oynaklığı	Uygun maliyetle çıkartılabilecek rezervlerin tükenmesi
	Adil fiyatlar	Düşük gelirli hane halklarının gelirlerinin önemli bir kısmını alan enerji fiyatları
	Şeffaf fiyatlandırma	Fiyat istikrarını bozan sübvansiyonlar
	Gelecekteki fiyatlar hakkında gerçekçi beklentiler	Sağlam fiyat politikası oluşturmada başarısızlık
	Tüm maliyetleri yansıtan fiyatlar	Çevresel ve sosyal maliyetlerin enerji üretimi ve kullanımına dahil edilmemesi
Sürdürülebilirlik	Düşük sera gazı emisyonu	Karbon salınımı yüksek enerji altyapısının kullanılması ve teşvik edilmesi
	Yerel, bölgesel ve küresel çevre kirliliğine olabildiğince az katkı	Enerji kullanımı kaynaklı iç ve dış hava kirliliği
	Enerji sistemlerinin iklim değişikliğinden korunması	İklim değişikliği nedeniyle deniz seviyesinin yükselmesi, şiddetli hava olayları ve fırtınaların yarattığı olumsuz etkiler

Kaynak: Sovacool, 2011: 10

3. ENERJİ GÜVENLİĞİ MESELESİNİN TARİHSEL OLARAK GELİŞİMİ

Enerji güvenliği kavramı, enerji güvenliğinin bir sorun olarak ortaya çıkışından itibaren farklı anlamlara gelmiştir. Bu kavramı daha iyi anlayabilmek için süreç içerisinde geçirdiği değişimi görmek faydalı olacaktır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Denizcilik Bakanı Winston Churchill, İngiliz donanma gemilerini savaşta Alman gemilerinden daha hızlı hale getirmek için tarihi bir kararla, İngiliz donanmasını kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir donanmaya dönüştürmüştür. Kraliyet donanmasının güvenli Galler bölgesi kömürü yerine İran'daki güvenli olmayan petrol kaynaklarına yönelmesi enerji güvenliği tartışmalarının başlangıcı olmuştur (Yergin, 2006: 69). Churchill bu kararını 1913 yılında İngiliz Parlamentosunda yaptığı konuşmasında şu şekilde açıklamıştır; “Tek bir kaynağa, tek bir işleme, tek bir ülkeye, tek bir güzergaha ve tek bir üretim sahasına bağımlı olmamalıyız. Petrolde güvenilirlik ve emniyet, yalnız ve ancak çeşitlilikle mümkündür.” (Pamir, 2015: 35). Bu bakış açısı enerji güvenliğinde günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Bu karar sonrası Orta Doğu ve Hazar Bölgesi sahip oldukları petrol kaynakları ile uluslararası jeopolitik oyunun merkezi haline gelmiştir. Son yüzyılda dönemin egemen güçleri bu yeni güvenlik algısıyla stratejik planlamalar yaptı ve başta petrol olmak üzere fosil enerji kaynaklarını ulusal çıkar, strateji ve güvenliğin ana unsuruna dönüştürdüler (Çelikpala, 2014: 79). Sonuç olarak petrol ve diğer hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmak küresel güç mücadelesinin en önemli amaçlarından biri haline geldi.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kurulan büyük petrol şirketleri, petrol zengini ülkelerde bu ülkelerdeki hükümetlerin de desteğiyle petrol üretme ayrıcalıkları elde ettiler. Petrol pazarını da aralarında bölüşen bu şirketler petrolün üretiminden satışına kadar tüm süreci kontrol ediyorlardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında petrol ihraç eden ülkelerdeki milliyetçi akımlarında etkisiyle petrol zengini ülkeler şirketlerle yapılan ayrıcalık anlaşmalarında değişiklik talep etti. Daha önceden üretici ülkeler üretilen petrol miktarı üzerinden pay alırken, değişikliklerle petrolün

satış fiyatı üzerinden şirketlerden vergi almaya başladılar. İran ise bu dönemde ülkedeki petrol şirketlerin varlıklarını devletleştirdi. Ancak şirketler diğer ülkelerdeki üretimi arttırarak, İran'daki devletleştirmeyi etkisiz kıldı. Petrol üreten diğer ülkelerde aralarında iş birliği yapamadıklarından İran'ı destekleyecek bir güç oluşturamadılar (Sander, 2007: 485- 486). Petrol ticareti üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışan üretici ülkeler İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başarısız olsalar da çıkardıkları derslerle ilerleyen dönemde dünya petrol piyasası üzerinde kontrollerini arttırmayı başardılar.

1950'lerde çoğunluğu Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Sovyetler Birliği ve Uzakdoğu olmak üzere dünya enerji talebi iki kattan fazla arttı. Bu bölgelerde ekonomik büyüme, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, motorlu taşıtların kullanımının artması ve elektrik kullanımının yaygınlaşması nedeniyle enerjiye olan talep artmıştır. Bu artıştaki en büyük pay dönemin en önemli enerji kaynağı olan petrolde gerçekleşmiştir. Uluslararası petrol ticareti ise petrol ihraç eden ülkeler tarafından değil, batılı petrol şirketleri tarafından kontrol ediliyordu. Bu şirketler bu dönemde istikrarlı ve karlı bir şekilde ucuz petrol tedarik ederken, petrol ihraç eden ülkeler petrolden gelen gelirin dağılımından hoşnut değildi (Energy Charter Secretariat, 2015: 6).

Bu hoşnutsuzluk nedeniyle 1960 yılında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmuştur. Beş kurucu üyeye daha sonraki yıllarda Katar (1961), Endonezya (1962), Libya (1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvador (1973), Angola (2007), Gabon (1975), Ekvator Gine'si (2017) ve Kongo (2018) katılmıştır. Merkezi Viyana'da bulunan OPEC'in amacı; petrol üreticileri için adil ve istikrarlı fiyatlar sağlamak üzere üye ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmek; petrol tüketen ülkelere düzenli, verimli ve ekonomik bir petrol arzı temin etmek ve petrol sektörüne yatırım yapanlara adil bir sermaye getirisi sağlamaktır. (OPEC, 2023). 1960'lı yıllarda OPEC petrol fiyatları üzerinde istediği gibi belirleyici olamamıştır. Petrol sektörü yedi kız kardeş olarak adlandırılan çok uluslu petrol şirketleri tarafından kontrol edilmeye devam etmiştir. Bu petrol şirketleri; Anglo-Persian Oil Company (BP), Gulf Oil, Royal Dutch Shell, Standard Oil of California (SoCal), Standard Oil of New Jersey (Esco), Standard Oil Company of New York (Exxon Mobil) ve Texaco (Chevron)'dur. (Pamir, 2015: 163)

1960'lı yıllarda başta Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi ülkelerde olmak üzere güçlü ekonomik büyüme petrole olan talebi arttırmıştır. Bu dönemde dünya petrol talebi üç kat artarak günlük 20 milyon varilden günlük 60 milyon varile çıkmıştır. Bu talebin üçte ikisi yerli üretimi olmayan OECD ülkelerinden gelmiştir. Sonuç olarak Kuzey Amerika petrol üretiminin de durgunlaşmasıyla, OECD ülkeleri büyük oranda Orta Doğu'da bulunan OPEC ülkelerinden yapılan petrol ithalatına bağımlı hale gelmiştir (Bielecki, 2002: 238). Bu dönemde OPEC ülkeleri dünya petrol üretiminin yüzde 60'ını, dünya petrol ihracatının ise yüzde 90'ını gerçekleştirmekteydi. Bu bağımlılığa rağmen OPEC kurulduğu yıl olan 1960 ile 1970 yılları arasında, petrol ithal eden tüketici ülkeler tarafından önemsenmeyen, petrol şirketleri tarafından "tatsız bir şaka" olarak nitelendirilen ve kısa sürede ortadan kalkacak bir örgüt olarak değerlendirilmiştir. Gerçekten OPEC, kuruluşunun ilk on yılında üyeler arasındaki çıkar ayrılıkları, temel organizasyon yetersizliği ve teknolojik olarak petrol şirketlerine bağımlılık nedeniyle ciddi bir etki yaratamamıştır. OPEC, 1970 yılına kadar varil başına petrol gelirini sadece yüzde 17 seviyesinde artırabilmiştir. 1970 yılında yani kuruluşundan on yıl sonra bile OPEC üyesi ülkelerin petrol üretiminin yüzde 92'sini Yedi Kız Kardeş olarak bilinen yukarıda sayılan şirketler gerçekleştirmiştir (Pala, 1993: 72).

1973 Arap- İsrail Savaşı ve petrol krizi sonucunda bu sistem değişmiş, OPEC dünya petrol ticaretinde etkisini artırmış, enerji güvenliği algısı kökten değişmiş ve petrol ithal eden ülkelerin enerji güvenliği algısını yeniden şekillendirmiştir. Günümüz enerji güvenliği sistemi, 1973 Arap petrol ambargosu sonrasında, petrol arzında benzer bir aksama olması durumunda sanayileşmiş ülkeler arasında koordinasyonu sağlamak, enerji politikaları üzerinde iş birliğini teşvik etmek, tedarik mücadelelerini zedelemekten kaçınmak ve arz güvenliğinde petrolün silah olarak kullanılmasını önlemek amacıyla oluşturulmuştur (Yergin, 2006: 75). İthalatçı ülkelere realist bir yaklaşımla enerji güvenliğinin sağlanması ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Özellikle ABD, Carter Doktrini ile enerji güvenliğini yaşamsal çıkar olarak gördüğünü belirtmiştir. Batılı ülkeler kaynak ve güzergah çeşitlendirmesi için yeni girişimlerde bulunmuş, yeni petrol sahaları aramıştır. Yaşanan enerji darboğazı neticesinde enerji tasarrufunun önemi anlaşılmış ve enerji tasarrufu teşvik edilmiştir. Her ne kadar Batılı ithalatçı ülkelere realist bir bakış

açısıyla enerji güvenliğine yaklaşılmaya başlansa da liberal bir yaklaşım ile kendi aralarında işbirliğini teşvik etmişler ve bu yönde adımlar atarak Uluslararası Enerji Ajansı'nı kurmuşlardır.

Mısır ve Suriye'nin 1973 yılında İsrail'e düzenledikleri sürpriz saldırı sonucu başlayan Dördüncü Arap- İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı), petrolün siyasi bir hedefe ulaşmak için silah olarak kullanılmasının ilk ve en önemli örneği olmuştur (Çelikpala, 2014: 80). Savaş öncesi dönemde gelişmiş Batılı ülkelerin Arap petrolüne olan bağımlılığını gören Arap devletlerinde, herhangi bir Arap- İsrail çatışmasında petrolün silah olarak kullanılması yönünde yoğun tartışmalar yapılmıştı. Savaşın patlak vermesi neticesinde 16 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) üyesi ülkeler petrol fiyatlarını tek taraflı olarak %70 oranında artırdı. ABD'nin İsrail'e desteği ve silah sevkiyatının devam etmesi üzerine, Irak hariç diğer OAPEC üyesi Arap devletler ABD, Hollanda, Portekiz, Güney Afrika ve Zimbabve'ye petrol ambargosu uyguladı (Pala, 1993: 74- 75). Kriz sayesinde OPEC petrol piyasası üzerinde hâkimiyet sağlamış, kuruluş amacı olan petrol fiyatları üzerinde söz sahibi olma hedefini 1973 Arap- İsrail savaşı ile gerçekleştirmiştir.

Başta Batı Avrupalı devletler ve Japonya olmak üzere petrol ithal eden ülkeler, petrol krizine karşı hazırlıksız yakalanmış ve etkili bir strateji geliştirememiştir. Petrol fiyatlarındaki artışlar sanayileri petrole bağımlı bu ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir.

OPEC tarafından uygulanan petrol ambargosunun fiyatları tarihi seviyede yükseltmesi ve sanayileşmiş ülkelerin petrole olan bağımlılığının ortaya çıkardığı kırılganlık nedeniyle 1974 yılında petrol krizine cevaben Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) kurulmuştur (IEA, 2023). Uluslararası Enerji Ajansı, 1973 petrol krizinden çıkardığı dersleri ve enerji arz güvenliğinin sağlanması için yapılması gerekenleri aşağıdaki gibi sıralamıştır (Scott, 1994: s. 39- 40);

- Dünyanın herhangi bir yerinde olan olay tüm petrol piyasasını etkilemektedir. Bu nedenle petrol piyasası tek bir dünya piyasası olarak görülmeli ve sanayileşmiş ülkeler ülke bazında değil, uluslararası kurumlarla iş birliği yaparak ortak çıkarlara göre hareket etmelidir.

- Enerji güvenliği tüm enerji kaynaklarıyla ilgili olduğundan, enerji tasarrufu, kömür ve nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarının varlığı petrole olan bağımlılıkta belirleyici olacaktır.

- Petrol ithalatına bağımlılığı ve bu durumun yarattığı ekonomik kırılganlığı azaltmak için uzun vadeli hedeflerle uluslararası iş birliği yapılmalıdır.

- Petrol üretici ülkeler ve UEA üyesi olmayan diğer tüketici ülkelerle karşılıklı anlayışın sağlanması ve enerji alanındaki gelişmelerin paylaşılabilmesi için iş birliği temelinde düzenlemeler yapılmalıdır.

- Gelecekte yaşanacak bir petrol ambargosundan veya başka nedenlerden kaynaklanacak petrol arz kesintilerinden daha az etkilenmek için sanayileşmiş ülkeler petrol acil durum paylaşım sistemi oluşturmalıdır.

- Oluşturulacak petrol paylaşım sistemi üye ülkeler tarafından alınacak siyasi kararlarla değil, sekretarya tarafından önceden kararlaştırılmış şekilde teknik bir iş olarak yürütülmelidir.

- Sekreterlik, UEA'nın tarafsız bir organı olmalı ve acil bir petrol arz kesintisi durumunda üye ülkelerden gelebilecek siyasi baskılara rağmen paylaşım sistemini işletebilecek yetkinlikte olmalıdır.

- Petrol piyasasında şeffaflığı sağlamak amacıyla üyeler arasında bilgi paylaşımı sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

- Petrol paylaşım sisteminin geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda petrol şirketleri ile anlaşmalar yapılmalıdır.

Kriz sonrası sanayileşmiş ülkeler açısından enerji güvenliği öncelikli bir politika haline gelmiştir. ABD Başkanı Jimmy Carter'ın "Herhangi bir dış gücün, İran Körfezi'nin kontrolünü ele almaya teşebbüs etmesi, ABD'nin yaşamsal çıkarlarına bir saldırı olarak değerlendirilecek ve bu teşebbüs askeri güç dahil her yolla engellenecektir." (Pamir, 2015: 159) şeklinde ifade ettiği ve sonrasında Carter Doktrini olarak adlandırılan dış politika anlayışı, sonraki süreçte Orta Doğu'da yaşananların başlangıcını oluşturdu. Bu anlayış petrol ve enerji güvenliği konusunu askeri bir alana taşımıştır. Carter Doktrini çerçevesinde Orta Doğu'dan ABD'ye gelen petrolü korumak için ortak görev gücü oluşturulmuştur. Jimmy Carter'dan sonra gelen ABD başkanları da ulusal güvenlik ile enerji arzını kaçınılmaz bir şekilde iç içe geçmiş

olarak algılamıştır (Sovacool ve Brown, 2010: 78). Bu anlayış gereği ABD başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde askeri müdahalelerde bulunmaktan, buradaki çatışmalara kaynak sağlamaktan geri durmamaktadır.

Petrol krizi sonrası dönemde sanayileşmiş ülkeler enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalıştı. Bu dönemde Alaska ve Kuzey Denizinde yeni petrol sahaları keşfedildi ve faaliyete geçirildi. Petrol ithal eden ülkelerde elektrik üretiminde petrol yerine nükleer enerji ve kömür kullanılmaya başlandı. Ayrıca enerji tasarrufu önlemleri getirildi. Bu önlemler neticesinde OECD ülkelerinin net petrol ithalatı 1970'lerdeki günlük 27 milyon varilden 1980'lerde günlük 16 milyon varile geriledi. UEA tarafından oluşturulan acil durum stokları, talep kısıtlamaları ve acil durum önlemleri sayesinde üye ülkelerin arz güvenliği iyileştirildi (Bielecki, 2002: 238). Sanayileşmiş ülkelerin enerji güvenliğine getirdikleri bu yeni bakış açısı sayesinde, petrolün 1973 yılında yüzde 54 olan dünya enerji talebinde yeri 1990'lara gelinirken yüzde 44'e gerilemiştir (Yergin, 1988: 111).

UEA'nın kurulması, sanayileşmiş ülkeler tarafından enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, OPEC üyesi ülkeler dışındaki bölgelerde yeni petrol sahalarının keşfedilmiş olması ve enerji güvenliğinin sanayileşmiş ülkeler tarafından artık bir ulusal güvenlik meselesi olarak ele alınması nedenleriyle OPEC'in petrol piyasasındaki gücü azalmıştır. Bunların dışında OPEC'in etkinliğini kaybetmesinin OPEC üyesi kaynaklı nedenleri de vardır. OPEC üyesi ülkeler aralarındaki rekabet nedeniyle anlaşmalarla belirlenen tutardan fazla petrol ihraç etmişlerdir. Bu nedenle dünya petrol pazarında petrol fiyatları artmamıştır. Örneğin dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip Suudi Arabistan, başta ABD olmak üzere ve diğer Batılı ülkelerle olan güvenlik ve ekonomik ilişkileri nedeniyle dünya petrol piyasasına bol miktarda petrol arzı sağlamıştır (Viotti ve Kauppi, 2017: 434). Sonuç olarak OPEC 1970'li yıllarda enerji piyasasında elde ettiği hâkimiyeti 1980'li yıllarda kaybetmiştir.

Enerji devletler için hala stratejik açıdan başlıca güç unsurlarından biri olmakla birlikte, 1980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme sayesinde yeni pazarların ve bütünleşmenin ortaya çıkması ile meydana gelen yeni koşullar enerji güvenliği kavramına bu yıllarda rekabetin yanı sıra iş birliği anlayışını da kazandırmıştır (Çelikkpala, 2014: 81). Sonuç olarak petrol krizi sonrasında alınan önlemler sayesinde 1980'li yıllarda enerji fiyatları görece düşük kalmış, enerji

güvenliği meselesi 1970'lerle kıyaslandığında 1980'lerde ve 1990'larda uluslararası gündemde önemini kaybetmiştir.

Enerji güvenliği kavramı 1990'ların sonunda tekrar ülkelerin politika gündeminde yer almaya başladı. Ancak küresel güvenlik açısından durum 1970'li ve 1980'li yıllardan farklıydı. Soğuk Savaş'ın ve iki kutuplu dünyanın sona erdiği 1990'lı yılların başlarındaki liberalizmin yayılması etkisiyle iyimserlik havası da 2000'li yıllarda değişmiştir. Bunun yerini uluslararası terörizm tehdidi, petrol zengini ülkelerde, Asya, Afrika ve eski Sovyetler Birliği'nin bazı bölgelerinde istikrarsızlık, Çin'in dünya siyasetinde değişen rolü almıştır (Cherp ve Jewell, 2011: 204). Bunların yanı sıra 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan'ı işgali ve Irak Savaşı enerji güvenliğine olan ilgiyi tekrar arttırmıştır. Fakat artık enerji güvenliği riskleri sadece devletler arasındaki geleneksel tehditler ve fiyat rekabetiyle ilgili değildir (Biresselioğlu, 2012: 231). Bunların yanı sıra terörizm tehdidi, bazı ihracatçı ülkelerdeki istikrarsızlık ve milliyetçi tepkiler, arz mücadelesi korkusu, jeopolitik karşıtlık, gelecek yıllarda yeterli enerjinin bulunup bulunamayacağı enerji güvenliğine karşı ortaya çıkan yeni risklerdir. Eski yıllardan farklı olarak bu dönemde enerji güvenliği sadece petrol ile sınırlı değildir. Churchill'in zamanından beri enerji güvenliğinin anahtarı çeşitlendirme olmuştur. Bu bakış açısı geçerliliğini korumakla birlikte, küresel enerji ticaretinin hızlı gelişimi, tedarik zinciri zayıflıkları, terörizm ve büyük yeni ekonomilerin dünya pazarına entegrasyonu enerji güvenliği için daha geniş bir yaklaşımı gerektirmektedir (Yergin, 2006: 69- 70).

1970'li yıllarda enerji güvenliği endişesi sadece petrol ile sınırlı iken çağdaş enerji güvenliği endişeleri doğalgazı da kapsamaktadır (Cherp ve Jewell, 2011: 203). Petrolde olduğu gibi doğalgazda da büyük rezerv sahibi üretici ülkeler ile tüketici ülkeler birbirlerinden farklıdır. Bu mekânsal farklılık nedeniyle son yıllarda doğalgaz, enerji güvenliğine ilişkin yapılan jeopolitik tartışmaların merkezinde yer almıştır.

Dünyanın en büyük doğalgaz rezerv sahibi Rusya'nın enerji politikası enerji arz güvenliği açısından bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. 2000'li yıllarda Rusya'ya olan bağımlılığın yarattığı güvensizlik ve bunun nasıl giderileceği enerji güvenliği tartışmalarının geleneksel konusu olarak kalmaya devam etmiştir. Rusya ve Ukrayna arasındaki gerginlik sonucunda 2006 yılında Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya giden doğalgazı akışını kesmesi, 1973 petrol krizinde benzer şekilde

Rusya'nın enerjiyi dış politika aracı olarak kullanabileceğini, savaş olmadan da enerji akışını kapatabileceğini göstermiş, AB'nin enerji güvenliğini ön plana çıkarmaya başlamasına neden olmuştur (Çelikpala, 2014: 82- 83). Özellikle elektrik ve ısınma için doğalgaz kullanan ve tarihsel olarak Rusya'dan sınırlı sayıda tedarik yoluyla ithalat yapan Doğu Avrupa ülkeleri bu tür kesintilere karşı en savunmasız ülkelerdir. Örneğin Kuzey Akım 1 boru hattıyla Batı Avrupa'ya gaz ithalatı rotalarını çeşitlendirmeye çalışan girişimler, Doğu Avrupa ülkeleri için ek enerji güvenliği endişesi yaratmaktadır. Sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ise yüksek ilk yatırım maliyeti nedeniyle ve denize kıyısı olmayan ülkeler için enerji güvenliğinin sağlanmasında hala bir çözüm değildir (Cherp ve Jewell, 2011: 203).

2011 yılında yaşanan Fukushima nükleer kazası, nükleer enerjinin sera gazı emisyonu azalımı ve enerji bağımsızlığı için bir seçenek olup olmadığını tekrar tartışmaya açmıştır. Nükleer enerji kullanımı tartışılırken, kaya gazı kullanımında önemli gelişmeler olmuştur. Gelişen teknoloji sayesinde kaya gazı devrimiyle ABD'nin enerji güvenliği önemli ölçüde iyileşmiştir (Energy Charter Secretariat, 2015: 8). 2000'li yıllarla birlikte ABD'nin kaya gazı üretimi artmış ve uluslararası doğalgaz piyasasında ABD önemli bir yer elde etmiştir.

1973 Petrol krizinden sonra enerji ithalatçısı ülkelerinde enerji güvenliği anlayışı değişmiş ve endişeler artmıştır. 1980'li yıllardaki petrol bolluğu sonucunda fiyatların düşmesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşü, petrol ihracatçısı birçok ülkenin fiyattaki dalgalanmalara ve talep kesintilerine karşı savunmasız olduğunu göstermiştir. Bu durum petrol ihraç eden ülkelerin talep güvenliğine ve fiyatlarda istikrara daha fazla önem vermesine neden olmuştur (Cherp ve Jewell, 2011: 204).

Gelirleri sahip oldukları petrol kaynaklarına dayanan bu ülkelerde, petrol ihracatına olan bağımlılığın yarattığı olumsuzluğu tasvir etmek için kaynak laneti kavramı icat edilmiştir. Bu lanet ülkelerin doğal kaynaklara olan bağımlılığı ile ekonomik büyüme arasındaki zıt durumu tanımlar. Klasik iktisatçılar Adam Smith ve David Ricardo'dan beri petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynakların, ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Enerji kaynakları, 19. ve 20. yüzyılda Kuzey Amerika ve Avustralya'nın kalkınmasında kilit bir rol oynamıştır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika'daki kaynak zengini ulusların, daha az doğal kaynağa sahip ülkelere göre daha yavaş

büyüme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur (Badeeb, Lean ve Clark, 2017: 123). Kaynak laneti sebebiyle yine son yıllarda gelirleri neredeyse tamamen petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynak ihracatına dayanan ülkeler, sadece doğal kaynak gelirlerine dayanan bir ekonomi olmaktan uzaklaşma çabasındadırlar (Cherp ve Jewell, 2011: 3).

4. ENERJİ GÜVENLİĞİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

4.1. Realizm Açısından Enerji Güvenliği

Uluslararası ilişkiler açısından realist yaklaşım, güç ve etki peşindeki devletler arasındaki mücadeleyi ele alır. Realistler dünyayı olması gerektiği gibi değil olduğu gibi gördüklerini ileri sürer (Viotti ve Kauppi, 2017: 32). Realist yaklaşım kaynağı ister insan doğası ister uluslararası sistemin anarşik yapısı veya iç politika olsun, olduğu gibi gördüklerini ileri sürdükleri dünya düzeninin mücadeleye ve rekabete dayandığını iddia ederler (Ersoy, 2021: 167). Bu rekabet düzeninde devletler hayatta kalma ve asgari güvenlikleri peşindedir.

Realist yaklaşıma göre doğal kaynaklara ve enerjiye ulaşım, ulusal güvenlik ve ulusal çıkarlar için hayati öneme sahiptir. Enerji kaynakları giderek daha kıt ve güvensiz bir hale gelmektedir. Devletler giderek daha kıt hale gelen ve güvenlikleri için elzem olan enerji kaynakları için “sıfır toplamlı bir oyun” içinde daha fazla rekabet edeceklerdir. Bu nedenle realizme göre enerji devletler arasında çatışmalara neden olabilmektedir. Realist yaklaşıma göre uluslararası sistemde stratejik bir ürün olan enerji, ona sahip olan ülkeler için çıkarları doğrultusunda kullanılacak bir güç iken, enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler için dışa bağımlılık ve bundan kaynaklanan bir zayıflık olarak görülmektedir. Realizm enerji meselesini ekonomik bir alan olarak değil, jeopolitik ve ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirir. Devletler için enerji gücü oluşturan unsurlardan biridir ve kontrol edilmelidir (Dışkaya, 2017: 132).

Realist yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerde ana aktör devlettir. Diğer aktörlerin varlığı kabul edilmekle birlikte realistler için uluslararası ilişkiler devletlerarası ilişkiler tarafından belirlenir. Devletleri diğer aktörlerden ayıran en önemli özelliği ise belli bir egemenlik alanına ve bu alan içerisinde şiddet kullanma tekeline sahip olmasıdır (Ersoy, 2021: 168). Ancak realist teori içerisinde devlet algısı

farklılaşmaktadır. Yapısal realistler devleti kendi varlıklarını sürdürmeye çalışan yekpare aktörler olarak kabul eder (Burchill vd., 2017: 68). Klasik ve neoklasik realistler, devlet içi siyasal yapıların ve devlet adamlarının da devletin davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtir (ibid: 54). Ayrıca devletler realistlere göre üniter ve rasyonel aktörlerdir. Rasyonel aktör olarak devlet uluslararası arenada mevcut kapasitesini kullanarak amacına ulaşmaya çalışır (Arı, 2008: 162). Enerji alanında da ilişkilerin belirlenmesinde realist yaklaşıma göre temel aktör devletlerdir. Enerji politikaları ve kaynakların nasıl kullanılacağı devletler tarafından belirlenir. Örnek olarak Rusya'da doğalgaz kaynaklarının büyük bir kısmı Rus devlet şirketi Gazprom tarafından kontrol edilir. Rusya'da doğalgaz enerji piyasasında ve ticaretinde Gazprom aracılığıyla Rus devleti etkindir.

Devlet dışı aktörler realistler tarafından aktör olarak görmez, güçlü devletlerin elinde bir araç olarak görülürler. Uluslararası örgütler, koalisyonlar ve ittifaklar temel aktör olan devletlerin güçlerini artırmak için bir araç olarak kullandıkları mekanizmalardır (Viotti ve Kauppi, 2017: 33). Ancak bu savın aksine 1973 yılındaki petrol krizinde OPEC uluslararası bir örgüt olarak petrol fiyatları ve enerji piyasası üzerinde etkili olmuştur. Devleti merkeze alan bir görüş olarak realizm, OPEC'i aktör olarak görmez, uluslararası örgütü çıkarlarını maksimize etmek için araçsallaştıran devletlere odaklanır.

Bir uluslararası örgütün uluslararası sistemde ne kadar etkin olacağı, bu örgüte üye devletlerin kapasite ve kabiliyetine bağlıdır. Benzer şekilde çok uluslu bir şirketin uluslararası arenada ne kadar etkili olduğu da devlet politikalarına bağlıdır (Yu ve Dai, 2012: 107). 1973 Petrol Krizinden önce petrol sektörü "yedi kız kardeş" olarak adlandırılan Batılı çok uluslu petrol şirketleri tarafından kontrol edilmekteydi. Ancak OPEC'in kurulmasıyla birlikte petrol üreticisi ülkeler değişen uluslararası petrol piyasasında zamanla daha fazla etkin hale gelmiştir. 1973 Petrol Krizi ile yedi kız kardeş olarak adlandırılan Batılı petrol şirketleri tarafından idare edilen eski petrol sistemi değişmiş ve Batılı uluslararası petrol sermayesi petrol üreticisi ülkeler üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Petrol ambargosunda petrol ithalatçısı Batılı ülkeler basiretsiz bir yönetim izlemiştir (İbid: 104). Realist yaklaşımın ileri sürdüğü gibi devletler uluslararası arenada yaşanan gelişmelerin temel belirleyicisidir. 1970'li

yıllarda Batılı petrol şirketlerinin petrol üreticisi ülkeler üzerindeki etkisini kaybetmesinde, yine Batılı ülkelerin basiretsiz politikaları etkili olmuştur.

Realist yaklaşımın bir diğer varsayımı ise uluslararası sistemin anarşik yapıda olmasıdır. Uluslararası sistem ulusal sistemler gibi hiyerarşik değildir. Devletler üzerinde devletleri bağlayıcı karar alan bir otorite yoktur. Anarşik sistemin bir sonucu olarak uluslararası sistemde devletler kendi başının çaresine bakabilecek bir konumda olmak zorundadır. Bu durum kendine yardım kavramı ile açıklanır (Ersoy, 2021: 168). Devletleri kurtaracak veya koruyacak bir üst otoritenin olmadığı kendi kendine yardım sisteminde her aktör kendisini başkalarına karşı korumaya çalışır. Bu rekabet ortamında kendilerini güvende hissetmeyen devletler için işbirliği yapma durumunda kazancın nasıl paylaşılacağı önemli olmaktadır. İşbirliği durumunda her iki tarafın kazanması değil kimin daha çok kazanacağı önemlidir. İşbirliği sonucunda beklenen kazanç orantısız bir şekilde bölünecekse daha fazla kazanç elde eden devlet artan yeteneklerini diğerine zarar verme veya yok etme amacıyla kullanabilir. Mutlak kazanç durumunda bile her bir aktör diğerinin yeni elde ettiği kazancı nasıl kullanacağı endişe yarattığı için işbirliği ortaya çıkmaz (Waltz, 1979: 105). Anarşik yapının yarattığı güvensizlik durumu nedeniyle ortaya çıkan tehdit algısı ve belirsizlik karşılıklı işbirliğini engeller. Realist yaklaşıma göre devletler arasında enerji alanında da işbirliği olmayacaktır. Enerji ticareti devletler arasında eşit bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bu nedenle liberallerin belirttiği gibi karşılıklı bağımlılık oluşmayacaktır. Enerji kaynaklarından yoksun enerji ithalatçı ülke, üretici ülke karşısında daha zayıf bir pozisyonda olacak ve asimetric bir bağımlılık oluşacaktır. Bu duruma Rusya'nın Gürcistan, Ukrayna ve Ermenistan karşısında gaz fiyatlarını kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmesi veya gazı tamamen kesmesi örnek verilebilir.

Realistlere göre temel aktör olarak kabul edilen devletin kendi güvenliğini sağlaması için gereken başlıca araç güçtür. Morgenthau gibi bir kısım realist düşünür devletin temel amacının gücü elde etmek olduğunu ileri sürer. Güce sahip olmak devletler için başlı başına bir amaçtır. Kenneth Waltz ise gücü bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak tanımlar. Devletlerin temel amacı varlığını sürdürmek ve güvenliğini sağlamaktır. Waltz'a göre güç bu amaç doğrultusunda bir araçtır (Arı, 2008: 165). Birçok realist yazar gücü oluşturan nicel ve nitel unsurlardan bahseder. Mearsheimer'a göre güç, bir devletin kullanabildiği maddi kaynaklar ve sahip olduğu

malvarlıklarıdır (Ersoy, 2021: 170). Morgenthau ve Niebuhr gibi klasik realistler gücü, bir devletin sahip olduğu başta askeri ve ekonomik güç kapasitesinin toplamı olarak görmektedir. Ancak realistler gücü sadece fiziksel güç olarak görmemektedir. Gücün maddi olmayan unsurları da vardır (Arı, 2008: 166). Realist yaklaşım güç ve devletlerin sahip olduğu kaynaklar arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Enerji kaynakları da sahip olan devletin gücünü artıran fiziksel bir unsurdur. Devletlerin sahip oldukları askeri ve ekonomik kapasitenin kullanılmasında ve artırılmasında, dolayısıyla devletlerin güvenliğini sağlamasında enerji kaynakları önemlidir. Tarihte birçok kez enerji kaynaklarına sahip olmak için devletler rekabet etmiş ve bu amaçla savaşmışlardır.

4.2. Liberalizm Açısından Enerji Güvenliği

Liberal yaklaşım, özgürlüğü, insanlığın ilerlemesini, bilimsel rasyonalizmi, insan haklarını, güçler ayrılığını ve anayasal demokrasiyi savunur. Bu özellikleriyle Avrupa aydınlanmasını ve bütünleşme sürecini etkileyen bir felsefi gelenektir (Burchill vd. 2017: 85). Liberalizm devletin ortaya çıkışında realist yaklaşımdan farklı bir önerme ileri sürer. Klasik realist yaklaşıma göre, Hobbesçu doğa durumunda herkesin herkese karşı olduğu anarşik bir savaş hali hüküm sürer. İnsanların bu durumdan kurtulmak için özgürlüklerini ve egemenliklerini tek bir otoriteye devretmeleriyle devlet ortaya çıkmıştır. Devlet bu savaş hali durumunu önleyebilecek tek kurumdur. Liberal yaklaşım bu önermeyi reddeder. İnsanların çeşitli konular üzerinde ortak paydada birlikte hareket etmeye karar vermesi ile başlayan gönüllü birliktelik devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Özpek, 2021: 132, 133).

Gönüllü birliktelik sonucunda ortaya çıkan devletlerin vatandaşlarıyla kurduğu ilişkinin türü devlet rejiminin şeklini belirler. Rejim şekli devletlerin diğer devletlerle kurduğu ilişkinin şeklini de etkiler. Liberal yaklaşım, realist yaklaşımdan farklı olarak her devletin aynı dış politika davranışında bulunmayacağını ileri sürer. Devlet-vatandaş ilişkisinin farklı dış politika seçenekleri ortaya çıkardığını, dolayısıyla iç politika ile dış politikanın bağlantılı olduğunu savunur (İbid: 137).

Liberal düşünürlere göre uluslararası barış mümkündür. Liberal ve demokratik ilkelerin uluslararası alana taşınmasıyla barışçıl bir dünya düzeni sağlanabilir. Michael Doyle'a göre liberal devletler barışçıldır. Ona göre hukuk önünde eşitlik, sivil haklar,

ifade özgürlüğü, özel mülkiyet ve demokratik seçimler üzerine kurulmuş liberal devletler temelde savaşa karşıdır. Savaş durumunda savaşın yükünü taşıyan vatandaşlardır. Bu nedenle hükümetlerin seçimle iş başına geldiği liberal devletlerde savaş olasılığı daha düşüktür. Ayrıca liberal devlet vatandaşları ticaretin faydalarından ancak barış koşulları altında yararlanabileceklerinin farkındadır. Dolayısıyla liberal devlet olan ABD, Japonya ve Avrupalı devletler arasında savaş ihtimali olası değildir (Doyle, 1986: 1151). Ancak liberal devletler otoriter devletlerle çatışma konusunda en az otoriter devletler kadar isteklidir. Batılı liberal devletlerin Ortadoğu ve Orta Asya'da giriştikleri savaşlar göz önüne alındığında liberal devletlerin demokratik olmayan otoriter devletlerden farkı yoktur (Burchill vd. 2017: 91). Enerji alanında da liberal devletler arasında daha kolay işbirliği gerçekleşmektedir. Örnek olarak 1973 Petrol Krizi sonrasında Batılı liberal ülkeler kendi aralarında işbirliği geliştirerek 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansını kurmuştur. Ancak başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin enerji zengini otoriter rejimlere sahip Ortadoğu ülkelerine ve Basra Körfezine yönelik müdahalelerini enerji konusundan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Enerji güvenliğini sağlamak adına liberal devletler kendi aralarında işbirliği mekanizmaları oluştururken, otokratik yönetimlere sahip devletlere karşı ise askeri müdahalelerde bulunmaktan geri durmamışlardır.

Liberal yaklaşıma göre; belirli bir devlet içerisinde yer alan ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bireyler veya çıkar grupları siyasetin temel belirleyicisidir. Devleti uluslararası sistemde aktör olarak kabul etmenin yanı sıra realist yaklaşımdan farklı olarak diğer aktörlerinde oldukça önemli ve etkili olduğunu kabul eder. Çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler, lobi grupları ya da bireyler, devletler arası ilişkiler üzerinde etkili olabilir. Realist yaklaşımın aksine devletleri rasyonel ve üniter yapıda görmez. Devlet içerisinde yer alan aktörlerin kendi gündemleri ve çıkarları vardır. Devletlerin belirlediği dış politika bu aktörler arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıkar (Özpek, 2021:150). Liberal yaklaşıma göre enerji piyasasında etkin olması gereken aktörler bireyler ve enerji şirketleridir. Liberalizm enerji ticaretine herhangi bir ticari maldan farklı yaklaşmamaktadır. Enerji kaynakları diğer ürünlerden farklı algılanmamalı ve enerji pazarlarında da ayrıcalıklı özel şartlar olmamalıdır. Devletler enerji ticaretine müdahil olmamalı ve piyasaların serbest bir şekilde işlemlerini sağlamalıdır (Dışkaya, 2017: 133). Liberalizme göre enerji piyasasında

enerji şirketleri, üreticiler ve tüketici bireyler etkili olmalıdır. Enerji arz ve talep güvenliği piyasaların serbest bir şekilde düzenlenmesi ve serbest ticaret ile sağlanacaktır.

Liberal yaklaşıma göre toplumların zenginleşebilmesinin yolu uluslararası ticarettir. Uluslararası serbest ticaret sayesinde farklı ülkeler uzmanlaştıkları mal ve hizmet üzerinden ticaret yaparlar. Bu sayede belirli mal ve hizmetler üzerinde uzmanlık geliştiren devletler, serbest ticaret sayesinde birçok mal ve hizmete ulaşabilir (Özpek, 2021: 145). Serbest ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılması karşılıklı bağımlılık teorisinin temelini oluşturmaktadır (Burchill vd. 2017: 96). Uluslararası sistemde çatışmanın ortadan kaldırılması için karşılıklı bağımlılık ve işbirliği önemlidir. Karşılıklı bağımlılık işbirliğini artıracak ve barışa katkı sağlayacaktır. Enerji kaynakları da diğer ürünler gibi üzerinde işbirliği yapılabilen bir üründür. Enerji alanında devletler arasında, uluslararası şirketlerin veya örgütlerin katılabileceği işbirliği yapılabilir ve taraflar bu durumdan kazanç sağlar.

Mitrany'nin ortaya koyduğu işlevselcilik yaklaşımına göre, savaşların temel nedeni siyasal ve ekonomik istikrarsızlıktır. Ulus devletler ve milliyetçilik düşüncesi devletler arası çatışmayı kolaylaştırmaktadır. Barış ise ancak ekonomik ve sosyal refahın sağlanması ile mümkündür. Ulusal alanda olduğu gibi uluslararası alanda da teknik konular önem kazanmıştır. Mitrany'ye göre, devletler arasında teknik alanda başlayan işbirliği diğer alanlara da yayılacaktır. Uluslararası işbirliği ve ticaretin artmasıyla ortak çıkara dayanan uluslararası örgütler oluşacak ve savaşı teşvik eden milliyetçi akımlar zayıflayacaktır (Yapıcı, 2007: 138). Mitrany'nin öngördüğü şekilde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 1951 yılında kurulmuştur. Avrupa'da dönemin en önemli enerji kaynağı olan kömürde ulus üstü işbirliği gerçekleştirilmiş ve Avrupa bütünleşme süreci enerji alanında başlamıştır.

Liberal kurumsalcılar, neorealizm gibi uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kabul eder. Ancak devletler arası işbirliğinin bu anarşik ortamda da gerçekleşebileceğini ileri sürerler. Onlara göre kurallara uyulmasını sağlayacak hiyerarşik üst bir otorite olmadığında dahi işbirliği mümkündür. Uluslararası kurumlarla anarşik yapıya düzen ve tahmin edilebilirlik sağlanabilir (Burchill vd. 2017: 97).

Neorealistler ve neoliberalerler, işbirliği sonucunda devletlerin elde ettikleri kazançları nasıl gördükleri konusunda farklı görüştedirler. Neorealistler işbirliği sonucunda “kim daha fazla kazanacak?” üzerine odaklanırken, neoliberalerler “bana daha fazla kazandıracak nedir?” sorusu üzerine odaklanır. Neorealistler rakip devletin daha fazla kazanacağını gören bir devletin işbirliği yapmayacağını ileri sürer. Liberaller ise uluslararası ilişkileri sıfır toplamlı bir oyun olarak görmez ve devletlerin diğerinin ne kazandığını umursamadan kendi kazancını maksimize etmeye çalışacağını savunur. Bu nedenle devletler arasında kurumsal işbirliği gerçekleşecektir (İbid: 98).

Liberalizm enerji konusunda devletler arasında işbirliğinin ve “kazan kazan” temelinde karşılıklı kazanımların olabileceğini, bu alanda karşılıklı bağımlılığın ve çıkarlar arası uyumun çatışmayı azaltacağını ileri sürer. Bu bağlamda, enerji kaynaklarını ticari bir mal olarak değerlendirir. Realizm ise enerji konusuna ulusal güvenlik meselesi olarak yaklaşır, enerjiyi ulusal gücün bir unsuru olarak ele alır ve bu alanda karşılıklı çıkarlara dayanan işbirliğinin olamayacağını ileri sürer. Dolayısıyla, liberalizmden farklı olarak enerji kaynaklarını stratejik bir faktör olarak değerlendirir.

Tarih boyunca enerji güvenliğine yönelik politika ve algılara bakıldığında özellikle ekonomik kriz ve savaş dönemlerinde realizmin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'nin Soğuk Savaş sonrası enerji güvenliğine genel olarak yaklaşımı liberal olarak değerlendirilebilir. İzleyen bölümde bu konu detaylı olarak ele alınacaktır. Avrupa'daki devletlerin enerji ithalatına bağımlılığı liberal karşılıklı bağımlılık açısından mı, yoksa realist bir stratejik zafiyet olarak mı algıladıkları ortaya konacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARI

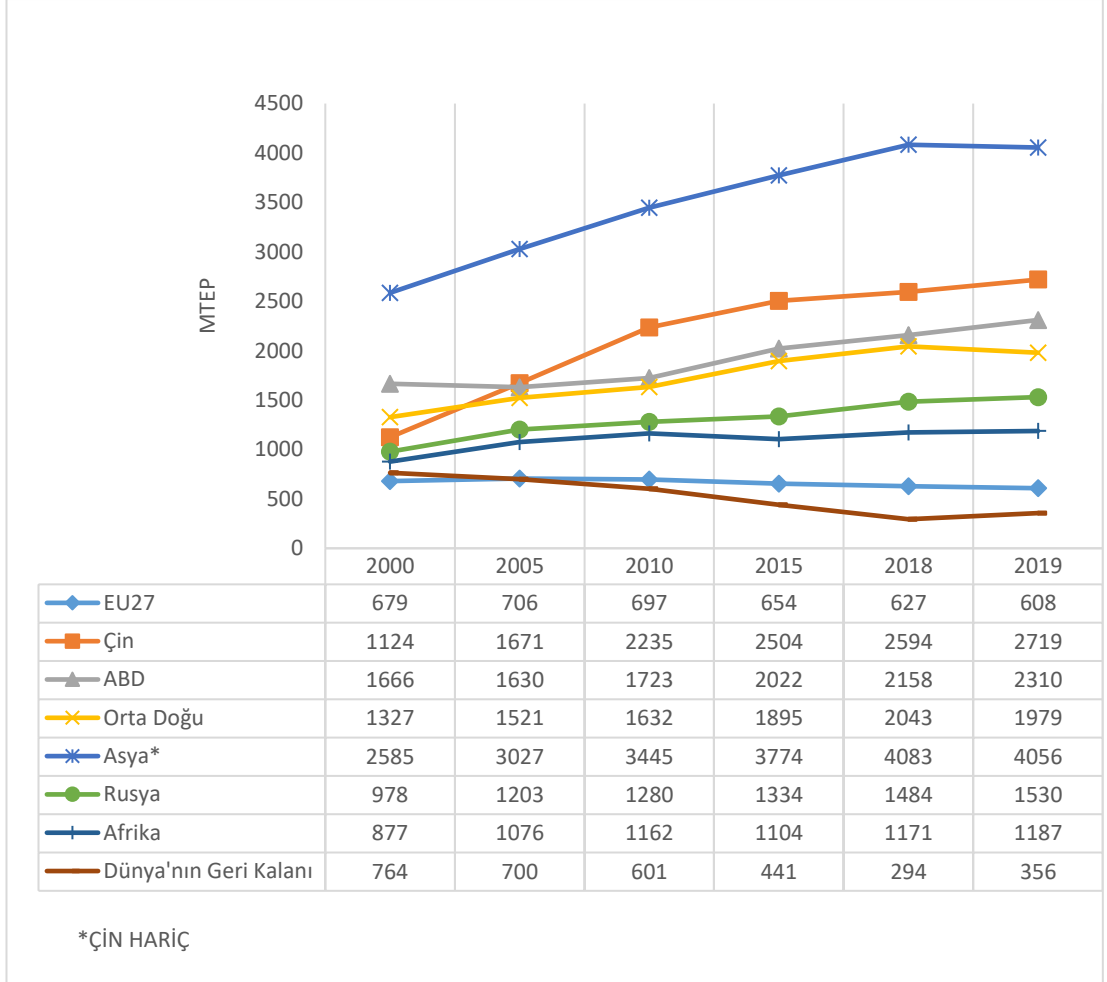
Bu bölümde öncelikle AB'nin enerji kaynaklarının ihtiyacını karşılayamadığı ve dışa bağımlılığın artışı ortaya konmaktadır.

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNCEL ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

Avrupa Birliği yaklaşık 450 milyonluk nüfusu ve 2021 verilerine göre 17,18 trilyon ABD doları gayrisafi yurtiçi hasılası ile dünyanın en büyük sanayileşmiş topluluklarından biridir. Yine 2021 verilerine göre kişi başına düşen GSYİH 38.411 ABD dolarıdır. Nüfusunun tamamının elektriğe, yüzde 87'sinin internete erişimi vardır. Kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketimi 2014 verilerine göre 6.022 kWh 'tır (The World Bank, 2023). Avrupa Birliği sanayileşmiş bir topluluk olmanın yanı sıra, sosyal ve ekonomik açıdan da gelişmiş bir refah topluluğudur. Kişi başına düşen gelir ve elektrik enerjisi tüketimi dünya ortalamasının oldukça üzerindedir.

Dünya toplam enerji üretimi 2000 yılında 9,999 mtep (milyon ton eşdeğer petrol) iken 2019 yılında 14.745 mtep'e çıkmıştır. Ancak AB içerisindeki enerji üretimi 2000 yılında 679 mtep iken, 2019 yılında 608 mtep'e gerilemiştir. Aşağıdaki tabloda görülebileceği üzere yıllar içerisinde AB'nin enerji üretimi dramatik bir şekilde azalmamıştır. Ancak başta Çin, Asya (Çin hariç) ve Rusya olmak üzere diğer bölgelerde toplam enerji üretimi yıllar içerisinde önemli artış göstermiştir. Bu sebeple AB'nin dünya enerji üretimi içerisindeki payı da yıllar içerisinde azalmıştır. 2000 yılında AB'nin dünya toplam enerji üretimindeki payı yüzde 6,8 iken, 2019 yılında yüzde 4,1'e gerilemiştir (European Commission, 2021: 10).

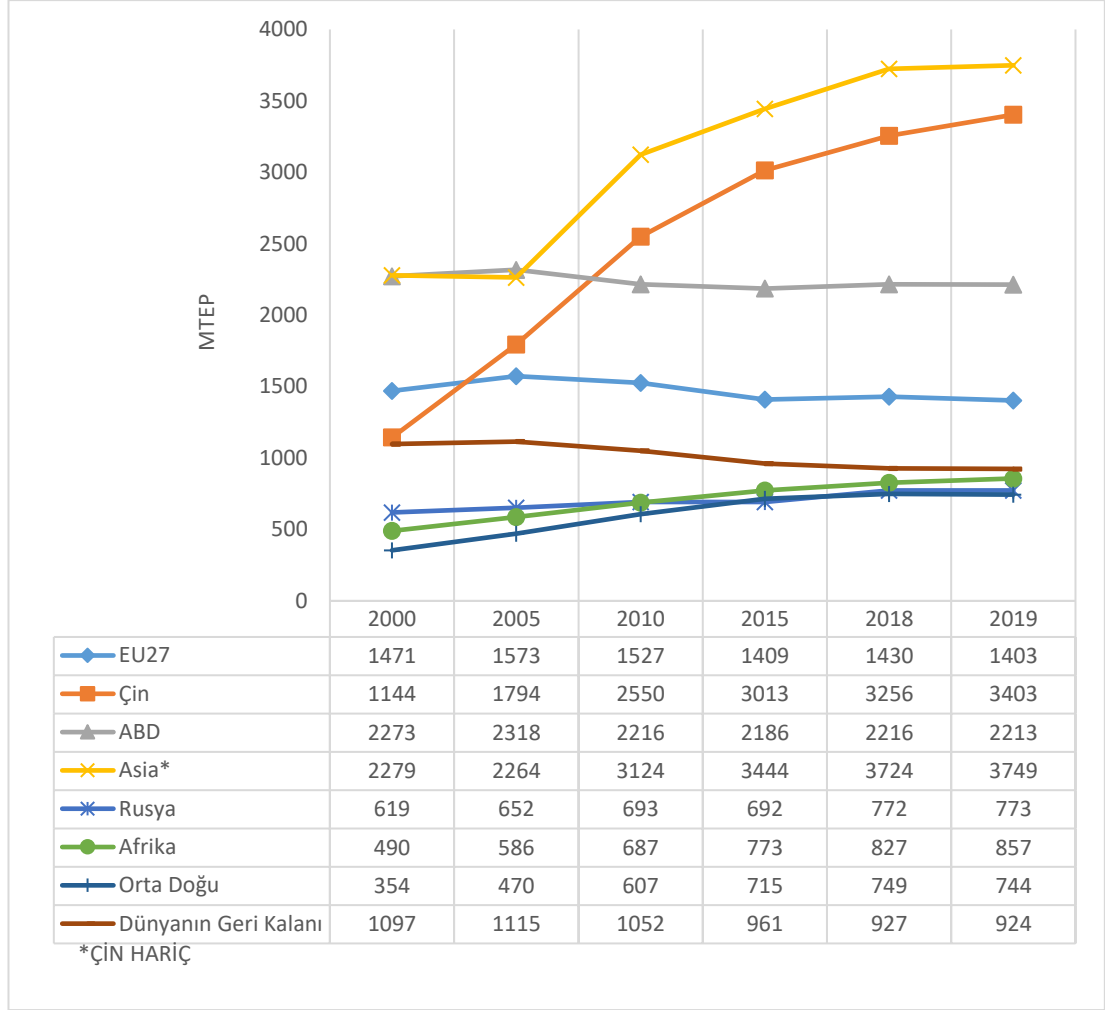
Şekil 1: 2000- 2019 Yılları Arasında Bölgelere Göre Toplam Enerji Üretimi

Kaynak: (European Commission, 2021: 10)

Dünya toplam enerji arzı 2000 yılında 10.003 mtep iken, 2019 yılında 14.486 mtep'e yükselmiştir. Aynı dönemde AB'nin enerji arzı 1.471 mtep'ten 1.403 mtep'e gerilemiştir. Çin başta olmak üzere diğer bölgelerde enerji arzı aynı dönemde ciddi artış göstermiştir. AB'nin 2019 yılında toplam dünya enerji arzındaki payı yüzde 9,7 olmuştur. Bu oran 2000 yılında yüzde 14,7'dir. AB'nin dünya enerji arzındaki payı da yaklaşık yüzde 50'lik bir düşüş yaşamıştır.

Şekil 2: 2000- 2019 Yılları Arasında Bölgelere Göre Toplam Enerji Arzı

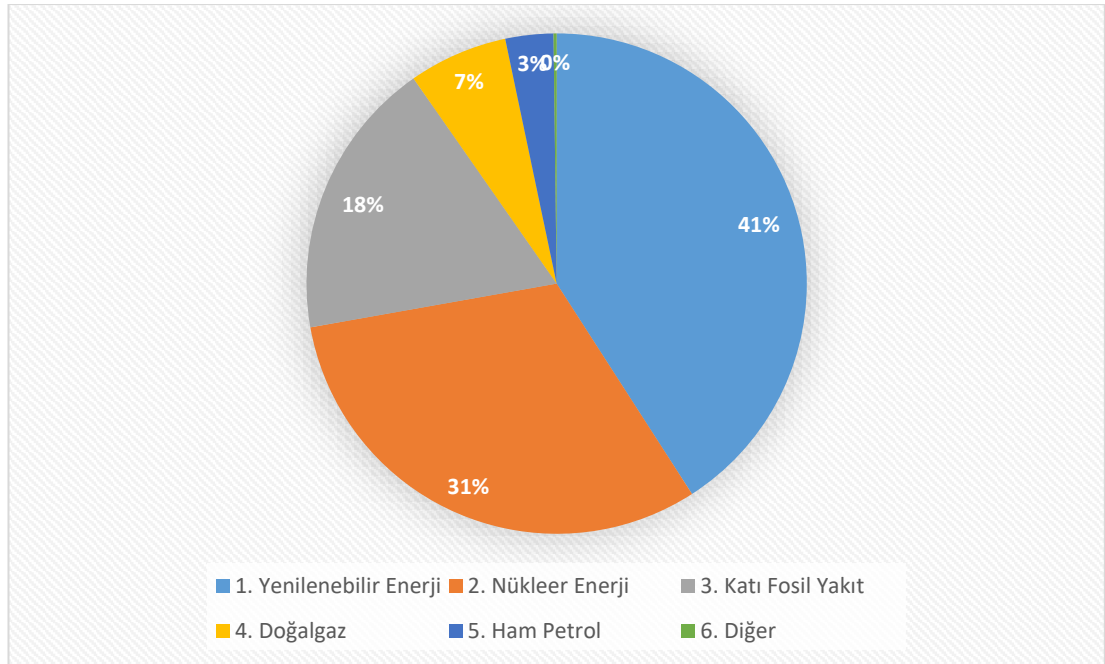
Kaynak: (European Commission, 2021: 12)

Dünyanın önde gelen sanayileşmiş topluluğu, sanayi ürünleri üreticisi ve ihracatçısı olmasına karşın AB dünyanın en büyük enerji ithalatçısıdır. AB'nin sahip olduğu enerji kaynaklarından elde ettiği üretim, enerji tüketimini karşılayacak boyutta değildir. Aradaki fark, üçüncü ülkelerden gerçekleştirilen enerji ithalatı ile karşılanır. 2021 yılında AB ihtiyacı olan enerjinin yüzde 44'ünü yerel kaynaklardan üretirken, yüzde 56'sını ithal etmiştir. Toplam kullanılan enerjinin yaklaşık üçte bir kısmı petrol ve petrol ürünlerinden sağlanır. Enerji tüketiminde, doğalgaz yüzde 23, yenilenebilir enerji yüzde 17, nükleer enerji yüzde 13 ve katı fosil yakıtlar (kömür ve kömürden elde edilen katı ürünler) yüzde 12'lik bir paya sahiptir. Kullanılan enerji kaynaklarının dağılımı üye ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin petrol kaynaklı enerji en çok Kıbrıs (yüzde 86), Malta (yüzde 85) ve Lüksemburg'da (yüzde

61) kullanılırken, doğalgaz kullanımını en fazla İtalya (yüzde 40), Hollanda (yüzde 35) ve Macaristan'da (yüzde 34) gerçekleştirmiştir. Nükleer enerji kullanımında AB'nin önde gelen ülkesi ise Fransa (yüzde 41) olmuştur. Başta Estonya (yüzde 56) ve Polonya (yüzde 43) olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinde katı fosil yakıt kullanımı yüksektir (Eurostat, 2023a).

2021 yılında AB içerisindeki birincil enerji¹ üretiminin yüzde 41'i yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilmiştir. Bunu yüzde 31 ile nükleer enerji, yüzde 18 ile katı fosil yakıtlar takip etmektedir. Az miktarda da olsa doğalgaz (yüzde 6) ve ham petrolden (yüzde 3) enerji üretilmiştir (ibid, 2023a).

Şekil 3: Avrupa Birliği İçerisinde Birincil Enerji Üretimi (2021)

Kaynak: Eurostat verileri kullanılarak düzenlenmiştir.

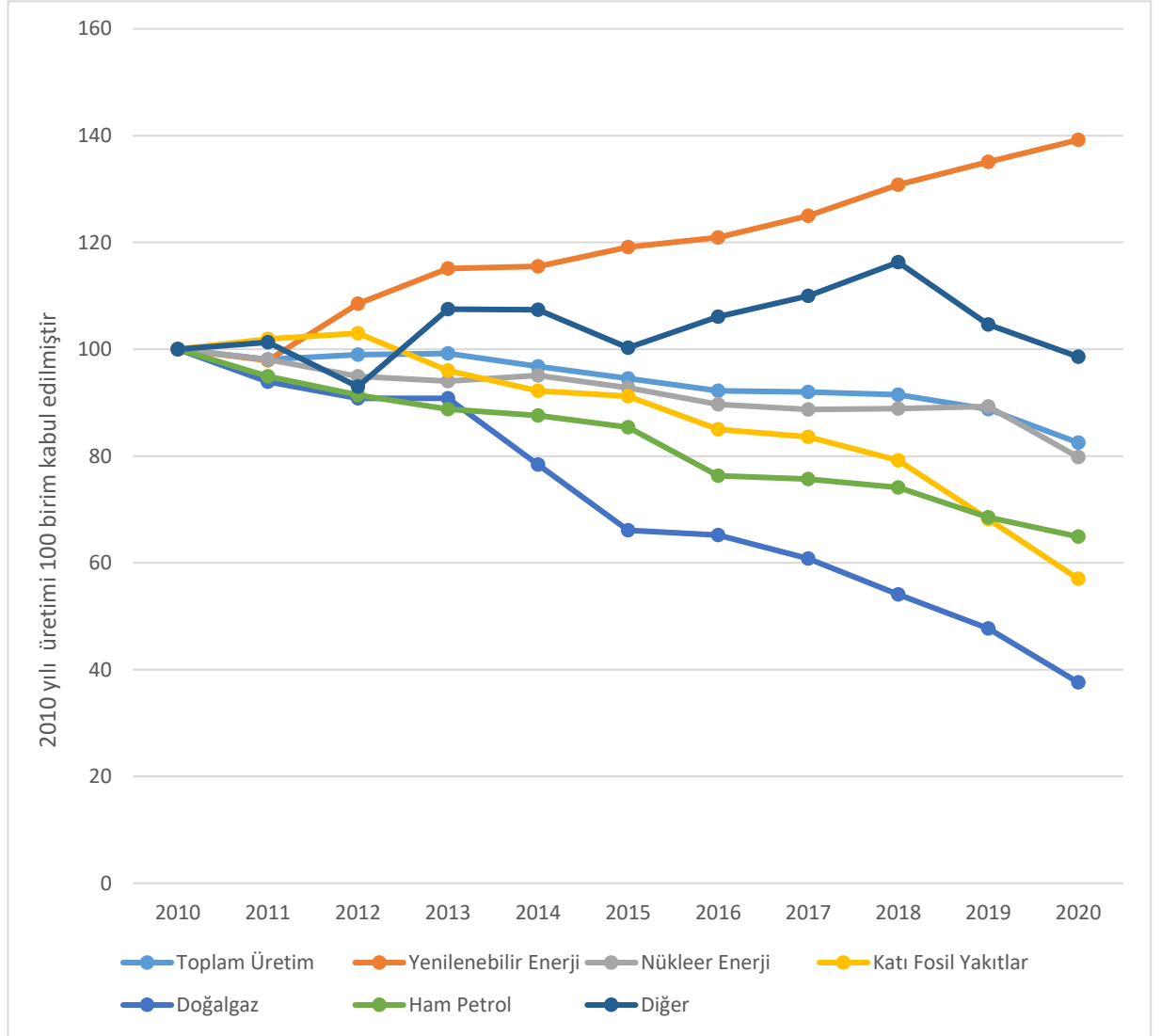
AB'nin birincil enerji üretimi 2010 ile 2020 yılları arasında azalmıştır. Sadece 2012- 2013 yılları arasında yaşanan artış dışında düşüş süreklilik göstermektedir. Son

¹ Birincil enerji kaynağı: doğrudan doğal kaynağından elde edilen ham petrol, doğalgaz, taş kömürü gibi ürünler birincil enerji kaynağı olarak tanımlanır. Birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesiyle üretilen enerji ikincil enerji kaynağı olarak adlandırılır. Örneğin birincil enerji kaynağı olan doğalgazın yakılması ile üretilen elektrik ikincil enerji kaynağıdır. İkincil enerji kaynakları enerjinin bir yerden bir yere kullanılabilir formda kolay taşınmasını sağladıkları için enerji taşıyıcısı olarak tanımlanır (Pamir, 2015: 28- 29).

yıllarda çevresel kaygılarla enerji sistemlerinin karbondan arındırılma çabası ve enerji verimliliğinin iyileştirilmesi kısmen düşüşte etkili olmuştur (Eurostat, 2023b).

Aşağıdaki tabloda 2010 yılı temel yıl olarak esas alınmış ve bu yılda çeşitli kaynaklardan elde edilen üretim miktarı 100 birim olarak kabul edilmiştir. Görülebileceği üzere 2010 yılına göre diğer bütün kaynakların kullanımı azalırken, yenilenebilir enerjiden elde edilen enerji miktarı 2011 yılından itibaren düzenli olarak artış göstermiştir. En büyük düşüş yüzde 63'lük bir azalmayla doğalgazda yaşanmıştır. Doğalgazdaki düşüşü yüzde 43'lük düşüşle katı fosil yakıtlar takip etmektedir. Toplam üretim ise 2010 yılına göre 2020 yılında yaklaşık yüzde 18 gerilemiştir.

Şekil 4: Avrupa Birliği'nde Yakıt Türüne Göre Birincil Enerji Üretimi Değişimi (2010- 2020)

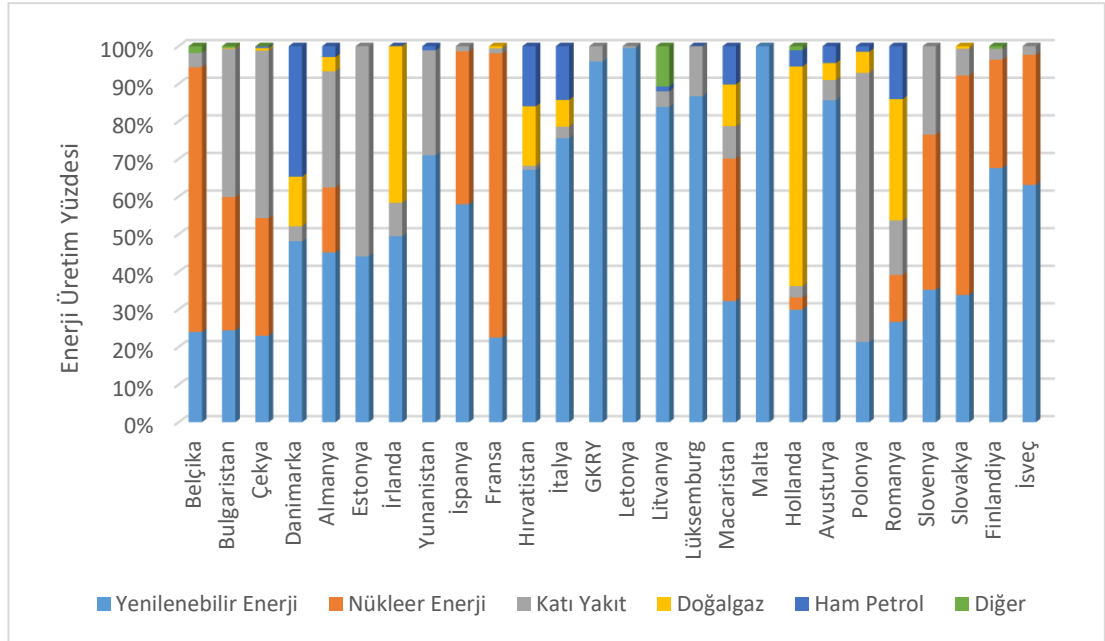

Kaynak: Eurostat verileri kullanılarak düzenlenmiştir.

AB üye devletleri birbirlerinden farklı birincil enerji üretimi profiline sahiptir. Bu sebeple üye devletler arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin Aşağıdaki tabloda görülebileceği üzere Belçika, Fransa, İspanya, Slovakya ve Macaristan'ın 2021 yılı birincil enerji üretiminde nükleer enerji önemli paya sahiptir. Bu ülkeler için nükleer enerjiden vazgeçme seçeneği diğer üye ülkelerden daha zordur. Benzer şekilde Hollanda, Danimarka, İrlanda ve Romanya'nın birincil enerji üretiminde sahip oldukları petrol ve doğalgaz kaynakları önemlidir. Çevresel gerekçelerle bu kaynakların kullanımının kısıtlanmasına karşı çıkmaktadırlar. Polonya, Bulgaristan, Çekya, Estonya, Yunanistan ve Almanya'nın birincil enerji üretimleri içerisinde katı

yakıtlar önemli bir paya sahiptir. Her ne kadar çevresel gerekçelerle Almanya kömür gibi katı yakıtların kullanımından vazgeçmeye çalışsa da birincil enerji üretimindeki yaklaşık yüzde 30'luk pay nedeniyle bunu gerçekleştirememiştir. Tüm ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretmektedir. Ancak politik tercihler ve coğrafi etkenler nedeniyle yenilenebilir enerjiden üretilen enerji oranları ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. AB içerisindeki ekonomik olarak daha dezavantajlı ülkeler, mevcut enerji kaynaklarını kullanmayı terk edip, yeni yatırım maliyeti gerektiren yenilenebilir enerjiye geçişte daha isteksizdir.

Şekil 5: AB Üyesi Ülkelerin Birincil Enerji Üretimi (2021)

Kaynak: (Eurostat, 2023a).

AB'nin ürettiği enerji tüketimini karşılamamaktadır. Bu nedenle üçüncü ülkelerden enerji ithal etmek zorundadır. Günümüzde AB ve üye ülkelerin hepsi net enerji ithalatçısı konumundadır. AB'ye yapılan enerji ithalatın yaklaşık üçte ikisi ham petrol ve petrol ürünleridir. Petrol ürünlerinden sonra en fazla ithal edilen ürünler doğalgaz (yüzde 25) ve katı fosil yakıtlardır (yüzde 6). 2021 yılında AB'ne gerçekleştirilen ham petrol ithalatının yarısından fazlası beş kaynaktan sağlanmıştır; Rusya (yüzde 28), ABD (yüzde 9), Norveç (yüzde 9), Libya (yüzde 6) ve Kazakistan (yüzde 6). AB ithal ettiği doğalgazın neredeyse dörtte üçünü Rusya (yüzde 44), Norveç (yüzde 16) ve Cezayir (yüzde 12)'den temin etmektedir (Eurostat, 2023a). 2020

yılında tüketilen petrolün yüzde 97'si ithal kaynaklardan temin edilmiştir. Doğalgazda da benzer bir durum vardır. AB genelinde kullanılan doğalgazın yüzde 83,6'sı ithal kaynaklardan karşılanmıştır. Yine 2020 yılında tüketilen katı fosil yakıtların yüzde 35,8'i ithal edilmiştir (Eurostat, 2023c). Neredeyse tüm Avrupa kıtasına yayılan AB, fosil enerji kaynağı zengini Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Rusya'ya komşudur. Bu jeopolitik avantajına rağmen yeterli kaynak çeşitlendirmesini gerçekleştirememiş, büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı duruma gelmiştir.

Rusya 2010- 2020 döneminde ham petrol, doğalgaz ve kömür gibi birincil enerji kaynaklarında AB'nin en önemli tedarikçisi konumundadır. Rusya'nın 2010 yılında AB doğalgaz ithalatındaki payı yüzde 30,6 iken, 2020 yılında yüzde 38,2'ye yükselmiştir. Rusya aynı zamanda AB'nin ham petrol ve taş kömürü ithalatının ana tedarikçisidir. Ancak doğalgazın aksine Rusya'dan ham petrol ithalat oranı 2010 yılına göre 2020 yılında yüzde 34,7'den yüzde 25,7'ye gerilemiştir (Eurostat, 2023b). Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş sonucunda AB'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar nedeniyle Rusya'ya olan bağımlılık düzeyi değişmektedir.

AB'nin enerji bağımlılık oranı² 2010 ile 2021 arasında değişim gösterse de her zaman yüzde 50'nin üzerinde kalmıştır. 2019 yılında yüzde 60,5 ile maksimum değer ulaşmıştır. En düşük bağımlılık oranı ise yüzde 53,9 ile 2013 yılında gerçekleşmiştir (ibid, 2023b). AB'nin bağımlılık oranı tepe noktasına ulaştığı 2019 yılından itibaren azalma eğilimindedir (Eurostat, 2023a). AB'nin enerji bağımlılık oranı, Birlik tarafından belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesiyle azalacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin payının artması ve geliştirilen enerji verimliliği politikaları AB'nin enerji bağımlılık oranının azaltılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

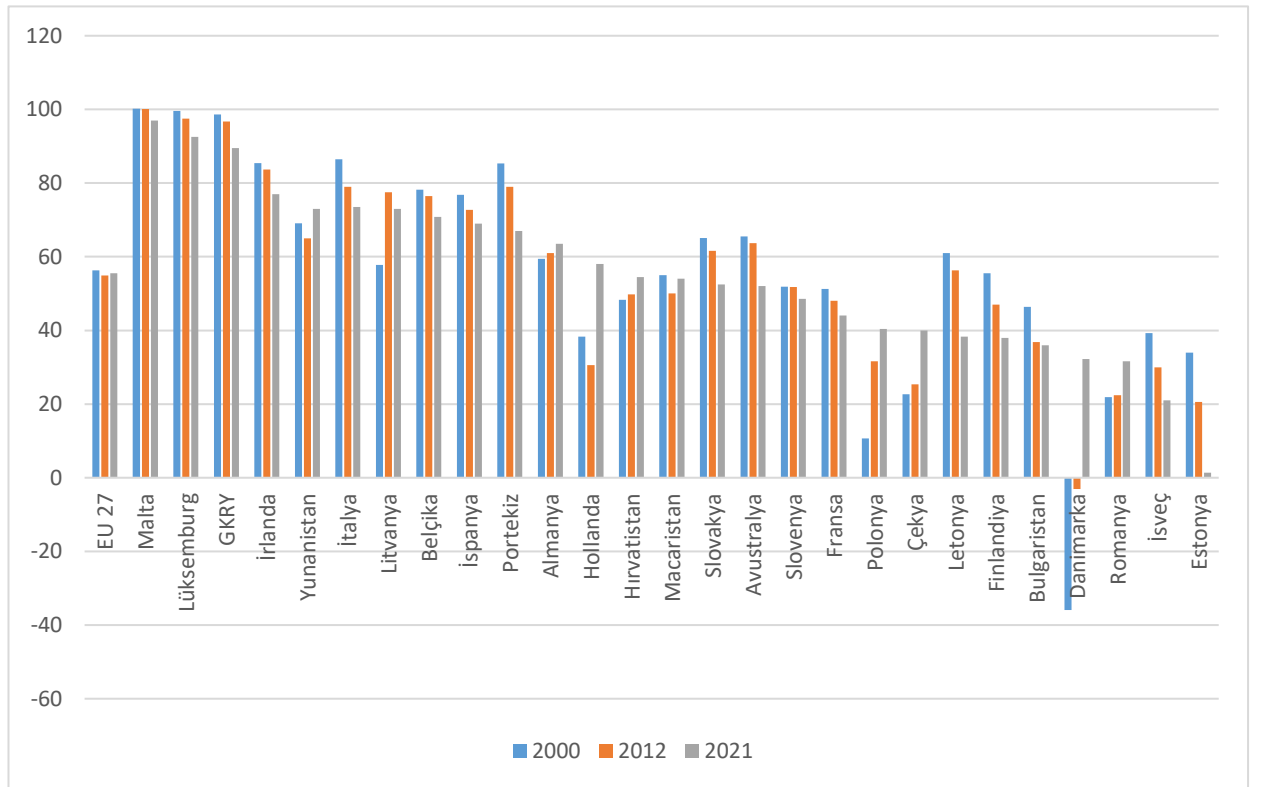
Birlik üyesi ülkelerin gerçekleştirdiği fosil yakıt ithalatına bakıldığında kabaca dört farklı özellikte coğrafi bölgeden bahsedilebilir. Bunlar; Kuzey ve Orta Avrupa (İsveç, Finlandiya, Almanya ve Çek Cumhuriyeti), Orta ve Doğu Avrupa (Baltık Ülkeleri, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovakya), Adriyatik ve

² Enerji bağımlılık oranı, bir ekonominin enerji ihtiyacını karşılamak için ithal etmesi gereken enerji miktarını ve o ekonominin hangi oranda ithalata bağımlı olduğunu gösterir. Net enerji ithalatının (toplam enerji ithalattan gerçekleştirilen enerji ihracatının çıkartılması ile bulunur) toplam iç enerji tüketimine bölünmesiyle bulunur. %100'den fazla bir bağımlılık oranı hesaplanan zaman diliminde ihtiyaç duyulandan daha fazla enerji ithal edildiğini gösterir. Enerji bağımlılık oranının negatif olması ülkenin net enerji ihracatçısı olduğu anlamına gelir (Eurostat, 2023ç).

Güney Doğu Avrupa (Avusturya, GKRY, Yunanistan, İtalya, Malta ve Slovenya) ve Batı Avrupa (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, İrlanda, Portekiz ve İspanya). Batı Avrupa ülkeleri hariç diğer ülkeler Rusya'dan yapılan enerji ithalatına büyük ölçüde bağımlıdır. Ancak Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleri ile Adriyatik ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri Rusya dışında diğer tedarikçilerle de enerji ticareti geliştirmiştir. Bu iki bölge Avrupa içi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan ek enerji tedariki sağlamaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin Rusya ile güçlü enerji ilişkileri bulunmamaktadır. Bu ülkeler, Avrupa'da bulunan tedarikçilerden, Afrika, Orta Doğu ve Amerika'dan yapılan ithalatla fosil enerji ihtiyacını karşılamaktadır (Baumann ve Simmerl, 2011: 14, 15).

Üye devletlere tek tek bakıldığında tüm ülkeler enerjide ithalata bağımlıdır. Bağımlılık oranları 2021 verilerine göre yüzde 97 ile yüzde 1 arasında değişmektedir.

Şekil 6: Avrupa Birliği ve Üye Devletlerde 2000, 2012 ve 2021 Yıllarına Göre Enerjide İthalata Bağımlılık Oranının Değişimi

Kaynak: Eurostat ve Eurostat Data Browser verileri kullanılarak düzenlenmiştir.

Şekil 6’da görüldüğü gibi, 2021 yılında Avrupa’da en yüksek bağımlılık oranları Malta’da yüzde 97, Lüksemburg’da yüzde 92 ve GKRY’de yüzde 89 olarak öne çıkmıştır. Bu ülkeler birincil enerji ihtiyaçlarının neredeyse tamamını ithalatla karşılamışlardır. 2021 yılında en düşük bağımlılık oranına sahip AB ülkesi yüzde 1 ile Estonya olmuştur. Estonya’yı yüzde 21 bağımlılık oranıyla İsveç ve yüzde 31 bağımlılık oranıyla Romanya takip etmiştir (Eurostat, 2023d). 2021 ile 2000 yılı karşılaştırıldığında en büyük değişim Danimarka’da olmuştur. 2000 yılında negatif bir bağımlılığa sahip, net enerji ihracatçısı Danimarka, giderek daha fazla enerji ithalatına bağımlı hale gelmiş ve diğer üye ülkeler gibi net enerji ithalatçısı bir ülke olmuştur. Polonya, Çekya ve Romanya’nın enerji bağımlılık oranı 2000 yılından itibaren ciddi artış göstermiştir. 2000 yılına göre enerji bağımlılık oranında en fazla düşüş Estonya’da olmuştur. Estonya’nın 2000 yılında yüzde 34 olan enerji bağımlılık oranı, 2021 yılında yüzde 1,4’e gerilemiştir. Genel AB ülkelerindeki artışın aksine, Rusya’ya yakın olan İsveç’te ve doğrudan Rusya’yla sınırı olan Letonya ve Finlandiya’da 2000 yılına göre enerji bağımlılık oranlarında ciddi azalma gözlemlenmiştir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupalı devletler arasındaki güç mücadelesi nedeniyle, yüzyıllar boyunca ardi arkası kesilmeyen kanlı savaşlar yaşanmıştır. 17. yüzyılda Otuz Yıl Savaşları, 18. yüzyılda İspanya Veraset Savaşı ve Yedi Yıl Savaşları, 19. yüzyılda Napolyon Savaşları ve Alman birliğinin sağlanması sürecinde yaşanan Prusya, Avusturya ve Fransa arasında geçen savaşlar ve 20. yüzyılda gerçekleşen iki büyük dünya savaşı olmak üzere, Avrupa’da uzun süren, kazananların bile büyük kayıplar verdiği ve dünyanın geri kalanına yayılan veya dolaylı olarak etkileyen savaşlar yaşanmıştır.

Avrupa’da meydana gelen tüm bu savaşlara benzer savaşların yaşanmaması için Immanuel Kant, Jean Jacques Rousseau, Victor Hugo gibi filozoflar tarafından Avrupalılık ve Avrupa’da bir birlik fikri ortaya atılmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar bu fikirler filozofların düşüncelerinde kalmıştır. Savaşın yarattığı yıkımın etkisiyle benzer felaketlerin bir daha yaşanmaması ve barışın sürdürülebilmesi için Avrupalı liderler ülkelerin ekonomik ve siyasal olarak birleşmesi gerektiğini

görmüş ve bu yönde adımlar atmıştır. Bütünleşme yönünde atılan adımlar sadece ekonomik ve siyasi alanla sınırlı kalmamış, enerji alanında da liberal vizyonun öngördüğü şekilde ulus üstü yapılanmaya gidilmiş, bu alanda da Avrupa bütünleşmesine katkı sağlayan liberal kurumlar oluşturulmuştur.

AB'nin geçmişten günümüze enerji politikasını belirleyen temel yapı taşları kronolojik olarak aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 2: Kronolojik Olarak AB Enerji Politikalarının Gelişimi:

1951	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur.
1958	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur.
1973	Petrol Krizi
1974	İlk ortak enerji politikasını belirleyen Konsey Kararı alınmıştır.
1991	Avrupa Enerji Şartı oluşturulmuştur.
1992	Maastricht Anlaşması imzalanmıştır.
1994	Enerji Şartı Antlaşmasının imzalanmıştır. 1998'de yürürlüğe girmiştir.
1995	Avrupa Birliği Enerji Politikası için Yeşil Kitap yayımlanmıştır.
1995	Beyaz Kitap (1995) Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası yayımlanmıştır.
2000	Enerji Arz Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru Yeşil Kitap (2000) yayımlanmıştır.
2006	Yeşil Kitap (2006) – Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi yayımlanmıştır.
2007	Avrupa İçin Bir Enerji Politikası bildirisi yayımlanmıştır.
2009	Üçüncü Enerji Paketi mevzuatı oluşturulmuştur.
2009	Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmiştir.
2014	Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi yayımlanmıştır.
2015	İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji Belgesi yayımlanmıştır.
2019	Avrupa Yeşil Mutabakatı açıklanmıştır.
2021	Avrupa İklim Yasası düzenlenmiştir.
2022	REPowerEU Planı yayımlanmıştır.

2.1. 1950 – 1973 Dönemde AB Enerji Politikası

2.1.1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 1951

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa, tekrar toparlanmak ve benzer durumların yeniden yaşanmaması için çıkış yolları aramaktaydı. Avrupa'da kalıcı barışın sağlanması için ortak değerler ve amaçlar etrafında bir araya gelinmesi ve işbirliği yapılması fikri her geçen gün daha güçlü bir şekilde savunulmaya başlanmıştır. Almanya ve Fransa arasında önemli bir sorun olan ve savaflara neden olan zengin kömür ve çelik rezervlerine sahip Ruhr bölgesi sorunun çözülmesi gerekmektedir. Jean Monnet'in tasarısına dayanarak Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletlerine enerji ve savaş endüstrisinde stratejik öneme sahip kömür ve çelik üretiminde alınan kararları ulus üstü ve bağımsız bir otoriteye devretmeyi öneren planını sunmuştur. Schuman Deklarasyonu neticesinde; Belçika, Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından 18 Nisan 1951 tarihinde, 6 üyeli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Ortak kömür ve çelik üretimini sağlamak için üye devletler bu alandaki yetkilerini AKÇT'nin bir organı olan Yüksek Otorite'ye devretmiştir. Yüksek Otorite'nin başına da projenin fikir babası Jean Monnet getirilmiştir (Baykal, 2021: 224, 225). Geçmişte savaşın nedeni ve savaş endüstrisinin hammaddesi olan kömür ve çelik, Avrupa'da barışın yeniden sağlanmasının aracı olmuştur. Dünya tarihinde ilk defa devletler belirli bir alandaki egemenlik yetkilerini ulus üstü bir kuruma devretmiştir.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun misyonu, AKÇT'yi Kuran Antlaşma (Paris Antlaşması 1951) Madde 2'de;

- Üye devletler arasında ortak bir pazarın kurulması yoluyla ekonomik gelişmeye, istihdama ve yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmak
- Üye devlet ekonomilerinde temel ve kalıcı sorunlara neden olmadan, en yüksek verimlilikle üretimin en rasyonel dağılımını sağlayacak koşulları gerçekleştirmek olarak belirtilmiştir (Treaty establishing the European Coal and Steel Community, 1951)

1950’li yıllarda Avrupalı Devletler için en önemli enerji kaynağı kömürdür. En temel enerji kaynağı kömür ve savunma sanayisinin hammaddesi çelik, AKÇT ile savaşın nedeni olmaktan çıkartılmış, üye devletlerin ortak refahı, istihdamı ve ekonomik gelişmesi için kullanılmıştır.

Avrupa bütünleşmesi, AKÇT ile enerji alanında gerçekleştirilen ulus üstü işbirliği ile başlamış ve günümüz AB’ne dönüşmüştür. Ancak AKÇT üye devletler tarafından enerji alanında ortak bir politika geliştirilmesi için oluşturulmamıştır. Bundan ziyade teknik bir kurum olarak çalışmıştır. Ayrıca AB için günümüzde en önemli sorunlardan biri haline gelen enerji güvenliği AKÇT’nin hedeflerinden birisi değildir. Topluluk, kömür ve çelik ticaretinde ortak pazarın oluşturulması, ortak gümrük tarifesinin uygulanması, ticaretin önündeki engellerin ve kotaların kaldırılması gibi ekonomik amaçlarla tasarlanmıştır (Kakışım, 2019: 462). Avrupa bütünleşmesi yolunda kurulan ilk kurum olan AKÇT, Paris Antlaşmasının yürürlükten kalkması ile 2002 yılında feshedilmiştir.

2.1.2. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) 1958

1955 yılında Messina’da yapılan AKÇT Dışişleri Bakanları toplantısında, kurucu 6 üye AKÇT’den ayrı, atom enerjisinin barışçıl amaçlarla geliştirilmesini sağlayacak imkana ve sorumluluğa sahip bir örgütün oluşturulmasına karar vermişlerdir (Dursun, 2011: 37).

1957 yılında Roma Antlaşmasının imzalanmasıyla üyeler arasında genişletilmiş ortak bir pazarın kurulmasını amaçlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur. Antlaşma 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1950’lerdeki enerji kıtlığının üstesinden gelmek için, altı kurucu ülke (Belçika, Federal Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg) nükleer enerjiyi, enerji bağımsızlığının sağlanmasında bir alternatif olarak gördü. Ancak bu alanda yapılacak yatırımların maliyetinin yüksek olması nedeniyle kurucu devletler bir araya gelerek AAET’yi kurmuştur (Publications Office of the European Union, 2007). AAET ile üye ülkeler nükleer enerjinin ortak bir şekilde kendi kontrollerinde geliştirilmesiyle,

nükleer enerji alanında ABD'nin egemenliğinden kurtulmayı ve Sovyetler Birliği'nin bu alanda meydan okumasını dengeleyebilmeyi istemişlerdir (Dursun, 2011: 38).

AAET'nin kuruluş amacı Roma Antlaşmasında atom enerjisinin üye devletler tarafından kullanımı için Avrupa'da nükleer endüstrinin geliştirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması olarak belirtilmiştir. Ayrıca Antlaşma, nükleer malzemelerin askeri kullanımını önlemeyi hedeflemiş, AAET'nin yetkilerini nükleer enerjinin sivil ve barışçıl kullanımı ile sınırlandırılmıştır (Publications Office of the European Union, 2007).

AAET konusunda en istekli ülke, Avrupa'da nükleer enerjide önde gelen Fransa olmuştur. Almanya, Fransa kadar ilgili olmamasına rağmen, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve ortak pazarın kurulmasında Fransa'nın desteğine duyduğu ihtiyaç nedeniyle AAET'ye destek vermiştir. Ancak hem İtalya hem Almanya, Avrupa'da Fransa'nın nükleer enerji alanında hâkimiyetini engellemek için kendi ulusal nükleer programlarını geliştirmişlerdir. Ayrıca ABD'nin uranyumu çok ucuza satması ve İtalya ve Almanya'da düşük maliyetli reaktör inşa etmesi Üye Devletleri ortak politika oluşturmada ayırtmıştır. Yine AKÇT ve kömür lobisinin, nükleer enerjiye karşı gerçekleştirdikleri lobi faaliyetleri ve kömür sektörüne yapılan teşvikler, nükleer enerji alanında ortak bir politika oluşturulmasını engellemiştir (Matlary, 1997: 17).

1965 yılında Brüksel'de imzalanan Füzyon Antlaşması ile AKÇT, AAET ve AET organları birleştirilmiş, üç topluluk için tek bir Komisyon ve Konsey oluşturulmuştur. 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren antlaşma ile Avrupa Toplulukları (AT) adı altında tek bir idari yapı oluşturulmuştur (EC Directorate- Gneral for Communication).

2.2. 1973 Petrol Krizi ve Sonrasında AT Enerji Politikası

1 Ocak 1973'te Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın Avrupa Topluluğuna katılmasıyla üye sayısı 9'a yükselmiştir (ibid). AT'nin enerji tüketimi ve ithalatı, genişlemeyle birlikte artmıştır. Avrupa'da yeterli petrol kaynaklarının bulunmaması nedeniyle AT üyesi devletler petrol ihtiyacını istikrarsız Orta Doğu pazarından karşılamaktadır.

Batı Avrupalı devletler 1950'li yıllarda petrol piyasasında yaşanan gelişmelerden olumsuz etkilenmemişlerdir. Çünkü bu dönemde Avrupa'nın temel enerji kaynağı kömürdür. 1956 yılında toplam enerji tüketiminin yalnızca yüzde 20'si petrolden elde ediliyordu. Zaman içerisinde bu durumda petrol lehine bir değişim olmuştur (Yergin, 2003: 468).

1948 ile 1972 yılları arasında dünya ham petrol üretiminde büyük bir artış yaşanmıştır. 1948 yılında günde 8,7 milyon varillik üretim 1972 yılında günde 42 milyon varile ulaşmıştır. Bu artışta en büyük pay sahibi Orta Doğu olmuştur. Ham petrol üretimi hızla Orta Doğu'ya kaymış, 1948 yılında günde 1,1 milyon varil olan ham petrol üretim miktarı 1972 yılında günde 18,2 milyon varile ulaşmıştır (ibid: 473). Aynı yıllar arasında dünya petrol talebi yaklaşık 5,5 kat artış göstermiştir. Bu dönemde Batı Avrupa'da petrol talebi çok daha fazla artmış ve on beş katına çıkmıştır. 1948 yılında Batı Avrupa'da petrol talebi 970 bin varil iken, 1972 yılında 14,4 milyon varile yükselmiştir (ibid: 510). Batı Avrupa'da yaşanan talep artışının büyük bir kısmı Orta Doğu ülkelerinden karşılanmış ve Batı Avrupa ülkeleri petrolde Orta Doğu ülkelerine bağımlı hale gelmiştir.

1973 Arap- İsrail Savaşı, sonrasında yaşanan petrol krizi, o dönemde dünyada krizin etkileri ve krize karşı alınan önlemler yukarıda ele alınmıştır. AT üyesi Hollanda'ya uygulanan petrol ambargosu ve petrol üretiminin azaltılması nedeniyle petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat artmıştır. Bu durum AT üyesi ülkeleri ekonomik olarak zor durumda bırakmıştır. Bu dönem ve sonrasına AT üyesi ülkeler enerjiyi ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirmeye başlamıştır.

OPEC üyesi ülkeler tarafından bu dönemde enerji piyasası ve enerji arzı siyasi amaçlarla daraltılmıştır. Buna benzer ani ortaya çıkan siyasi krizlerin yaratacağı etkiler AT'de enerji güvenliği endişelerini güçlendirmiş ve ortak girişimlerde bulunmayı teşvik etmiştir. Kriz öncesi dönemde enerji endüstrisi ve uzmanlar tarafından yürütülen teknik bir alan olan enerji meselesi, kriz sonrasında siyasi liderler tarafından ele alınan ciddi diplomatik ve jeopolitik bir mesele haline gelmiştir. Artık enerji güvenliği sahip olduğu çatışma potansiyeli nedeniyle, AT ve üye devletler tarafından yüksek politika alanında değerlendirilmiştir (McGowan, 2011: 487- 488).

Petrol krizinin AT üzerinde yarattığı etki sonucunda, 17 Eylül 1974 tarihli konsey kararıyla AT'nin ortak enerji politikası alanında ilk belgesi ortaya çıkmıştır.

Bu belge ile ortak bir enerji politikasına ihtiyaç vurgulanmış, tatmin edici ekonomik şartlar altında güvenli ve sürekli enerji arzının sağlanması hedeflenmiştir. 17 Aralık 1974 tarihli konsey kararı ile enerji alanında ortak hedefler belirlenmiştir. Konsey kararlarıyla; ithal enerjiye bağımlılığın azaltılması, kömür üretiminin devam ettirilmesi ve üçüncü ülkelerden kömür ithal edilmesi, nükleer enerjinin kullanımının artırılması ve yeni santraller kurulması kararlaştırılmıştır (Kesbiç ve Şimşek, 2001: 5-6). 1978 yılında ise Kopenhag'da alınan kararlar, üye devletler AT'nin petrol ithalatına olan bağımlılığını azaltmak için enerji tasarrufu yapma konusunda anlaşmıştır. Yani Avrupa'da realist yaklaşım ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde yapılan toplantılarda AT ortak bir enerji politikası oluşturmaya çalışırken, üye devletler arasında ciddi fikir ayrılıklarının bulunduğu ortaya çıkmıştır. Enerji meselesi, AT üyesi ülkeler tarafından dış politika ve ulusal güvenlik gibi ulusal bir konu olarak değerlendirilmiş ve her üye ülke kendi yetkisiyle konusu ele almak istemiştir (Dursun, 2011: 47- 48). Bu dönemde Avrupa'da enerji alanında yaşanan gelişmelerin devlet merkezli ve güvenlik temelli olarak, realist yaklaşımın öngördüğü şekilde gerçekleştiği söylenebilir.

1980'li yıllarla birlikte çevresel endişeler enerji güvenliği meselesinde etkili olmaya başlamıştır. Petrol ve kömürün çevreye verdiği zarar nedeniyle çoğu üye ülkede daha az sera gazı salınımı yapan doğalgaz tercih edilmeye başlanmıştır. Yıllar içerisinde doğalgaz ithalat oranı artmıştır. Bunun sonucu olarak Avrupa'nın özellikle büyük miktarda doğalgaz rezervlerine sahip Sovyetler Birliği'ne ithalat bağımlılığı hızla artmıştır. Böylece Sovyetler Birliği, Batı Avrupa'nın en önemli enerji tedarikçisi olmuştur (Kakışım, 2019: 463).

Ayrıca 1980'lerde AT içerisinde tek pazar oluşturma ve serbestleşme çabaları enerji alanına da yansımıştır. Bu dönemde üye ülkeler arasında bölünmüş enerji piyasalarının bütünleştirilmesi gerektiği anlaşılmış ve Avrupa Tek Senedi oluşturulurken, enerji iç pazarı tartışmaların merkezinde yer almıştır (Yorkan, 2009: 26). İzleyen bölümde AB'nin Soğuk Savaş sonrası enerji politikası oluşurken hükümetler arası düzeyde bazı Üye devletlerin realist yaklaşımları öne çıkardığı, buna karşılık AB Komisyonunun liberal yaklaşıma dayalı ortak vizyon belgeleri yayımlayarak Birlik içi fikir ayrılıklarını gidermeye çalıştığı görülmüştür.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası

2.3.1. Maastricht Antlaşması ve Enerji

7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması; ekonomi, ortak dış ve güvenlik politikası ile adalet ve içişleri alanında işbirliği için net kurallar belirlemiştir. Antlaşma Avrupa bütünleşmesi yolunda atılan önemli bir adımdır. Ancak Antlaşmada ortak bir enerji politikası için ayrı bir başlık açılmamıştır.

Ortak enerji politikası oluşturulmasıyla ilgili bölüm taslak metinde yer alırken, yapılan görüşmeler sırasında Maastricht Antlaşmasının son metninden çıkartılmıştır. Bunun en büyük nedeni, Atlantikçi devletlerin (İngiltere, Hollanda ve Almanya gibi) Topluluk içerisinde enerji üreticisi konumunda olan ülkelerin enerji kaynakları üzerindeki yetkilerini üst otoriteye devretmek istememeleridir. Realist yaklaşımın öngördüğü üzere, birincil enerji kaynaklarına sahip İngiltere, Hollanda ve kömür zengini Almanya gibi üye ülkeler bu kaynaklar üzerindeki kontrollerinden ve sağladığı stratejik üstünlükten vazgeçmek istememiştir. İtalya ve Fransa ise antlaşma metnine enerji başlığının dahil edilmesini desteklemişlerdir. Ancak Fransa yetki devrinden öte ortak enerji politikası alanında alınacak kararların hükümetler arası görüşmelerle alınması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Fransa farklı enerji biçimlerinin farklı politika düzeylerinde ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. İngiltere ise Komisyonun gerekli tüm yetkilere sahip olduğunu savunarak ayrı bir enerji bölümü açılmasına karşı çıkmıştır (Matlary, 1997: 88- 89).

Enerji konusu, Maastricht Antlaşmasının 3. maddesinin (t) bendinde enerji, sivil koruma ve turizm alanındaki önlemlerle birlikte yer almıştır. Antlaşmaya eklenen sivil koruma, enerji ve turizme ilişkin beyannamede; 3 (t) maddesinin atıfta bulunduğu alanların Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmaya dahil edilip edilmeyeceği sorunu hakkında, Komisyon tarafından 1996 yılına kadar hazırlanıp Konsey'e sunulacak bir rapora göre karar verileceği belirtilmiştir (Treaty of Maastricht on European Union, 1992).

Komasyon, Birlik üyesi devletlerle yapılan görüşmeler sonucunda 1995 yılında konuyla ilgili Yeşil Kitap ve Beyaz Kitap'ı yayımlamıştır.

2.3.2. Enerji Şartı Antlaşması (1994)

Soğuk Savaş döneminde ekonomik olarak bölünmüş olan Avrupa'da 1990'lı yıllarda bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Enerji meselesi de sunduğu fırsatlar sebebiyle yakınlaşmanın konusu olmuştur. Eski Sovyet ülkelerinin enerji kaynaklarını ihraç edebilecekleri yeni pazarlara ihtiyacı ve Batı Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacı bu alanda işbirliğini kolaylaştırmıştır.

Batı ve Doğu Avrupa arasındaki ortak çıkarlar 1991 yılında Avrupa Enerji Şartı'nın oluşturulmasını sağlamıştır. Avrupa Enerji Şart'ı, güvenli enerji arzı ve sürdürülebilir ekonomik gelişme için, ortak çıkarlara dayanan uluslararası enerji işbirliğini desteklemesi gereken ilkelerin kısa bir ifadesidir. 66 ülke ile AB ve AAET tarafından imzalanan Şart, 1994 Enerji Şartı Antlaşması (EŞA)'na katılma yolundaki ilk ve gerekli adımdır (International Energy Charter, 2015).

EŞA, Aralık 1994 yılında imzalanmış ve Nisan 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. AB ve AAET dahil toplam 53 taraf Antlaşmayı imzalamıştır. Enerji alanında işbirliği için çok taraflı bir çerçeve sunmaktadır. EŞA, imzacı ülkelerin sahip oldukları enerji kaynakları üzerindeki egemenliklerine ve sürdürülebilir kalkınmaya saygı duyarak, daha açık ve rekabetçi enerji piyasalarının oluşturulmasıyla enerji güvenliğinin sağlanması için tasarlanmıştır (International Energy Charter, 2019).

Enerji Şartı Antlaşması'nın amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Demir, 2003);

- Enerji güvenliğinin artırılması,
- Çevresel sorunların azaltılması,
- Her aşamada (enerji üretimi, çevrimi, iletimi, dağıtımı, depolanması ve kullanımında) verimliliğin artırılması,
- Enerji piyasalarının ve ticaretinin liberalleştirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarına erişimin sağlanması,
- Amaçlara ulaşılabilmesi için yatırımların teşvik edilmesi.

EŞA ile imzacı ülkeler, diğer imzacı ülkelere ve enerji şirketlerine adil ve eşit davranılacağı konusunda anlaşmıştır. Böylece ülkeler ve şirketler arasındaki ayrımın azaltılması, transit ülkelere geçiş serbestliği ve enerji ticaretinde şeffaflığın sağlanması hedeflenmiştir. EŞA ile taraflar arasında enerji ticaretinde ortak bir zemin sağlanmaya çalışılmıştır.

Antlaşma enerji ticareti, yatırımlar, transit geçişler ve enerji verimliliği ile çevresel konularda düzenlemeler getirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü kurallarına dayanarak enerji ürünlerinin ticaretini ve transit geçişini düzenlemiştir. EŞA'nın yatırımlarla ilgili maddeleri, yabancı yatırımcılara ulusal düzenlemelerin veya en çok kayırlan ulus düzenlemelerinin uygulanması ile yabancı yatırımcıların korunması ve ticari risklerin en aza indirilmesi ile ilgilidir. Ayrıca EŞA, Enerji verimliliğinin teşvik edilmesi, enerji üretiminin ve kullanımının olumsuz çevresel etkilerinin azaltılması konularına odaklanmıştır (International Energy Charter, 2019). EŞA ile liberal bir yaklaşımla enerji alanında serbest ticaret gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde hakim olan liberal düşüncelerle AB, enerji ticaretine liberal bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bu yönde adımlar atmıştır.

Rusya 2009 tarihinde EŞA'dan çekildiğini duyurmuştur. İtalya 2016 yılında Antlaşmadan ayrılmış, Fransa, Hollanda, İspanya, Polonya ve Almanya ayrılma kararı almıştır (Euronews, 2022a). Antlaşmadan çekilmeler, Ukrayna-Rusya çatışması ve bu durumun yarattığı enerji kesintileri dikkate alındığında EŞA'nın hedeflerini gerçekleştirme potansiyelinin zayıfladığı söylenebilir.

2.3.3. Avrupa Birliği Enerji Politikası İçin Yeşil Kitap (1995)

Komisyon tarafından Ocak 1995'te yayımlanan Avrupa Birliği Enerji Politikası İçin Yeşil Kitap'ın amacı, AB'nin bir enerji politikasına sahip olmasının gerekli olup olmadığı konusunda tartışma materyali sağlamaktır. Yeşil Kitap, AB'nin mevcut durumunu, yükümlülüklerini ve ilerleyen yıllarda karşılaşılabileceği zorlukları özetlemektedir. Yeşil Kitap'ta Komisyon tarafından AB enerji politikasının ana hedefi, en düşük enerji maliyetiyle tüketici ihtiyaçlarının karşılanması, arz güvenliğinin sağlanması ve çevrenin korunması olarak belirlenmiştir (Blanc, 1995). Bu açıdan enerjiyi liberal bir yaklaşımla değerlendirmekte, enerjiyi ticari bir meta olarak düşünmektedir.

2.3.4. Beyaz Kitap (1995) Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası

Aralık 1995'te Komisyon tarafından Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası başlıklı Beyaz Kitap yayımlamıştır. Beyaz Kitap ile AB düzeyinde ortak bir enerji politikası oluşturma konusunda önemli bir adım atılmıştır. Beyaz Kitap'ta AB için üç öncelik tespit edilmiştir. Bunlar; rekabetçi bir enerji piyasasının oluşturulması, enerji güvenliğinin sağlanması ve vrenin korunmasıdır. Enerji konusunda AB tarafından ilerleyen yıllarda yayımlanan yeşil kitaplarda da bu öncelikler vurgulanmıştır (Yorkan, 2009: 27).

Beyaz Kitap'ta AB enerji i pazarının ilkeleri belirlenmiş, AB için enerji güvenliğinin tanımı yapılmıştır. Ayrıca Beyaz Kitap rekabet unsurunun ne çıktığı serbest bir enerji piyasasının oluşturulması, vrenin korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması hedeflemiştir (Kakışım, 2019: 463).

2.4. 2000 Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası

2000'li yıllara gelirken AB düzeyinde iki önemli Antlaşma imzalanmıştır. Bunlar Amsterdam ve Nice Antlaşmalarıdır. 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile enerji alanında önemli kararlar alınmamıştır. ye devletler ve birlik arasında yetki ikamesi ilkesinin uygulanmasıyla ilgili Yetki İkamesi ve Orantılılık İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Protokol Antlaşmanın sonuna eklenmiştir. Enerji alanında AB yetkilerini ye devletlere geri verme konusunda bir değişiklik olmamıştır (Dursun, 2011: 59). Bu protokol ile ye devletler ile AB arasındaki yetki paylaşımının ilkeleri belirlenmiştir.

26 şubat 2001 tarihinde imzalanan ve 1 şubat 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşmasında enerji alanında özel bir düzenlemeye gidilmemiştir (ibid: 60).

2.4.1. Yeşil Kitap (2000)- Enerji Arz Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru

AB'nin ithal enerji bağımlılığının artması ve orta vadede bu durumun devam edeceğinin görülmesi zerine Komisyon, enerji politikası belirlemede yeniden enerji arz güvenliğine öncelik vermeye başlamıştır. Bu amaçla 2000 yılında Komisyon tarafından Enerji Arz Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru başlıklı Yeşil Kitap

(2000) yayımlamıştır. Komisyon, Yeşil Kitap ile, artan enerji talebi ve ithal enerji bağımlılığı ve AB içerisinde azalan üretime dikkat çekerek Avrupa enerji güvenliği konusunda bir tartışma başlatmaya çalışmıştır (Aalto ve Westphal. 2008: 10).

Yeşil Kitap'ta (2000) tüm ithal yakıtlardaki gerçekleştirilecek güvenlik sorunlarının kapsamlı bir incelemesi yapılmış ve ithal enerjide doğalgaza daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığındaki artışın kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Ancak Rusya ile son yirmi beş yıldaki enerji ticaretindeki istikrara dikkat çekilerek, bu durumun arz güvenliği açısından sorun olmadığı ve Rusya ile yeni ortaklıkların arz güvenliğini artıracığı belirtilmiştir (McGowan, 2011: 495). Enerji kaynaklarının tedarik zincirlerinin güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çeşitlendirmenin, Rusya dışında Hazar Bölgesi ve Kuzey Afrika'da bulunan doğalgaz zengini ülkelerden doğalgaz ithal edilerek sağlanabileceği belirtilmiştir. Liberal karşılıklı bağımlılık tezine uygun görünen Yeşil Kitap (2000) enerji ticareti ve kazan kazan stratejisini öne çıkarmıştır.

Yeşil Kitap (2000), enerji arz güvenliği ile ilgili bir politika oluşturulurken, iklim değişikliği ile mücadele, elektrik ve doğalgaz alanında iç pazarın oluşturulması, üye olmayan ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi gibi konulara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Dursun, 2011: 80). Uluslararası alanda çevresel sorunların tartışılmaya başlanması (Kyoto Protokolü 1997 gibi), çevresel ve sosyal konuların Yeşil Kitap'ta yer almasında etkili olmuştur.

2.4.2. Yeşil Kitap (2006) – Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi

2006 yılında Komisyon tarafından Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi başlıklı Yeşil Kitap yayımlanmıştır. Yeşil Kitap'ın yayımlanmasında 2005 yılı sonlarında Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz akışını kesmesi etkili olmuştur. Rusya- Ukrayna anlaşmazlığının doğurduğu enerji krizi AB'de enerji güvenliği tartışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuş, ortak bir dış enerji politikasının gerekliliğini göstermiştir.

Avrupa Komisyonu Yeşil Kitap'ta AB'ni enerji alanında uluslararası bir aktör haline getirme görevini ortaya koymuştur. Belge, tutarlı bir dış enerji politikası

oluşturmayı amaçlamıştır. Hazar Bölgesi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan AB içlerine uzanan doğalgaz boru hatlarının güvenliğinin sağlanması, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya boru hatlarıyla petrol taşınmasının sağlanması ve LNG terminalleri yapılması gerektiği belirtilmiştir (Morozov. 2008: 58).

Yeşil Kitap'ta üç temel hedef belirlenmiştir. Bunlar; sürdürülebilir kalkınma, rekabetçi bir pazar ve arz güvenliğinin dengelenmesi. Enerji altyapısına acil yatırım ihtiyacı bulunduğu belirtilmiş, yerli enerjiyi daha fazla rekabetçi hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Durumun benzer şekilde devam etmesi halinde yüzde 50 olan ithalat bağımlılığının yüzde 70'e çıkacağı belirtilmiştir. AB gaz tüketiminin yaklaşık yarısının Rusya, Norveç ve Cezayir'den karşılandığı, mevcut eğilimlerle bu oranın önümüzdeki 25 yılda yüzde 80'e ulaşacağına dikkat çekilmiştir.

İklimde yaşanan değişimin yarattığı olumsuzluklar neticesinde tüm ekosistemin ciddi sorunlarla karşılaşacağı vurgulanmıştır. AB düzeyinde rekabetçi bir iç enerji piyasalarının geliştirilemediği belirtilmiş, AB vatandaşları ve işletmelerinin daha uygun koşullarda enerjiye ulaşması için iç pazarın rekabetçi bir şekilde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bu manzara ortaya konularak enerji alanında ortak bir Avrupa tepkisinin gerektiği belirtilmiştir (European Commission, 2006).

Yeşil Kitap'ta (2006) dikkat çekilen hususlarla ilgili altı öncelikli alan belirlenmiştir. Bu alanlar (ibid, md.2);

- Avrupa'da büyüme ve istihdam için enerji: Avrupa iç elektrik ve gaz piyasalarının tamamlanması,
- Arz güvenliğini garanti eden bir dahili enerji piyasası: Üye Devletler arasında bu alanda dayanışma,
- Enerji arzının güvenliği ve rekabet edebilirliği ile mücadele: daha sürdürülebilir, verimli ve çeşitlendirilmiş bir enerji karışımının oluşturulması,
- İklim değişikliğiyle mücadelede bütünleşmiş, ortak bir yaklaşım,
- Yeniliği teşvik etmek: stratejik bir Avrupa enerji teknoloji planı oluşturulması,
- Tutarlı bir dış enerji politikasının oluşturulması.

2.4.3. Avrupa İçin Bir Enerji Politikası (2007)

Komisyon tarafından, Avrupa Konseyine ve Avrupa Parlamentosu'na 10 Ocak 2007 tarihinde Avrupa İçin Bir Enerji Politikası başlıklı bildiri gönderilmiştir. Bildiride AB'nin karşı karşıya olduğu zorluklar ortaya koyulmuştur. İklim değişikliğinin getirdiği zorluklar, artan ithalat bağımlılığı ve yüksek enerji fiyatlarına karşı ortak bir hedef ve strateji belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bildiriye göre Avrupa enerji politikasının bu üç ayağı vardır. Bunlardan birincisi iklim değişikliğiyle mücadeledir. İkincisi, AB'nin ithal fosil enerji kaynaklarına olan bağımlılığın yarattığı güvenlik açığı ve savunmasızlığıdır. Bu savunmasızlığın sınırlandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Üçüncü ayağı ise; büyümeyi ve istihdamı destekleyecek şekilde tüketicilere uygun fiyatlı ve güvenilir enerji sağlanmasıdır (European Commission, 2007).

Bu amaçlara ulaşılabilmesi için, 2020 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler şunlardır (ibid);

- 2020 yılına kadar 1990 yılında gerçekleşen sera gazı salınımına kıyasla sera gazı salınımının en az yüzde 20 oranında azaltılması,
- 2020 yılına kadar küresel sera gazı emisyonun yüzde 30 oranında azaltılması için gelişmiş ülkelerle bu konuda ittifak oluşturulması,
- 2020 yılına kadar AB'nin birincil enerji kullanımının yüzde 20 oranında azaltılmasını hedefleyen ve 2006 yılında Komisyon tarafından kabul edilen Enerji Verimliliği Eylem Planının gerçekleştirilebilmesi için belirli tasarruf önlemlerin alınması,
- Yüzde 20 hedefine ulaşabilmek için yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesi, bu amaçla 2020 yılına kadar enerji arzında yenilenebilir enerji arzı payının yüzde 20'ye çıkartılması,
- 2020 yılına kadar kullanılan araç yakıtlarının yüzde 10'unu biyoyakıtlara dönüştürülmesi hedefleri belirlenmiştir.

Yukarıda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için enerji tek pazarının tamamlanması gerekmektedir. Enerji tek pazarının gerçekleştirilmesi amacıyla Komisyon 2007 yılında üç tüzük ve iki direktiften oluşan Üçünü Enerji Paketi adında bir bildiri yayınlamıştır. Üçüncü Enerji Paketinde doğal tekel niteliği taşıyan enerji iletim ve dağıtım şebekelerinin, enerji arz ve satış faaliyetlerinden fonksiyonel olarak ve hukuken ayrılması, ulusal düzeyde enerji düzenleme kurumlarının bağımsızlığının

artırılması, elektrik ve doğalgaz piyasasının rekabetçi bir pazar haline getirilmesi ve piyasa faaliyetlerinin şeffaflaştırılması konularında düzenlemeler yer almaktadır (T.C. AB Bakanlığı, 2014: 3, 4).

2.4.4. Üçüncü Enerji Paketi (2009)

AB 2000’li yıllarda enerji piyasalarını liberal yaklaşıma uygun olarak serbestleştirmek için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri de 13 Haziran 2009’da yayımladığı, üç tüzük ve iki direktiften oluşan Üçüncü Enerji Paketidir. Özellikle doğalgaz ve elektrik sektörlerinin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemeler getirmiştir. Pakette, doğalgaz ve elektrik piyasalarının tam rekabete açılması ve piyasaların bağımsız kuruluşlarca düzenlenmesi, tüm tarafların şebekelere ayırım gözetmeksizin ulaşabilmesi, ülkeler arası ticaretin geliştirilmesi, tüketicilerin serbestçe tedarikçileri seçebilmeleri ve arz güvenliğine dikkat edilmesi yer almaktadır. Piyasaların serbestleştirilmesi ve rekabetin geliştirilmesi için paket kapsamında bir firmanın, aynı anda hem enerji nakil hattı sahibi hem de doğalgaz tedarikçisi olmasına engel getirilmiştir (Kakışım, 2019: 466, 467).

Üçüncü Enerji Paketi açıklanmadan önce, Komisyonun liberal vizyonlu serbestleşme girişimine karşı olan üye ülkeler ile destekleyen üye ülkeler arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Komisyon’un enerji alanında faaliyet gösteren şirketlerin üretim, iletim, dağıtım ve satış olarak ayrıştırılması ve bu alandaki devlet şirketlerinin özelleştirilmesi yolundaki girişimlerine, Almanya ve Fransa enerji sektöründe rekabetin bu yolla sağlanamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. İngiltere, Hollanda ve Danimarka gibi enerji piyasaları daha serbest olan ülkeler ise öneriyi desteklemiştir (Dursun, 2011: 141). Üretim, iletim ve dağıtımda mülkiyet ayrıştırması modelini getiren pakete karşı çıkan ülkeler nedeniyle farklı bir model geliştirilmiştir. Piyasanın daha rekabetçi olması için bağımsız sistem işletmecisi ve bağımsız iletim işletmecisi modeliyle ayrıştırma kabul edilmiştir.

AB’nin liberalden çok realist bir yaklaşım benimsediği savunulabilir. Ayrıştırma kuralıyla bir şirketin doğalgazın hem üretiminde hem de iletiminde yer alması engellenmiştir. Bu sayede Gazprom’un Avrupa’da bazı şirketleri alarak enerji pazarında payını artırmasının önüne geçilmiştir. Gazprom ve Rusya bu maddenin

kendilerine yönelik olarak geliştirildiğini öne sürmüştür. Rusya, Üçüncü Enerji Paketinde yer alan doğalgaz piyasasında ayırıştırma düzenlemelerini Avrupa'ya yeni inşa etmeyi planladığı boru hatlarını engellemeye yönelik bir girişim olarak algılamıştır. Bu nedenle pakete karşı Dünya Ticaret Örgütüne başvurmuştur (Kakışım, 2019: 477).

2006 ve 2009 Rusya- Ukrayna doğalgaz anlaşmazlığı döneminde hazırlanan paketin Gazprom'un Avrupa'daki faaliyetlerine yönelik olduğunu söylenebilir. Üçüncü Enerji Paketi, Kuzey Akım-2 doğalgaz boru hattı projesini de etkilemiştir. Almanya Kuzey Akım 2 projesinin tamamlanma aşamasında, Gazprom'un Üçüncü Enerji Paketi şartlarından muaf tutulmasını istemiştir (Hamzaoğlu, 2021: 278, 279).

Üçüncü Enerji Paketi doğalgazda iç pazar oluşturmaya yönelik 2009/73/EC sayılı direktifi içermektedir. Direktif doğalgaz, sıvılaştırılmış doğalgaz, biyogaz ve biyokütleden elde edilen gazla ilgili düzenlemeler getirmiştir. Direktifin amacı; doğalgaz pazarına erişimin sağlanması ile adil ve ayrımcı olmayan rekabetin sağlanması, bu amaçla doğalgazın iletimi, dağıtımını, arzı ve depolanması için AB düzeyinde ortak kurallar getirilmesidir (Publications Office of the European Union, 2019).

2.4.5. Lizbon Antlaşması (2009)

Değişen küresel şartlar ve yeni tehditler nedeniyle AB'nin özellikle dış politika alanında ortak bir politika belirleme ihtiyacı olduğu dikkate alınarak, 13 Aralık 2007 tarihinde Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması önceki antlaşmaları yenileyen bir reform antlaşmasıdır. Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmanın adı Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma olarak değiştirilmiştir. AB tekil bir hukuki kişilik haline getirilmiş, uluslararası alanda daha etkin bir AB hedeflenmiştir. Karar almada oy birliği aranan durumlar azaltılmış, Avrupa Parlamentosunun yetkileri arttırılmıştır. Antlaşma ile Maastricht Antlaşmasının üç sütunlu yapısı kaldırılmıştır (Toprak, 2019, 46- 47).

Maastricht Antlaşmasının aksine Lizbon Antlaşmasında enerji meselesine ayrı bir başlık altında yer verilmiştir. Böylece konuya ilişkin en önemli somut adımlardan birisi atılmıştır. Avrupa Birliğinin İşleyişine İlişkin Antlaşmanın 194. maddesinde,

Birlik enerji politikasının amaçları, hedefleri belirtilmiştir. Madde 194'te; Üye Devletler arasında dayanışma ruhu içinde iç pazarın kurulması, işleyişi ve çevrenin korunmasına ilişkin AB enerji politikası hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler (EUR-Lex, 2016);

- İç enerji pazarının işleyişinin sağlanması,
- Birlik içerisinde enerji arz güvenliğinin sağlanması,
- Enerji verimliliği, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji ile bu alanlardaki yeniliklerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi,
- Birlik içerisindeki enerji ağlarının birbirine bağlanmasının teşvik edilmesidir.

Üye devletlerin neredeyse her biri birbirinden farklı enerji arz yapısına sahiptir. Bu sebeple üye devletler arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Örneğin Danimarka, Hollanda, İsveç ve o dönemde üye olan İngiltere sahip oldukları doğalgaz ve petrol kaynaklarının kullanımının kısıtlanmasını istememektedir. Polonya ve Macaristan'da ise kömür temel enerji kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu kaynaklardan vazgeçmek bu ülkeler için oldukça zordur. Orta ve Doğu Avrupa'daki Birliğin nispeten yeni üyeleri, ekonomilerine yük oluşturacak, masraflı olan yenilenebilir enerjiyi tercih etmemektedir. Hollanda, İngiltere ve Polonya sera gazı salınımının azaltılması için nükleer enerjiye öncelik verilmesini önermişlerdir (Alkan, 2015: 220, 221). Bu nedenlerle Antlaşmanın 194. maddesinin 2. fıkrasında üye devletler hangi enerji kaynaklarını kullanacaklarını belirlemede serbest bırakılmıştır. Ancak bu serbestlik çevre düzenlemesiyle ilgili olan 192. madde c bendi ile sınırlandırılmıştır. Üye Devletlere bu konuda gösterilen esneklik, belirlenen ortak hedeflerin gerçekleştirilebilmesine katkı sunmaktadır.

2.5. 2010 Sonrası Dönemde AB Enerji Politikası: Krizler ve Algılarda Değişim

2008 – 2013 yılları arasında uluslararası alanda meydana gelen birçok olay, AB enerji piyasasını etkilemiştir. Bu dönemde enerji alanında yaşanan olaylar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Pamir, 2015, 286);

- Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Ukrayna’da yaşanan çatışmaların petrol ve doğalgaz tedarikine olumsuz etkileri,
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızla artan enerji talebi,
- ABD’de geleneksel olmayan fosil kaynaklardan elde edilen üretimin artması
- 2011 Japonya depremi sonrasında gerçekleşen Fukushima Daiichi nükleer faciası ve onun yarattığı nükleer enerjiye karşı olumsuz tepkiler,
- Sıvılaştırılmış doğalgaza (LNG) olan talebin artması ve bu durumun yarattığı baskı,
- Kömür arzının artışı ve kömür fiyatlarının düşmesi.

Bu gelişmelerin etkisiyle AB enerji güvenliği alanında yeni strateji belgeleri yayımladı. İzleyen kısımda bu belgelerdeki vizyonla ilgili bilgi verilecektir.

2.5.1. Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi (2014): “Uyandırma Çağrısı”

2009 yılında Rusya ile doğalgaz ticaretinde transit bir ülke olan Ukrayna arasında yaşanan kriz ve sonucunda doğalgaz akışının kesilmesi nedeniyle birçok AB üyesi ülke ciddi doğalgaz kesintileriyle karşı karşıya kalmıştır. Doğalgaz kesintilerinin yarattığı güvensizlik sonucunda Avrupa Komisyonu 2014 yılında Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi belgesini yayımlamıştır (Pamir, 2015: 283). 2014 yılında Rusya’nın Kırım ilhakı bu belgenin yayımlanmasında hızlandırıcı bir rol oynamıştır.

Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi, AB’nin enerji arzını, mevcut jeopolitik durumu ve enerji ithalat bağımlılığını dikkate alarak güvence altına almaya odaklanmıştır (Publications Office of the European Union, 2014). Strateji belgesinde AB enerji güvenliğine ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan doğalgaz kesintilerinin AB vatandaşlarını güçlü bir şekilde olumsuz etkilediği vurgulanmış, bu krizlerin ortak bir Avrupa enerji politikası için bir “uyandırma çağrısı” olduğu belirtilmiştir. Tek bir tedarikçi ülkeye olan bağımlılığın yarattığı risklere dikkat çekilmiş, AB’nin güncel enerji durumu ve ithalat bağımlılığı ortaya konmuştur (ibid, 2014).

Avrupa Enerji Güvenliği Strateji belgesi, doğalgaz akışının kesintiye uğrama olasılığı ve Ukrayna’da kötüleşen güvenlik sorunlarının yarattığı endişeli ortamda

geliştirilmiştir. Bu endişelerle geliştirilen belgede sekiz temel politika sütunu belirlenmiştir (Wilson, 2015);

- 1) 2014- 2015 kış aylarında büyük bir arz kesintisini önlemek amacıyla acil önlemler alınmalıdır.
- 2) AB ülkeleri için acil durum ve dayanışma mekanizmalarını güçlendirmelidir.
- 3) İthal fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmak için enerji talebini azaltılmalıdır.
- 4) Entegre bir iç pazarın sağlanmalıdır.
- 5) 2001- 2012 döneminde yüzde on beş azalan AB yerli enerji üretiminin artırılmalıdır.
- 6) Araştırma ve yenilik için Horizon 2020 programı aracılığıyla enerji teknolojilerinin geliştirilmelidir.
- 7) Doğalgaz ve nükleer yakıtta dış kaynakların çeşitlendirilmelidir.
- 8) Ortak dış enerji politikasında tek bir ses oluşturulmalıdır.

Ayrıca Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi belgesinde kısa ve uzun vadeli hedefler belirlenmiştir. Kısa vadeli hedeflerin belirlenmesi için 38 ülkede (AB ülkeleri ve diğer Avrupa ülkeleri) stres testleri yapılmıştır. Bir ve altı aylık sürelerde olmak üzere iki farklı enerji kesintisi simülasyonu yapılmıştır. Birinci senaryo Rusya'dan gaz ithalatının tamamen kesilmesi, ikinci senaryo ise transit ülke Ukrayna üzerinden gerçekleştirilen Rus gazı ithalatının kesilmesidir. Sonuç olarak testler, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin kesintilerden ciddi şekilde olumsuz etkileneceğini göstermiştir. Ancak aylık kesintide dahi tüketicilere doğalgaz arzının devam edeceği görülmüştür. Test sonucunda aşağıda sıralanan kısa vadeli önlemlerin enerji arz güvenliğine katkı sağlayacağı belirtilmiştir; (Pamir, 2015: 283)

- Arz güvenliğinin sağlanmasında hükümetlerin piyasalara müdahale etmemesi ve piyasa öncelikli bir politika belirlenmesi önemlidir.
- Ülkeler arası koordinasyon artırılmalı, uluslararası enerji ticareti önündeki engeller kaldırılmalıdır.
- Enerji verimliliği artırılarak enerji talebi mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Bu yönde önlemler alınmalıdır.

- AB Gaz Koordinasyon Grubu³ tarafından gaz arzında yaşanan gelişmeler kesintisiz olarak takip edilmelidir.

Stres testlerinin analizi sonucunda, strateji belgesinde uzun vadede aşağıdaki alanlarda çalışma yapılması gerektiği belirlenmiştir (ibid: 284);

- Enerji verimliliği artırılmalıdır. Bunun için en fazla enerji tüketen iki alan olan sanayi ve binalara öncelik verilmelidir. 2030 yılı için belirlenen iklim değişikliği hedeflerine ulaşmak için bu gereklidir.
- AB içi enerji üretiminin artması için yenilebilir enerji kaynaklarının ve nükleer enerjinin payı artırılmalıdır, fosil yakıtlar sürdürülebilir bir şekilde kullanılmalıdır.
- Enerji geçiş güzergahları çeşitlendirilmelidir. Bunun için Hazar Bölgesi, Norveç, Rusya ve Suudi Arabistan ile görüşmeler gerçekleştirilmelidir.
- İç piyasaların bütünleştirilmesi için eksik kalan alt yapı yatırımları tamamlanmalıdır.
- AB dış politikasında ortak hareket edilebilmesi için, Üye Devletler ile üçüncü ülkeler arasında yapılacak anlaşmalardan önce Avrupa Komisyonu bilgilendirilmelidir.
- Üye devletler arasında dayanışma ve acil durum mekanizmaları güçlendirilmeli, kritik enerji alt yapı güvenliği sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Rusya'nın doğalgaz akışını kesmesi ve Kırım'ı ilhak etmesi nedeniyle Rusya'nın doğalgaz tedarikinde güvenilir bir ortak olmadığı sonucuna varılmıştır. AB gelecekte benzer durumların önlenmesi amacıyla, Rusya'ya olan ithalat bağımlılığını azaltma, enerji iç piyasasını tamamlama, gelişmiş dayanışma mekanizmaları oluşturma, kendi doğalgaz alt yapısını geliştirme ve dış enerji politikasında tek ses olma hedeflerini belirlemiştir.

2.5.2. İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji Belgesi (2015)

³ Avrupa Birliği Gaz Koordinasyon Grubu, AB üyesi devletler ile 2004/67/EC sayılı Doğalgaz Arz Güvenliği Direktifi arasında, enerji arz güvenliğiyle ilgili gerçekleştirilecek işlerde koordinasyonu sağlamak için kurulmuştur.

Yaşanan doğalgaz krizi birçok AB üyesi devleti olumsuz etkilemiştir. Bu durum ve enerji arz güvenliğindeki kırılganlık, AB’ni değişen uluslararası şartlara ve enerji politikasının gelişimine göre bir politika belirlemeye itmiştir. AB enerji politikasının Avrupa Enerji Birliği çerçevesi altında yeniden organize edilmesi amacıyla, 25 Şubat 2015 tarihinde “İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji” belgesi yayımlanmıştır (AB Başkanlığı, 2023).

Belgede Enerji Birliği’nin amacı; tüm enerji tüketicilerine, hane halklarına ve işletmelere güvenli, sürdürülebilir, rekabetçi ve uygun fiyatlı enerji sağlama olarak belirtilmiştir. AB’nin neden bir enerji birliği girişimine ihtiyaç duyduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Belge’de AB için altı önemli vizyon belirlenmiştir. Bunlar (European Commission, 2015);

- Üye devletlerin enerji güvenliğinin sağlanmasında birbirlerine bağımlı olduklarını anladıkları, dayanışmayı ve karşılıklı güveni temel alan, uluslararası konularda tek ses konuşan bir Enerji Birliği oluşturulması,
- Kaynakların en etkin şekilde kullanıldığı, sınırlar arası engellerin kaldırıldığı kıta genelinde bütünleşmiş bir enerji sisteminin tamamlanması,
- Enerji verimliliğini artırmak için yeni teknolojiler geliştiren, yenilikçi ve rekabetçi Avrupalı şirketlerin varlığı,
- Geleceğin enerji sistemini oluşturma ve yönetme becerisine sahip Avrupa işgücü kapasitesi geliştirilmesi,
- Yatırımcı güveninin sağlanması,
- AB vatandaşlarının enerjide yaşanan değişimi kabullendiği ve yaşanan değişime enerji tasarrufu yaparak aktif olarak katıldığı, savunmasız tüketicilerin korunduğu, AB vatandaşlarını merkeze olan bir Enerji Birliği’nin oluşturulması

Enerji Birliği stratejisinin, enerji güvenliğinin güçlendirilmesi, daha fazla sürdürülebilirlik ve rekabet gücü için tasarlanmış, birbirini tamamlayan ve birbirleriyle bağlantılı beş temel boyutu vardır (Publications Office of the EU, 2015);

- 1) Arz güvenliği: Enerji arz güvenliğini sağlamak için AB yerli kaynakları daha verimli kullanılmalı, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeli, kriz zamanlarında komşularıyla yakın işbirliği içerisinde olmalıdır.
- 2) Emisyon azaltma: Yeni teknoloji ve altyapı yatırımlarını teşvik edilmeli, başta rüzgar ve güneş enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerjide AB dünya lideri olmalıdır.
- 3) Tam bütünleşmiş bir iç pazar: Entegre bir iç pazar için, AB ülkeleri arasında daha fazla bağlantı hattı yapılmalı, temel altyapı bakımları tamamlanmalı ve tedarikçiler arasında adil rekabet sağlanmalıdır.
- 4) Enerji verimliliği: Enerji tüketimini azaltmak enerji ithalatını ve çevre kirliliğini azaltacak, yerel kaynakların korunmasını sağlayacaktır. Bu nedenle birçok sektörde enerji tasarrufu potansiyeli fark edilmelidir.
- 5) Araştırma ve yenilik: AB, düşük karbon salınımı sağlayan teknolojilere önem vermelidir. Bu teknolojilerin araştırılması ve finansmanı özel sektör ile geliştirilmelidir.

AB krizler sonrası geliştirdiği stratejiler ve eylem planları ile enerji güvenliğinin sağlanmasında sahip olduğu yetkiler dahilinde önemli adımlar atmıştır. Bunu da ortak bir enerji politikası, bütünleşmiş bir iç enerji pazarı, çevresel kaygıların da dikkate alındığı sürdürülebilir bir ekonomi yaratma yönündeki güçlü bir siyasi irade ortaya koyarak gerçekleştirmiştir. Birçok defa Birliğin yaşadığı krizler ve karşılaştığı sorunlar, bütünleşme yolunda katalizör işlevi görmüştür. Enerji alanında da benzer bir durumun varlığından söz edilebilir. Rusya'nın yayılmacı tutumu ve Rusya- Ukrayna arasında 2006 yılından beri süregelen çatışma durumu, doğalgaz akışının kesilmesi, Rusya tarafından Kırım'ın ilhakı, çevresel sorunlar ve iklim değişikliği, Birliğin ortak bir enerji politikası oluşturmasında hızlandırıcı rol oynamıştır. Enerji alanında bütünleşme yönünde olumlu adımlar atılmıştır.

2.5.3. Avrupa Yeşil Mutabakatı (2019) ve Avrupa İklim Yasası (2021)

Son yıllarda iklim değişikliğiyle mücadele ve çevresel konularda da önemli gelişmeler olmuştur. AB tarafından 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) açıklanmıştır. AYM, AB ekonomisini yeniden yapılandıran bir büyüme

stratejisidir. Bu mutabakat 2050 yılına kadar Avrupa kıtasını sera gazı salınımının net olarak sıfırladığı dünyanın ilk iklim nötr kıtası haline getirmeyi amaçlamaktadır. AB karbon salınımının yüzde 75'inden sorumlu enerji sisteminin karbondan arındırılması hedeflenen dönüşümü gerçekleştirmek için oldukça önemlidir. AYM'nin gerçekleştirilebilmesi için, 2020 yılında Hidrojen Stratejisi, Metan Stratejisi, binalar için Yenileme Dalgası Stratejisi, Açık Deniz Yenilenebilir Enerji Stratejisi gibi dokümanlar hazırlanmıştır (AB Başkanlığı, 2023).

Uzun vadede AYM ile açıklanan 2050 hedefini ve orta vadede 2030 yılına kadar net karbon salınımını en az yüzde 55 oranında azaltma hedefini mevzuata aktaran Avrupa İklim Yasası 9 Temmuz 2021 tarihinde yayımlanmıştır. Avrupa İklim Yasası ile belirtilen hedeflere ulaşmak için birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bu kapsamda enerji kullanımı, iklim, binalar, yenilenebilir enerji, vergilendirme, ormancılık, binek araçlar ve arazi kullanımı gibi birçok alanda mevzuat değişikliği yapılmış veya yeni mevzuat geliştirilmiştir (ibid).

2.5.4. REPowerEU Planı (2022)

AB tarafından enerji güvenliğinin sağlanması, 2030 ve 2050 yılları için belirlenen karbon emisyon hedeflerine ulaşılması, temiz enerji üretilmesi, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji tasarrufu sağlanması için 18.05.2022 tarihinde REPowerEU Planı yayımlanmıştır. REPowerEU Planı son yıllarda enerji meselesinde AB tarafından atılmış en önemli adımdır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali AB'nin REPowerEU Planını hazırlamasına neden olmuştur. İşgal sonrası başta doğalgaz olmak üzere enerji fiyatları yükselmiştir. Daha önemlisi Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarını işgali sürdürmek için politik bir silah olarak kullanmıştır. Planın giriş kısmında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sebepsiz ve haksız olarak nitelendirilmiş, enerji piyasasındaki bozulmanın enerji güvenliği endişelerini artırdığı belirtilmiştir. AB'nin Rusya'dan yapılan doğalgaz, petrol ve kömür ithalatına olan bağımlılığa dikkat çekilerek, Rusya'ya bu kaynaklar için ödenen yüksek bedeller sayesinde Rusya'nın Ukrayna işgaline devam ettiği belirtilmiştir (European Commission, Secretariat-General, 2022).

Planın hedefi, AB'nin temiz enerji geçişini hızlandırarak daha dirençli ve güvenilir bir Enerji Birliği oluşturmak ve ortak hareket ederek Rusya'dan ithal edilen fosil enerji kaynaklarına bağımlılığı hızla azaltmak olarak belirlenmiştir (ibid).

Bu hedeflere ulaşmak için EUPowerEU Planı, AB tarafından 300 milyar Euro'ya yakın yatırımla desteklenecektir. Bu miktarın yaklaşık yaklaşık 72 milyar Euro'luk kısmı hibe, 225 milyar Euro'luk kısmı ise kredilerle karşılanacaktır (European Commission, t.y.).

Belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için dört adet ana eylem başlığı belirlenmiştir. Bunlar (European Commission, Secretariat-General, 2022);

- 1) Enerji tasarrufu,
- 2) Enerji tedarikinin çeşitlendirilmesi,
- 3) Avrupa'nın temiz enerjiye geçişini hızlandırarak temiz enerjinin fosil yakıtların yerini almasını sağlanması,
- 4) Yukarıdakilerin gerçekleştirilebilmesi için akılcı yatırımlar.

Eylem Planında Rus gazına alternatif uluslararası girişimler belirlenmiştir. Bu girişimler aşağıda sıralanmıştır (European Commission, 2022);

- ABD ve Kanada'dan denizyoluyla LNG tedarikinin artırılması, Norveç'ten ise hem boru hatları hem denizyoluyla LNG tedarikinin artırılması,
- Mısır ve İsrail gibi doğalgaz üreticisi ülkelerle LNG tedariki için politik anlaşmalar yapılması,
- Azerbaycan ile özellikle Güney Gaz Koridoru konusunda işbirliğinin yoğunlaştırılması,
- Cezayir ile enerji konusunda diyalogun yeniden başlatılması,
- Nijerya, Senegal ve Angola gibi Sahra altı Afrika ülkelerinin enerji ihracat potansiyelinin araştırılması,
- Katar dahil Basra Körfezi bölgesindeki enerji üreticisi ülkelerle ve Avustralya ile işbirliğinin sürdürülmesi,
- Çin, Güney Kore ve Japonya gibi doğalgaz ithalatçısı ülkelerle koordinasyon sağlanması,
- Ayrıca petrol konusunda küresel piyasaların düzgün işleyişini sağlamak için G7, G20, OPEC ve UEA gibi uluslararası kurumlarla işbirliği düzeyinde çalışmaya devam edilmesi

AB, EUPowerEU Planı ile ortak hareket ederek, Toplam enerji tüketimini yaklaşık yüzde 20 oranında azaltmayı, enerji arzını çeşitlendirmeyi, Rusya'dan ithal edilen fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltmayı ve yenilenebilir enerji kullanımını artırmayı başarmıştır.

Ağustos 2021'de AB, gaz ithalatının yüzde 41'ini Rusya'dan karşılamaktaydı. Bu oran Eylül 2022'de yüzde 8'e düşürülmüştür. AB bunu LNG ithalatıyla ve diğer doğalgaz tedarikçileriyle yapılan anlaşmalarla enerji arzını çeşitlendirerek başarmıştır. Aynı dönemde LNG ithalatı yüzde 19'dan yüzde 41'e yükselmiştir. Doğalgaz tedarikçisinde sıkıntı yaşamamak için gaz depolama tesislerini 1 Kasım 2022 tarihine kadar yüzde 80 doldurma hedefi belirlemiştir. Belirlenen hedefi aşarak aynı tarihte yüzde 95 doluluk oranı yakalanmıştır. Enerji tasarrufu konusunda doğalgaz tüketiminde belirlenen gaz tüketimini yüzde 15 azaltma hedefi aşılmış ve doğalgaz talebinde yüzde 18'lik bir düşüş olmuştur. Yenilenebilir enerji alanında gerçekleştirilen yatırımlarla, ilk kez rüzgar ve güneş enerjisinden üretilen elektrik miktarı doğalgazdan üretilen elektrik miktarını geçmiştir. Yine toplam üretilen elektriğin yüzde 39'u yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (European Commission, t.y.).

Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen tarafından, Rusya'ya olan enerji bağımlılığına, Rusya'nın şantaj ve tehditlerine rağmen enerji arzında yaşanan sıkıntıların AB tarafından idare edilebildiği belirtmiştir. REPowerEU Planının Rusya tarafından gerçekleştirilen enerji arzını kesme şantajına bir cevap olduğunu vurgulamış, REPowerEU Planı ile birçok alanda eyleme geçildiği ve kısa zamanda olumlu geri dönüşler alındığını belirtmiştir.

Ursula von der Leyen, konuşmasında ileriye dönük odaklanılması gereken öncelikleri belirtmiştir. Bunlardan birincisi, LNG arzının artırılması için uluslararası ortaklarla ilişkiler yoğunlaştırılmalıdır. İkinci nokta, Birlik tarafından ortak satın alma mekanizması oluşturulması için gerekli girişimler başlatılmalıdır. von der Leyen'in belirttiği üçüncü nokta ise yenilenebilir enerji ile ilgilidir. Yenilenebilir enerji davasının hiç bu kadar güçlü olmadığını belirten von der Leyen, yenilenebilir enerjinin AB'nin en büyük enerji potansiyeli olduğunu ve kapasitesinin hızla artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak orta vadede Avrupa'yı temiz enerjide dünya

lideri yapabilmek, rekabet edebilir bir enerji ve sanayi sektörü sağlayabilmek için finansman desteğinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir (von der Leyen, 2022).

İzleyen bölümde Rusya ile AB arasındaki doğalgaz ticaretinin tarihsel gelişimi ve güncel durumu ele alınacaktır. 2021 verilerine göre AB ithal ettiği doğalgazın yüzde 44'ünü, petrolün ise yüzde 28'ini Rusya'dan ithal etmektedir. Taşkömürü gibi katı yakıtlarda da Rusya, AB üyesi ülkelerin önemli enerji tedarikçisidir. Ukrayna krizi ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında AB, Rusya'ya yaptırım uygulamaya başlamıştır. Ancak Rusya'ya olan enerji alanındaki bağımlılığı, AB içerisinde endişelere neden olmuştur. Özellikle Rusya'nın Kırım'ın işgal ve ilhakı ile Ukrayna savaşı sonrası AB'nin jeopolitik yaklaşımı benimsemeye başladığı, bunun da enerji politikalarına liberal vizyondan realist vizyona geçiş olarak yansıdığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ- RUSYA ARASINDA DOĞALGAZ TİCARETİ: LIBERAL ALGILAR?

1. AVRUPA BİRLİĞİ- RUSYA ARASINDA DOĞALGAZ TİCARETİ

Rusya, dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine ve dünya toplam doğalgaz rezervinin yaklaşık yüzde 23'üne sahiptir. Avrasya bölgesinde doğalgaz pazarına hâkim olan Rusya, yıllık doğalgaz üretiminde dünya ticaretinin yüzde 25'ini tek başına karşılamaktadır. Rusya topraklarında bulunan, Batı Sibiryaya- Urengoy bölgesi (10,2 trilyon m³), Yamal yarımadası (5,3 trilyon m³), Yamburgks ve Hanti- Manisyski bölgesi (5,2 trilyon m³) ve Barents Denizi bölgesi (3,8 trilyon m³) dünyanın en büyük doğalgaz yataklarındandır. Rusya'da doğalgaz ile ilgili çalışmalar 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. 1819 tarihinde ilk gaz feneri Rus bilim insanı Pyotr Sabolevski tarafından St. Petersburg'da yakılmıştır. Doğalgazın endüstriyel olarak üretimi amacıyla bir yüzyıl sonra 1920'lerde planlamalar yapılmış, ilk üretim ise 1940'ta Saratov bölgesinde gerçekleştirilmiştir (Hamzaoğlu, 2021: 269).

Sahip olduğu enerji kaynakları Rusya hem ekonomik hem siyasi önemli avantajlar sağlamaktadır. Enerji, Rusya'nın en büyük ithalat gelir kalemini oluşturmaktadır. Sovyetler sonrasında Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarından elde ettiği gelir ile tekrar dünya çapında önemli bir güç olmuştur. Rusya ayrıca enerjiyi dış politikasında bir kaldıraç olarak kullanmaktadır. Başta Ukrayna krizi olmak üzere karşılaştığı dış politika sorunlarında ithal ettiği enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanmıştır.

1.1. Soğuk Savaş Döneminde AT- Rusya Enerji İlişkileri

AB ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerini ve AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını anlayabilmek için Sovyet döneminden itibaren bu alanda ilişkilerin nasıl

geliştiğine bakmak gerekmektedir. 1960'lar ve 1970'lerin başlarında Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya önemli miktarlarda doğalgaz ve petrol ihracatı başlamıştır. Sovyetler tarafından 1964 yılında Druzhba petrol boru hattı işleme alınmış ve dönemin COMECON üyeleri Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Doğu Almanya'ya petrol ihraç edilmeye başlanmıştır (Siddi, 2020: 241). Druzhba petrol boru hattı, günde 2 milyon varil kapasiteli ve 2400 km uzunluğundadır. Tataristan'dan başlayan bu hat Sibiryaya, Ural ve Hazar Bölgesi'nde üretilen petrolü toplayarak Avrupa'ya ulaştırmaktadır. Hattın kuzey kolu Polonya üzerinden Almanya'ya petrol sağlar. Güney kolu ise Ukrayna üzerinden geçerek Macaristan, Slovakya ve Çekya'ya petrolü ulaştırmaktadır (Pamir, 2015: 234)

1966 yılında dünyanın en büyük doğalgaz rezervine (yaklaşık 10 trilyon m³) sahip Urengoy gaz sahası keşfedilmiştir. Bu keşif büyük ölçüde Orta Doğu'dan ithal edilen enerji kaynaklarına bağımlı olan Batı Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş ve 1968 yılında Avusturyaya, COMECON dışında Sovyetler Birliği'nden gaz tedarik eden ilk ülke olmuştur. Takip eden yıllarda Batı Almanya, İtalya, Finlandiya ve Fransa da Sovyetler Birliği'nden gaz tedarik etmek için anlaşmalar yapmıştır. OPEC ülkelerinin 1973 Arap- İsrail Savaşı sonrasında uyguladığı petrol ambargosu nedeniyle gerçekleşen 1973 Petrol Krizi Avrupa'yı oldukça olumsuz etkilemiştir. Kriz sonrası Sovyet Birliği'nden enerji ithalatına yönelik ekonomik teşvikler artmıştır (Siddi, 2020: 241).

1984 yılında Urengoy- Uzhhorod doğalgaz boru hattıyla Ukrayna üzerinden Orta ve Doğu Avrupa'ya büyük miktarda doğalgaz ihracatı başlamıştır. 1983'te 29 milyar m³ olan gaz ihracatı, 1987'de 40 milyar m³'e, 1989'da ise 60 milyar m³'e yükselmiştir. 2000'li yılların başında ise Rusya'nın doğalgaz ihracatı bu miktarın yaklaşık iki katına ulaşmıştır (Belyi, 2015: 77). Sibiryada bulunan doğalgazın 1970'ler ve sonrasında inşa edilen boru hatlarıyla batıya taşınması sayesinde Rusya (Sovyetler Birliği), doğalgaz piyasasında önemli bir üretici ve ihracatçı konumuna gelmiştir.

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Döneminde AB- Rusya Enerji İlişkileri

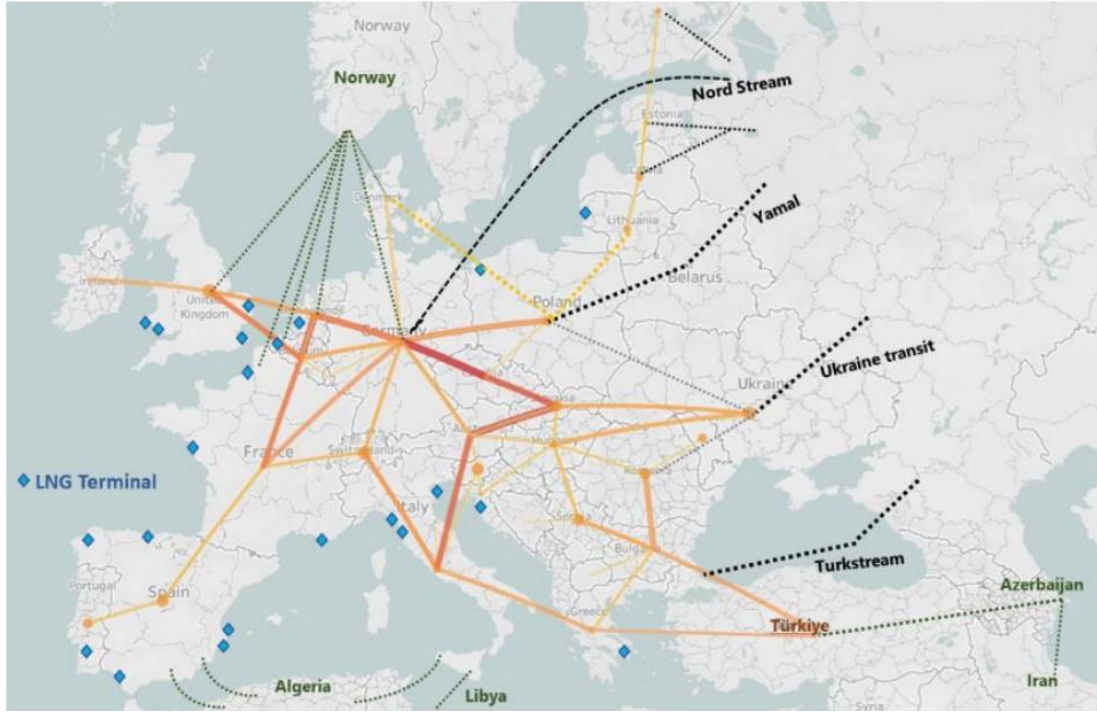
Soğuk Savaş sonrası dönemde de AB ile Rusya arasındaki enerji ticareti artarak devam etmiş ve yeni boru hatları inşa edilmiştir. Belarus ve Polonya üzerinden Batı

Avrupa'ya doğalgaz ihracatı sağlayan Yamal doğalgaz boru hattı 1996 yılında faaliyete geçmiştir. Gazprom'un tek yatırımcı olarak inşa ettiği Belarus kısmı ise 1997 yılında işlemeye başlamıştır. Yamal boru hattı maksimum kapasitesi olan yılda 33 milyar m³ gaz taşıma kapasitesine 2006 yılında ulaşmıştır (Pamir, 2015: 258). Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji alanında devam eden iyi ilişkiler sayesinde Batı Avrupalı enerji şirketleri Gazprom ile ortaklıklarını geliştirmiş ve yeni projeler açıklamışlardır. Karadeniz altından Rus doğalgazını Türkiye'ye taşıyan Mavi Akım doğalgaz boru hattı bunlardan biridir. 2003 yılında tamamlanan proje İtalyan ENI ve Gazprom ortaklığıyla gerçekleştirilmiştir. (Siddi, 2020: 242). Rusya'nın Stravrapol bölgesinden başlayan hattın toplamı 1213 km, Karadeniz dibindeki bölümü ise 393 km uzunluğundadır. Türkiye'ye yılda 16 milyar m³ doğalgaz bu hatla taşınmaktadır (Pamir, 2015: 259).

Daha büyük bir proje ise Gazprom ve Alman Wintershall ve E.ON tarafından başlatılan Kuzey Akım doğalgaz boru hattı projesidir. Yılda 55 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahip boru hattı projesine, daha sonradan Hollandalı şirket Gasunie ve Fransız şirket ENGIE'de dahil olmuştur (Siddi, 2020: 242). Hattın yüzde 51 hissesi Gazprom'a aittir. Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine doğalgaz sevkiyatı yapan hat, Rusya için stratejik öneme sahiptir. Rusya'nın Baltık Denizi kıyısındaki şehri Vyborg'dan başlayan hat, Baltık Denizi altından Almanya'nın Greifswald şehrine ulaşmaktadır. Hattın uzunluğu 1.224 kilometredir. Rusya ve Almanya'yı Baltık Denizi altından doğrudan birbirine bağlayan projenin ilk hattı 2011 yılında işleme alınmıştır. İkinci hat ise 2012 yılında tamamlanmış ve işleme alınmıştır (Pamir, 2015: 260). Kuzey Akım 1 boru hattı ile Rusya ve Almanya arasında doğalgaz ticaretinde transit ülke konumundaki Polonya, Belarus ve Ukrayna aradan çıkartılmıştır.

2020 yılında faaliyete geçen Karadeniz üzerinden Türkiye'ye bağlanan Türk Akımı boru hattıyla Rusya önemli miktarda doğalgaz ihracatı yapmaktadır. Tüm bu boru hatları Rus devlet şirketi Gazprom veya ona bağlı şirketler tarafından işletilmektedir. Gazprom, Rusya'nın en büyük doğalgaz üreticisidir ve boru hatları üzerinden gerçekleştirilen doğalgaz ihracatında tekel durumundadır.

Şekil 7: Avrupa'ya Gelen ve Avrupa İçerisindeki Boru Hatları ve LNG Terminalleri

Kaynak: Bella, 2022: 10

2000'li yılların ikinci yarısıyla birlikte AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri olumsuz bir seyir izlemeye başlamıştır. Bu yıllarda Avrupa'ya ulaşan gazın yaklaşık yüzde 80'i Ukrayna üzerinden geçmekteydi. 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasındaki gazın fiyatı ve geçişiyle ilgili anlaşmazlıklar Avrupa'ya gaz tedarikinde kesintilere neden olmuştur. Bu çatışma dışında Rusya ve Batı arasında yeni jeopolitik anlaşmazlıklar da bu dönemde ortaya çıkmıştır. NATO'nun genişleme olasılığının Rusya'da yarattığı endişeler, 2008'deki Rusya- Gürcistan savaşı, Rusya'nın giderek daha saldırgan bir dış politika izlemesi ve 2014 Ukrayna krizi, AB'nin Rusya ile enerji ticaretine yönelik tutumunu etkilemiştir (Siddi, 2020: 242).

Rusya ve Avrupa arasındaki doğalgaz boru hatları, petrol boru hatlarıyla kıyaslandığında doğalgaz boru hatları çok daha uzundur. Soğuk Savaş döneminde petrol stratejik bir kaynak olarak görüldüğünden Batı Avrupalı ülkeler o dönemde dost olarak algıladıkları Orta Doğu ülkelerinden petrol ihraç etmekteydi. Yine aynı nedenle Sovyetler Birliği o dönemde stratejik bir enerji kaynağı olarak görülen petrolü, kapitalist Batıya doğalgaz ölçeğinde ihraç etmemiştir. Bu nedenle Rusya ile Batı Avrupa arasındaki petrol boru hatları doğalgaz boru hatlarına göre daha küçük

ölçeklidir. Petrolün aksine doğalgaz Soğuk Savaş döneminde stratejik bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmemiştir. Depolama ve nakliye zorlukları nedeniyle doğalgazın arz esnekliğinin düşüktür. Talep esnekliği ise yüksektir. Isı ve elektrik üretiminde kullanılan doğalgaz yerine başka enerji kaynakları kullanılabilir. Düşük arz esnekliği ve yüksek talep esnekliği nedeniyle doğalgaza Soğuk Savaş döneminde petrolden daha az önem vermişlerdir (Belyi, 2015: 77). Son dönemlerde yaşanan gerginliklerde doğalgaz, petrole göre daha kritik bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni doğalgazın temininin petrole göre teknik açıdan daha zor ve daha fazla yatırım maliyeti gerektirmesidir. Doğalgazda tedarikçileri çeşitlendirmek oldukça zordur. Çeşitlendirme için yapımı uzun yıllar süren yüksek maliyetli boru hatlarına veya yine yüksek maliyetli LNG terminallerine ihtiyaç vardır (Siddi, 2020: 242).

İnşa edilen doğalgaz boru hatları sayesinde Rusya'nın gaz ihracı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Sovyetler Birliği 1973 yılındaki toplam doğalgaz ihracatı 6,8 milyar metreküp iken, 2019 yılında Rusya'nın sadece AB'ye doğalgaz ihracatı 166 milyar metreküpe ulaşmıştır. Aynı yılda AB'nin toplam doğalgaz ithalatının yüzde 43'ü Rusya'dan gerçekleştirilmiştir. AB, 2019 yılında Rusya'ya doğalgaz için toplam 17,9 milyar ABD doları ödemiştir. AB'nin bu bağımlılığına karşın, Rusya'da doğalgaz ihracatında AB'ye bağımlıdır. Rusya, gaz ihracatının yüzde 73'ünü Avrupa ülkelerine gerçekleştirmektedir (Russell, 2021: 2).

Her iki tarafta bağımlılığı azaltmak için yeni ithalat ve ihracat yolları aramaktadır. AB, doğalgaz kaynaklarını çeşitlendirmek için Hazar ve Orta Doğu bölgesine yönelmiştir. Ayrıca AB, LNG ithalatını artırmaya yönelik yeni limanlar ve depolama tesisleri inşa etmiştir. Rusya ise talep çeşitliliğini artırmak amacıyla başta Çin olmak üzere yeni tedarikçiler bulmuş ve Asya'da yeni boru hatları inşa etmiştir.

1.3. 2014 Ukrayna Krizi Sonrasına AB- Rusya Enerji İlişkileri

AB 2021 verilerine göre ihtiyaç duyduğu doğalgazın yüzde 44'ünü, petrolün ise yüzde 28'ini Rusya'dan ithal etmektedir. Taşkömürü gibi katı yakıtlarda da Rusya, AB üyesi ülkelerin önemli enerji tedarikçisidir. Ukrayna krizi ve 2014'te Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında AB, Rusya'ya yaptırım uygulamaya başlamıştır. Ancak Rusya'ya olan enerji alanında ithalat bağımlılığı, AB içerisinde endişelere neden

olmuştur. Bu dönemde başta Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri kriz nedeniyle olabilecek gaz kesintilerinden endişe duymuştur (Siddi, 2020: 243). Bu endişelerin yarattığı ortamda enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla, AB tarafından 2014 yılında Avrupa Enerji Güvenliği Strateji ve 2015 yılında Enerji Birliği Stratejisi oluşturulmuştur.

Rusya ise yaşanan kriz sonrasında ihracatını çeşitlendirmek amacıyla Asya pazarına yönelmiştir. 2014 yılında Gazprom, Çin ile Sibirya'nın Gücü doğalgaz boru hattının inşası için anlaşmıştır. Proje ile 30 yıldan daha uzun bir süre, yılda 38 milyar m³ doğalgaz Çin'e ihraç edilecektir (ibid: 244). Ancak Gazprom Avrupa'ya ve Çin'e farklı sahalardan doğalgaz ihraç etmektedir. Ayrıca Çin, Avrupa fiyatlarıyla rekabet edebilecek bir fiyat ödememektedir. Bu nedenlerle Çin, Rusya için Avrupa pazarına bir alternatif olamayacaktır (Sharples, 2016: 903).

2014- 2019 döneminde Rusya- AB arasındaki doğalgaz ticareti siyasi gerilime rağmen artarak devam etmiştir. Ticaretin devam etmesinin en büyük nedeni her iki tarafında karşılıklı olarak enerji ticaretinde birbirlerine ihtiyaç duymalarıdır. Avrupa'ya yapılan enerji ithalatı Rusya'nın en önemli gelir kalemidir. Benzer geliri sağlayacak başka pazarlara enerji ihracını yönlendirmek uzun zaman ve masraf gerektirmektedir. AB açısından ise ihtiyaç duyulan enerjiyi benzer maliyetlerle başka pazarlardan elde etmek oldukça zordur. Ayrıca düşük karbon emisyonu sayesinde doğalgaz, AB'nin çevresel hedeflerine ulaşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde tartışmalı olsa da Kuzey Akım 2 ve Türk Akımı boru hatlarının inşasına başlanmıştır. Rus gazının Avrupa'ya ihraç edilebilmesi için Gazprom tarafından yeni güzergahlar belirlenmiştir.

Rusya ile enerji ticaretinden rahatsız olan Doğu Avrupa ülkeleri ise bağımlılığı azaltmak için alternatif yollar aramışlardır. Slovakya, Polonya ve Macaristan birbirlerine bağlı boru hatları inşa etmiştir. Litvanya 2014 yılı sonunda LNG ithal etmek amacıyla LNG terminali inşa etmiştir. Letonya ise gaz depolama kapasitesini artırmıştır (Siddi, 2020, 244).

1.4. 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali

24 Şubat 2022 tarihinde sabahın erken saatlerinde Putin, Rusya'nın "Ukrayna'da özel askeri operasyon" başlattığını duyurdu ve böylece Rusya'nın Ukrayna işgali başlamış oldu. Putin, Ukrayna'daki Donetsk ve Luhansk ayrılıkçı bölgelerinin Rusya'dan yardım talebinde bulunduğunu belirterek, bu bölgedeki insanların sekiz yıldır Kiev rejimi tarafından soykırımı ve istismara maruz kaldığını, Rus vatandaşlarına ve sivillere karşı çok sayıda kanlı suç işlendiğini iddia etmiştir. Putin, bu iddiayı savaşın gerekçesi olarak göstermiş ve amaçlarının sivillere karşı suç işleyenleri adalete teslim etmek, Ukrayna'yı Nazizm'den ve militarizmden kurtarmak olduğunu belirtmiştir (NTV, 2023).

Ukrayna'nın üç tarafından başlayan işgalde ilk aylarda Kiev kuşatılmış ve Ukrayna'nın kuzeyi ve doğusunda yer alan önemli şehirler Rusya tarafından işgal edilmiştir. Ukrayna'nın Azak Denizi'ne ulaşımı ve Kırım'la bağlantısı kesilmiştir. İlerleyen aylarda ABD ve Avrupa'nın Ukrayna'ya silah desteği sayesinde Rus ordusunun ilerleyişi durdurulmuştur. Güç toplayan Ukrayna ordusu Sumi ve Harkiv gibi önemli şehirlerini geri almayı başarmıştır. 30 Eylül 2022'de Rusya işgalindeki Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson'da Rusya'ya katılım amacıyla referandum yapılmış ve yasa dışı ilhak referandumunun sonucu evet olmuştur. Bu bölgelerin de Rusya tarafından ilhak edilmesiyle 2014 yılında Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna topraklarının yüzde 15'i daha Rusya tarafından ilhak edilmiştir (ibid, 2023).

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali herhangi komşu iki ülkenin savaşından çok daha derin ve karmaşık sonuçlar yaratmıştır. Öncelikle Rusya sahip olduğu nükleer silahlarla küresel bir güçtür. Başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde ulusal çıkarı ve ilişkileri vardır. AB'nin en önemli enerji tedarikçisidir. Savaş, Avrupa ve ABD tarafından öteki olarak tanımlanan Rusya'nın Batı'ya karşı önemli bir tehdit olduğu algısını güçlendirmiştir. Başta Doğu Avrupa ülkelerinde olmak üzere Rusya'nın saldırgan tutumu endişe yaratmış ve bu ülkelerde güvenlik harcamaları artmıştır. Yine Rus yayılmacılığının yarattığı endişe nedeniyle birkaç yıl öncesinde NATO'ya üyeliği gündemde olmayan Finlandiya ve İsveç NATO'ya tam üyelik için başvurmuştur.

AB savaş sonrasında Ukrayna'ya yönelik saldırıları sebepsiz ve haksız olarak nitelendirmiş ve Moskova'nın savaşı finanse etme yeteneğini azaltmak, Rus siyasi seçkinlerine ekonomik ve siyasi bedeller yüklemek, Rusya ekonomisini küçültmek için Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamaya koymuştur.

AB, Rus üst düzey siyasi temsilciler, oligarklar ve şirketler olmak üzere 1800 kişi ve kuruluşa yaptırım uygulamıştır. Bunların AB bankalarındaki tüm hesapları dondurulmuş, AB içi seyahat etmeleri yasaklanmış, bu kişilere ve şirketlere fon sağlamak yasadışı ilan edilmiştir. Toplam 24 milyar Euro'nun üzerinde özel varlık AB içerisinde dondurulmuştur. AB, Rusya'ya karşı finans ve iş sektörüne, enerji alanına, ulaşım sektörüne, askeri ve sivil amaçlı mal ve hizmetlere, dış ticaret, ithalat ve ihracat alanına, vize konusuna ve medya sektörüne ciddi kısıtlamalar, yasaklar ve yaptırımlar getirmiştir (European Commission, 2023).

Enerji sektörüne getirilen yasaklar ve yaptırımlar AB'nin Rusya'dan yaptığı enerji ithalatının yüzde 90'ını kapsamaktadır. Enerji sektörüne getirilen yaptırımlar aşağıda sıralanmıştır (European Commission, 2023);

- Rusya'dan deniz yoluyla getirilen ham petrol ve rafine petrol ürünleri yasaklanmıştır.
- Rusya'dan ithal edilen petrol ürünlerine karşı AB tarafından tavan fiyat uygulaması getirildi.
- Rusya'dan ithal edilen her türlü kömür yasaklandı.
- Rusya madencilik sektörüne yeni AB yatırımları yasaklandı.
- Rusya'nın petrol rafinelerini yenilemesini daha zor hale getirmek için, rafine işleminde kullanılan arıtma teknolojilerinin ihracatı yasaklandı.
- Rus vatandaşlarının ve kuruluşlarının AB üyesi devletlerde gaz depolama rezervasyonu yapması yasaklandı.

Özellikle AB tarafından petrole getirilen yasağın Rusya üzerindeki etkisi önemlidir. Rusya toplam petrol ihracatının yarısını AB ülkelerine gerçekleştirmektedir. 2021 yılında Rusya, AB'ye 71 milyar Euro değerinde petrol ithal etmiştir. Ekonomisi büyük ölçüde ithal enerji kaynaklarına dayanan Rusya'nın AB pazarını kaybetmekten olumsuz etkileneceği düşünülmüştür.

1.5. Gazprom

Doğalgaz boru hatları, gazın hızla ve büyük ölçekte bir yerden bir yere taşınmasına imkân vermektedir. Ancak yapımları oldukça maliyetlidir ve inşa edilmeleri uzun yıllar sürmektedir. Bu nedenle doğalgaz ticareti tankerlerle bir yerden bir yere taşınabilen petrol gibi esnek değildir. Yüksek yatırım maliyet ve inşa zorlukları nedeniyle boru hatları inşasını devasa şirketler üstlenmiş ve yatırım maliyetlerini çıkartmak için uzun süreli anlaşmalar yapmışlardır. Bu şirketlerin en büyüğü ve belki de en önemlisi Rus devlet şirketi Gazprom'dur. Gazprom sahip olduğu doğalgaz boru hatlarıyla dünyanın en büyük doğalgaz boru hattı ağına sahiptir. Gazprom'un sahip olduğu doğalgaz boru hatlarının uzunluğu, dünya doğalgaz boru hatlarının toplam uzunluğunun yüzde 11,2'sini oluşturmaktadır (Hussein, 2023). Boru hatlarının inşası ve işletilmesinde lider olan Gazprom, yılda 660 milyar metreküp doğalgaz taşıyan, 161.700 kilometre uzunluğundaki boru hattı ağını kontrol etmektedir (Nord Stream, 2023a).

Dünya'nın en büyük doğalgaz tedarikçisi olan Gazprom, dünya gaz üretiminin yaklaşık yüzde 15'ini gerçekleştirir. 1993 yılında kurulan ve hisselerinin yüzde 50,002'si Rus devletine ait olan Gazprom'un temel faaliyet alanı; hidrokarbonların araştırılması, üretimi, taşınması, depolanması, işletilmesi ve pazarlanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca elektrik üretimi ve pazarlanması da temel faaliyet alanlarından. Rus doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'ini kontrol eden Gazprom, Rus doğalgazının yüzde 78'ini ve Rusya'da elektriğin yüzde 17'sini üretmektedir (ibid).

1940'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği'nde doğalgaz endüstrisinin temelleri atılmış, İkinci Dünya Savaşından sonra ise ülke çapında doğalgaz ihtiyacını karşılayacak doğalgaz endüstrisi oluşturulmuştur. 1960'lı yılların başında da doğalgazın çıkartılması, taşınması ve kullanımında sorumlu Sovyet Doğalgaz Endüstrisi kurulmuştur (Yıldırım Şahin, 2021: 473). 1973 Petrol Krizinden sonra petrol fiyatlarının artmasının avantajıyla Sovyetler Birliği'nde enerji yatırımları artmıştır. Aynı zamanda petrolün alternatifi olarak doğalgaz üretimi için gerekli altyapı yatırımları da yapılmış, doğalgaz sektörü Sovyetler Birliği'nde önemli bir enerji sektörü haline gelmiştir.

1989 yılında Sovyetler Birliği Doğalgaz Endüstrisi Bakanlığı'nın Gazprom'a dönüştürülmesiyle Gazprom bir devlet şirketi ortaya olarak çıkmıştır. 1993- 1995 döneminde özelleştirmeler sonucunda Gazprom büyük oranda özelleştirilmiş, şirketin ancak yüzde 41'i devlet kontrolünde kalmıştır. 2000'li yıllarla birlikte özelleştirmeler hızını kaybetmiş ve 2003 yılında Rus devleti Gazprom şirketinde tekrar çoğunluk hisseye sahip olmuştur. (Hamzaoğlu, 2021: 271).

Gazprom en büyük gelişmeyi Putin döneminde yaşamıştır. Bu dönemde Gazprom hem Rusya'nın hem dünyanın en büyük enerji şirketlerinden biri haline gelmiştir. Doğalgazın çıkartılmasında, taşınmasında ve tüketiminde sahip olduğu piyasa payıyla Rusya'da doğalgaz piyasanın hakimi Gazprom'dur. Gazprom doğalgazı yurtdışına sattığı fiyatın oldukça altında bir fiyata yurtiçinde satmakta ve yurtiçi doğalgaz tüketiminin yarısından fazlasını karşılamaktadır. Gazprom'a bağlı medyadan bankacılığa kadar birçok farklı sektörde faaliyet gösteren şirketler vardır. Sahip olduğu şirketlerle Rus ekonomisinin itici gücüdür. Verdiği vergilerle de Rus devlet bütçesine önemli katkılar sağlamaktadır. 2005 yılında Putin'in kararıyla petrol şirketi Sibneft, Gazprom'a bağlanmıştır. Bu bağlanmayla Gazprom, Rusya'nın beşinci büyük petrol şirketi olmuştur. (Yıldırım Şahin, 2021: 481).

Gazprom'un en büyük yurtdışı ihracat pazarı Avrupa ve Türkiye'dir. Gazprom'un sahip olduğu en önemli boru hatları, Rusya'nın önemli doğalgaz yataklarından başlayıp Avrupa'ya ve Türkiye'ye ulaşmaktadır. Bu boru hatlarının bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Rusya'dan Avrupa'ya ve Türkiye'ye Ulaşan Doğalgaz Boru Hatları

Boru Hattı'nın Adı	Kapasite (milyar m3/yıl)	Faaliyete Geçtiği Yıl	Takip Ettiği Rota	Varış Noktası
Kuzey Akım 1	55	2011	Rusya- Baltık Denizi	Almanya
Kuzey Akım 2**	55	2021	Rusya- Baltık Denizi	Almanya
Yamal- Avrupa	33	2006	Rusya- Belarus- Polonya	Almanya
Urengoy- Pomart- Uzhgorod*	32	1983	Rusya- Ukrayna	Slovakya

Türk Akımı	31,5	2020	Rusya- Karadeniz	Türkiye
Torzhok- Smolensk- Mozyr- Dolyna*	30	1994	Rusya- Belarus- Ukrayna	Slovakya
Progress*	26	1988	Rusya- Ukrayna	Slovakya
Soyuz*	26	1980	Rusya- Kazakistan- Ukrayna	Slovakya
Mavi Akım	16	2005	Rusya- Karadeniz	Türkiye

*Kardeşlik doğalgaz boru hattının parçası **Tamamlandı fakat faaliyete alınmadı.

Kaynak: (Reuters Staff, 2022)

Gazprom'un son yıllarda yurtdışı doğalgaz ihracatı azalmaktadır. 2018 yılında toplam gaz ihracatı 200,8 milyar m³ ile maksimum seviyeye ulaşmıştır. 2019 yılındaki ihracat miktarı 2018'e yakın bir şekilde 199 milyar m³ olmuştur. COVID salgınının etkisiyle 2020 yılında 179,3 milyar m³'e düşen üretim, 2021 yılında yalnızca yüzde 3,2 artarak 185,1 milyar m³'e ulaşmıştır (Milov, 2022: 67).

Bir devlet şirketi olan Gazprom, Rus dış politikasında etkin bir aktör olmuştur. Jeopolitik bir aktör ve serbest piyasa oyuncusu olan Gazprom, Yamal- Avrupa, Mavi Akım, Kuzey Akım ve Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hatlarını jeopolitik ortamı dikkate alarak inşa edilmiştir (Hamzaoğlu, 2021: 271). Gazprom'un Rus dış politikasına uygun jeopolitik girişimlerine Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Belarus ve Azerbaycan'daki uygulamaları verilebilir. Rusya bu ülkelerde Gazprom aracılığıyla enerjiyi etkin bir politika aracı olarak kullanmıştır. Örneğin Ermenistan'a verdiği doğalgazın fiyatını 270 dolar/ bin m³'ten 189 dolar/ bin m³'e düşürmüş, karşılığında Ermenistan doğalgaz üretim ve dağıtım şirketinde sahip olduğu hisselerinin oranını yüzde 80'den yüzde 100'e çıkarmıştır. Böylece Gazprom Ermenistan'da doğalgaz ve elektrik piyasasını tamamen kontrol altına almıştır.

Gazprom 2007 yılında, Gürcistan'ın Batı'ya yönelmesinin cezası olarak bin m³ doğalgaz fiyatını 110 dolardan 230 dolara çıkarmıştır. Gürcistan bunun üzerine Rusya'dan gaz alımını durdurup Azerbaycan'dan gaz almaya başlamıştır. Bu dönemde Azerbaycan tükettiği doğalgazın bir bölümünü Rusya'dan almaktaydı. Gazprom Azerbaycan'a sattığı gazın fiyatını da artırmış, bunun üzerine Azerbaycan, Gürcistan'a ihracat için ürettiği gazı kendisi kullanmak zorunda kalmıştır. 2006, 2009 ve 2014 Rusya- Ukrayna krizleri de Gazprom'un enerjiyi Rus dış politikasına göre nasıl bir

silah olarak kullandığının örneğidir. Görüldüğü gibi Gazprom doğalgaz fiyatlarını sadece ekonomik olarak değil, etkin bir dış politika aracı olarak da kullanmaktadır. Gazprom sayesinde Rusya enerji ilişkilerini kullanarak etki alanı oluşturmuştur. Rusya'nın bu gücünü etki alanındaki ülkelerde bazen cazibe yaratmak için bazen de baskı unsuru oluşturmak amacıyla kullanmaktadır. Doğalgaz ithalatçısı ülkelerin kısa zamanda alternatif geliştirmeleri mümkün olmadığından, Rusya'ya karşı riskli bir bağımlılık oluşmaktadır. Bu bağımlılık, ithalatçı ülkelerin enerji güvenlikleri üzerinde Demokles'in Kılıcı gibi durmaktadır (Pamir, 2015: 245, 248).

2. KUZEY AKIM 1 ve 2 DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ: REALİST ALGIYA GEÇİŞ

2.1. Kuzey Akım 1 Doğalgaz Boru Hattı Projesi

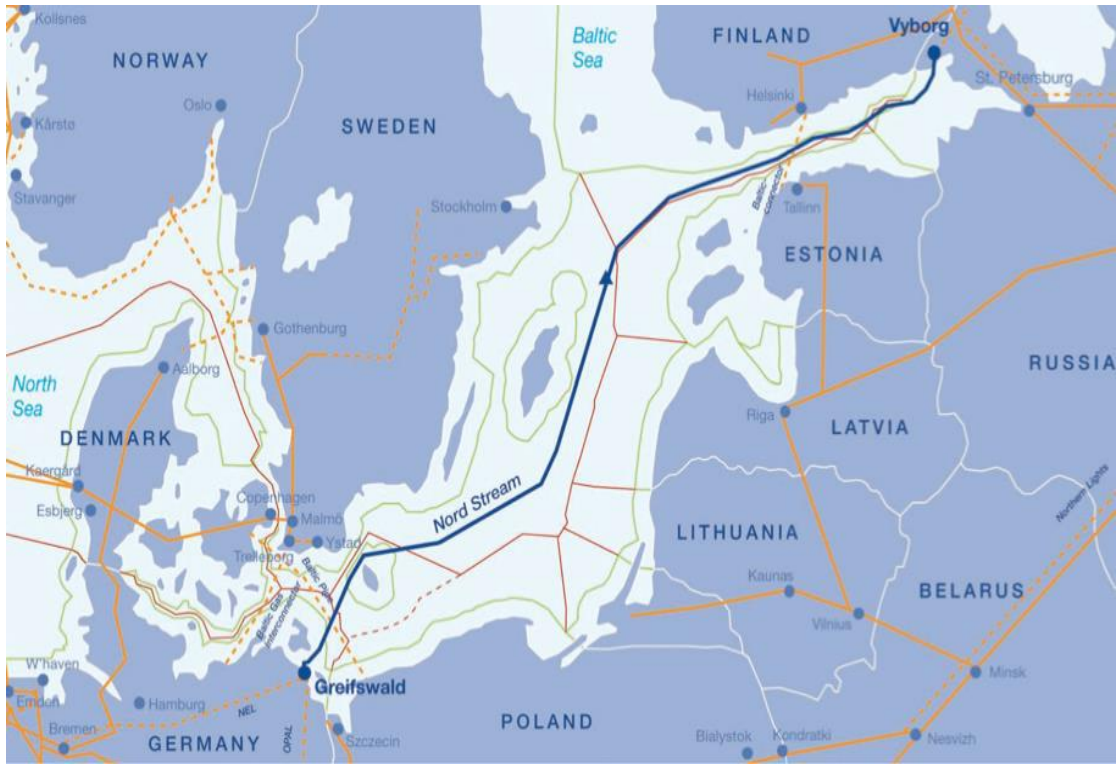
Kuzey Akım Rusya'nın Vyborg kentinden başlayıp Baltık Denizi altından geçerek Almanya'nın Greifswald kenti yakınlarındaki Lubmin'e ulaşan doğalgaz boru hattı projesidir. Hat 2005 yılında kurulan ve beş büyük enerji şirketinden oluşan uluslararası bir konsorsiyum tarafından inşa edilmiştir. Konsorsiyum Gazprom, Wintershall Dea AG, PEG Infrastruktur AG (E.ON), NV Nederlandse Gasunie ve ENGIE şirketlerinden oluşmaktadır. Rus şirketi Gazprom projenin yüzde 51 hissesine sahiptir. Alman enerji şirketleri Wintershall ve E.ON yüzde 15,5'er hisseye sahip iken, Hollandalı enerji şirketi Gasunie ve Fransız enerji şirketi ENGIE ise yüzde 9'ar hisseye sahiptir (Nord Stream, 2023b).

Kuzey Akım doğalgaz boru hattı her biri yıllık yaklaşık 27,5 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip ve 1.224 kilometrelik iki açık deniz boru hattından oluşmaktadır. İkiz boru hattı sisteminde birinci hattın inşasına Nisan 2010'da başlanmış Haziran 2011'de tamamlanmış ve Kasım 2011'de hattan gaz akışı başlatılmıştır. Birinci hatta paralel olarak tasarlanan ikinci hattın inşasına ise Mayıs 2011'de başlanmış Nisan 2012'de tamamlanmış ve Ekim 2012'de ikinci hat üzerinden gaz akışı başlatılmıştır. Her iki hat birlikte yılda toplam 55 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahiptir (Nord Stream, 2023c).

Kuzey Akım doğalgaz boru hattı Rusya, Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Almanya'nın münhasır ekonomik bölgeleri ile Almanya, Danimarka ve Rusya'nın

karasularından geçmektedir. Yamal Yarımadasında (Rusya) bulunan Bovanenkovo petrol ve gaz sahasından çıkartılan doğalgaz, Gazprom tarafından Rusya topraklarında inşa edilen 917 km'lik boru hattıyla Kuzey Akım'a bağlanır. Kuzey Akım ile Baltık Denizi altından Greifswald'a (Almanya) taşınan doğalgaz, Almanya'nın güneyine ve batısına doğru inşa edilen toplam uzunluğu 900 kilometreyi bulan boru hatlarıyla Avrupa gaz pazarına ulaştırılır (ibid). Bu hat sayesinde Rusya'da bulunan doğalgaz kaynakları doğrudan bir şekilde AB enerji pazarına taşınmaktadır.

Şekil 8: Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: Bendik Solum Whist, 2008

Kuzey Akım doğalgaz boru hattı AB içerisinde siyasi tartışmalara ve gerilime neden olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bu boru hattını, AB içerisinde bir “Truva atı” olarak nitelendirmişlerdir. AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabalarını engellediğini ileri sürmüşlerdir (Sziklai, Koczy ve Csercsik, 2020: 1). Avrupa'nın en büyük doğalgaz tedarikçisi Rusya ile Avrupa'nın en büyük doğalgaz tüketicisi Almanya'yı doğrudan birbirine bağlayan hat, Avrupa ile Rusya arasındaki

enerji ticaretinde transit ülkeleri aradan çıkarmıştır. Doğalgaz boru hattına karşı en büyük itiraz da AB- Rusya enerji ticaretinde transit ülke konumundaki Ukrayna, Polonya ve Belarus'tan gelmiştir.

Transit ülkelerin Rus gazına olan bağımlılığı da dikkate alındığında bu ülkeler açısından en önemli endişe kendi ülkeleri üzerinden geçen hatlarla taşınan gaz miktarının gelecekte azaltılarak bu miktarın Kuzey Akım boru hattı üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılmasıdır. Bu nedenle Kuzey Akım projesi, transit ülkelerin enerji fiyatlarındaki istikrara, elde ettikleri transit geçiş ücretlerine ve dolayısıyla enerji güvenliklerine bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ayrıca Kuzey Akım'ın gerçekleştirilmesine karşı olan bu ülkeler dönemin Alman Şansölyesi Gerhard Schröder'in görevinden ayrıldıktan hemen sonra Kuzey Akım Şirketi'nin yönetim kurulu başkanı olmasını ve başbakanlık görevinden ayrılmadan önce iki Alman bankası tarafından Kuzey Akım'ın finansmanı için kredi verilmesine yardımcı olmasını eleştirmişlerdir (Westphal, 2008: 109, 110).

Rusya için Kuzey Akım doğalgaz boru hattı oldukça önemlidir. Çünkü bu boru hattı Rusya'nın Avrupa pazarına doğalgaz ihracatında daha önceden sorun yaşadığı transit ülkelere olan bağımlılığını azaltmaktadır. Bu sayede Gazprom, transit geçiş ücretleri ve gaz fiyatlarını belirleme konusunda Ukrayna, Polonya ve Belarus'a karşı önemli bir pazarlık kozu elde etmiştir.

Almanya açısından bakıldığında proje birçok nedenden ötürü oldukça elverişli görünmektedir. Öncelikle Kuzey Akım boru hattı, Rusya'dan Almanya'ya herhangi bir aracı olmadan gaz akışı sağlamak ve alıcı ile satıcı arasında karşılıklı bağımlılığı güçlendirmektedir. İkinci olarak bu boru hattı ile Almanya'ya doğalgazın ulaşım güzergahı çeşitlendirilmiştir. Son olarak Rusya'dan gelen doğalgazın AB pazarına ulaştırılmasında Alman şirketleri Wintershall ve E.ON'un yer alması Almanya'nın Kuzey Akım'ı desteklemesinin nedenlerindedir (Westphal, 2008: 110).

Kuzey Akım 1 projesini destekleyen devletlerin daha liberal bir enerji politikasını savunduğu, bu projeyi Truva atı olarak görenlerinse realist bir perspektiften baktığı görülmektedir.

2.2. Kuzey Akım 2 Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı işgalinden bir yıl sonra, Haziran 2015'te Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesinin başlatılacağı duyurulmuştur. Yıllık 55 milyar metreküp doğalgaz taşıma kapasitesine sahip ve yaklaşık 1200 km uzunluğundaki proje, Gazprom ve beş Avrupalı şirket (Alman Uniper ve Wintershall, Fransız ENGIE, Avusturyalı OMV ve Hollandalı/İngiliz Shell) tarafından başlatılmıştır. Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı, mevcut Kuzey Akım 1 doğalgaz boru hattına paralel olarak Rusya'dan Almanya'ya açık deniz rotası izleyecek şekilde inşa edilmesi planlanmıştır. Proje tamamlanınca Rusya'nın Yamal bölgesinde bulunan doğalgaz daha kısa, daha az riskli ve transit ücreti ödemedi Batı Avrupa'ya ulaştırılabilecektir (Siddi, 2020: 247).

Toplam maliyeti 9,5 milyar dolar olan projenin inşasına 2018 yılının başlarında başlanmıştır. Öncelikle Rusya (Ust-Luga bölgesinde) ve Almanya'nın (Greifswald kentinde) karasal sınırları içerisinde projeye başlanmıştır. Eylül 2018'de ise Finlandiya'nın münhasır ekonomik bölgesinde boru hattının açık deniz bölümünün döşenmesine devam edilmiştir. Yine Eylül 2018'de Almanya kıyılarında da çalışmalar hız kazanmış ve teknik olarak projenin önemli bir kısmı tamamlanmıştır (Hamzaoğlu, 2021: 276). Kuzey Akım 2 boru hattı projesi tamamlanınca, Kuzey Akım 1 boru hattıyla birlikte yıllık toplam 110 milyar metreküp doğalgazın, Rusya'dan Almanya'ya doğrudan taşınması öngörülmüştür. Bu miktar AB'nin Rusya'dan o yıllarda gerçekleştirdiği doğalgaz ihracatının yaklaşık üçte ikisine denk gelmektedir.

Şekil 9: Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 Doğalgaz Boru Hatları Güzergahı

Kaynak: Euronews

Soğuk Savaş döneminden beri AB ve Rusya arasındaki gaz ticareti, transit ülke olan Ukrayna'ya bağlıydı. 2006 ve 2009'da Rusya- Ukrayna krizleri nedeniyle Avrupa'ya gaz akışı kesintiye uğramıştır ve Ukrayna geçişi tartışmalı hale gelmiştir. Kuzey Akım 2 boru hattıyla, Ukrayna geçişine alternatif ve daha güvenli bir rota oluşturulması hedeflenmiştir. Böylece AB ve Rusya arasındaki gaz ticaretinin Ukrayna'ya olan bağımlı azaltılacaktır (Siddi, 2019: 549).

Rus devlet şirketi Gazprom'a göre Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesinin başlıca ekonomik ve jeopolitik avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Zhiznin ve Timokhov, 2019: 30);

- Yamal bölgesinden Kuzeybatı Avrupa'daki tüketicilere daha kısa bir rotadan doğalgaz tedarik edilebilecektir. Ukrayna üzerinden gelen doğalgaz rotası Kuzey Akım 2'den 2000 km daha uzundur.
- Diğer boru hatlarıyla kıyaslandığında projenin işletme maliyeti daha düşüktür.
- Gazprom'un nakliye tarifesi Ukrayna'dan geçen boru hatlarında 100 km'de 1000 m³ başına 2,5 ABD doları iken, Kuzey Akım 2 projesinde aynı birim için 2,1 ABD dolarıdır. Bu projenin gaz geçiş maliyeti Ukrayna'dan geçen boru hatlarına kıyasla 1,6 kat daha düşüktür.

- Çevreye zararlı gazların salınımında ciddi bir düşüş sağlar.
- Üretici ülke ile tüketici ülke arasında transit ülkelerinin olmaması sayesinde doğalgaz geçişleri siyasi olarak kullanılamaz.
- Proje ile Rusya ve AB arasında doğalgaz tedarik altyapısı kurulacak ve AB'nin enerji güvenliğine sağlamanın yanı sıra bölgedeki jeopolitik istikrarın geliştirilmesine katkı sağlanacaktır.

Projenin tamamlanmasıyla Ukrayna, Avrupa'ya doğalgaz geçişinde devre dışı bırakılarak, Rus gazının doğrudan Almanya'ya gelmesi sağlanacaktır. Ayrıca proje, Rusya ile AB enerji ticaret hacmini genişletecek, ancak Rusya'ya olan enerji bağımlılığını artıracaktır. Bu sebeplerle Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı projesi Avrupa'da ekonomik, siyasi ve hukuki birçok tartışmaya neden olmuştur. Proje, son yıllarda AB içerisinde en büyük ayrıştırıcı konulardan birisi olmuştur. AB içerisinde projeye karşı olanlar, destekleyenler ve tarafsızlar arasında bir bölünme yaşanmıştır.

Projenin desteklenmesinde veya karşısında durulmasında bazı etkenler belirleyici olmuştur. de Jong, de Graaf ve Haesebrouck (2020), AB ülkelerinin projeye hangi gerekçelerle taraf olduğu veya karşı çıktığını açıklamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda ekonomik, jeopolitik, ideolojik ve ortak çıkarlar temelinde dört referans noktası oluşturularak aşağıdaki önermeler ele alınmıştır;

- Ekonomik olarak fayda sağlayan, proje içerisinde yerli şirketleri bulunan ülkeler veya projenin inşası aşamasında yerli şirketleri yer alan ülkeler projeye destek verecektir.
- Jeopolitik olarak enerji güvenliği endişesine sahip, Rusya'ya yüksek enerji bağımlılığı olan ülkeler projenin karşısında yer alacaktır.
- İdeolojik referans noktası önemli bir bölünme noktasıdır. Tarihsel olarak Rusya ile olumsuz ilişkilere sahip, eski Varşova Paktı ülkeleri projenin karşısında olacaklardır. Benzer şekilde, AB içerisinde ortak bir Rusya politikasına destek veren ülkeler de projeyi desteklemeyeceklerdir.
- Son olarak AB içerisinde Almanya ile ortak çıkarları paylaşan ülkeler projeye destek vereceklerdir.

Yerel şirketleri projede yer alan, ekonomik çıkara sahip ancak Rusya'ya karşı ortak bir AB politikası oluşturulması fikrini savunmayan ülkeler, Kuzey Akım 2 projesini desteklemektedir. Ekonomik olarak çıkar elde etmeyen ve Rusya'yla ilgili

olumsuz bir bakış açısına sahip olmayan ülkeler projeye karşı tarafsız davranmışlardır. Projeye karşı en büyük tepkiyi tarihsel olarak Rusya ile olumsuz bir geçmişe sahip ülkeler vermiştir (de Jong vd. 2020: 341). Olumsuz geçmişe sahip ülkelerin büyük çoğunluğu Doğu Avrupa ülkeleridir. Bu devletler olumsuz Rusya algısının yanı sıra boru hatlarının transit geçişleri sayesinde ekonomik çıkar da elde etmektedirler. Kuzey Akım 2'nin tamamlanmasıyla kaybedecekleri transit geçiş gelirleri nedeniyle de projenin karşısında yer almışlardır.

2.3. Projeye Karşı Olan Ülkeler Açısından Kuzey Akım 2

Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattına, Rusya'nın Avrupa enerji pazarında hakimiyetini artıracığı, Ukrayna'nın doğalgaz geçiş ülkesi olarak etkinliğini azaltacağı ve Rusya ile süregelen politik krizde Ukrayna'yı zayıflatacağı gerekçeleriyle karşı çıkanlar olmuştur. AB içerisinde projenin inşasına en büyük tepki Polonya, Baltık ülkeleri, Romanya ve Slovakya'dan gelmiştir. Bu ülkeler ekonomik olarak mevcut transit ülke olma pozisyonlarını ve elde ettikleri gelirleri kaybedecekleri gerekçeleriyle karşı çıkmışlardır (Siddi, 2020: 248).

Mart 2016'da sekiz AB üyesi ülke lideri bir uyarı mektubu imzalayarak (Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Slovakya) Kuzey Akım 2'nin jeopolitik olarak istikrarsızlaştırıcı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Sziklai, Koczy ve Csercsik, 2020: 2). Ayrıca Polonya ve Baltık ülkeleri tarihsel olarak her zaman Alman- Rus ittifakından endişe duymuş ve karşısında olmuşlardır (Siddi, 2020: 248). Polonya ve diğer AB üyesi Doğu Avrupa ülkeleri Rusya ile hem boru hattını hem de enerji ticaretini güvenlik tehdidi olarak algılamıştır. Polonya bir adım daha ileri giderek Kuzey Akım 2 ve enerji konusunda Alman- Rus işbirliğini 1939 yılındaki Nazi- Sovyet işbirliğine benzetmiştir (Siddi ve Kustova, 2021: 1086). Polonya AB Bakanı, Kuzey Akım 2'yi AB'yi ekonomik olarak istikrarsızlaştıracak ve AB içerisindeki siyasi ilişkileri zehirleyecek bir Truva atı olarak tanımlamıştır (de Jong vd., 2020: 331).

Ukrayna'nın istikrarı Polonya için bir güvenlik meselesidir. Kuzey Akım 2'nin faaliyete geçmesi ile Ukrayna, Rusya karşısında daha zayıf bir konumda kalacaktır. Zayıf bir Ukrayna'ya karşı Rusya daha yayılmacı bir dış politika izleyince bu, ülkenin ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. Ekonomik olarak zayıflayan ve

istikrarsızlaşan Ukrayna, komşusu Polonya'yı muhtemel göçlerle sosyal ve ekonomik olarak olumsuz etkileyecektir. Bağımsız ve güçlü bir Ukrayna, Polonya'nın istikrarı ve güvenliği için gereklidir (Bichikliski ve Nas, 2022: 158). Polonya, Kuzey Akım 2'nin Rusya'nın Ukrayna ve Doğu Avrupa'da yayılmacı politikalarını cesaretlendireceği gerekçesi ile boru hattına karşı çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Polonya sadece ekonomik değil, esasen siyasi ve stratejik çıkarları ışığında Kuzey Akım 2'ye muhalefet etmektedir.

Genel olarak bakıldığında projeye karşı olanların ortak gerekçeleri şunlardır (Sziklai vd., 2020: 2);

- Kuzey Akım 2 tamamlandığında AB'nin enerji arzını çeşitlendirmeyecek ve Rusya'ya olan enerji bağımlılık artarak devam edecektir.
- Avrupa'ya gelen tüm doğalgaz boru hatlarının toplam kapasitesine bakıldığında, AB'de altyapı fazlasına neden olacaktır.
- Proje, Rusya'ya yönelik olarak kabul edilen ekonomik yaptırımları olumsuz etkileyecektir.
- Proje, AB'nin Enerji Birliği stratejik hedefleriyle bağdaşmamaktadır ve Üçüncü Enerji Paketi ile uyumlu değildir.

Projeye karşı olan ülkeler öncelikle jeopolitik ve siyasi argümanlar ileri sürerek projeye karşı çıkmaktadır. Rusya'nın enerjiiyi dış politikada bir silah olarak kullanması ortak bir güvensizlik yaratmıştır. Bu sebeple Rusya'ya olan enerji bağımlılığı bu ülkelerde endişe uyandırmaktadır. AB içerisinde, tarihsel olarak Rusya ile kötü ilişkileri olan eski Sovyet ülkeleri (Polonya, Romanya, Baltık Ülkeleri) projeye en fazla karşı çıkan ülkelerdir. Jeopolitik ve tarihsel gerekçelerin yanı sıra ekonomik gerekçelerle de karşı çıkanlar olmuştur. Ukrayna, Polonya, Macaristan ve Slovakya, Kuzey Akım 2'nin hayata geçirilmesiyle önemli ölçüde transit geçiş gelirinden mahrum kalacaklardır. Yine ABD ekonomik gerekçelerle projeye karşı çıkmaktadır. ABD, sahip olduğu doğalgazı LNG olarak Avrupa pazarına satmak istemektedir. Bu sebeple Rusya'dan Avrupa'ya doğalgaz ithalatını artıracak Kuzey Akım 2'ye karşı çıkmaktadır.

Buna ek olarak ABD'nin Avrupa ile transatlantik ittifakı göz önüne alındığında, ABD de proje karşısında aldığı tutumla AB ülkelerini etkilemek istemiştir. ABD, Rusya'ya karşı yaptırımların kabul edildiği bir dönemde, Rusya tarafından işgal edilen

Ukrayna'yı desteklediği ve hattın Ukrayna'yı hem politik hem maddi (Ukrayna geçiş ücretlerinden yılda yaklaşık iki milyar dolar kazanmaktaydı) olarak zayıflatacak olması nedenleriyle projeye karşı çıkmıştır (Siddi, 2019: 549). Barack Obama döneminde proje sadece siyasi olarak eleştirilmiştir. Donald Trump döneminde ise hem başkanlık hem ABD Kongresi projeye karşı daha kararlı adımlar atmıştır. ABD Kongresi Kuzey Akım 2 inşasında çalışan şirketleri hedef alan sınır ötesi yaptırımlar taslağı hazırlamıştır (Siddi ve Kustova, 2021: 1086). Joe Biden döneminde ise ABD söylemlerini daha da sertleştirmiştir. ABD Başkanı Joe Biden, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali öncesinde Almanya Başbakanı Olaf Scholz ile basın toplantısında Rusya'nın Ukrayna'yı daha fazla işgali halinde Kuzey Akım 2'nin artık var olmayacağını söylemiştir (Euronews, 2022b).

ABD, projenin Rusya'yı AB doğalgaz piyasasında tekel konumuna getireceğinden endişe duymaktadır. AB enerji piyasasında tekel konumuna gelecek olan Rusya, Avrupa'daki jeopolitik etkisini genişletecek ve Avrupa ülkelerinde önemli bir siyasi güce sahip olacaktır (Sıvış, 2019: 2180). ABD projeye jeopolitik nedenlerin yanı sıra ekonomik gerekçelerle de itiraz etmektedir. AB, enerji ithalatını çeşitlendirmek amacıyla ABD'den LNG ithalatı yapmaktadır. 2019 yılında ABD'nin AB'ye toplam LNG ithalatı yaklaşık 2,6 milyar m³ olmuştur. ABD, AB'ye daha fazla LNG ithalatı gerçekleştirebilmek amacıyla projeye karşı çıkmaktadır (Hamzaoğlu, 2021: 278). Sonuç olarak, AB'nin transatlantik ortağının da enerji güvenliğine realist bir yaklaşım önerdiği görülmektedir.

2.4. Projeyi Destekleyen Ülkeler Açısından Kuzey Akım 2

Almanya ve Avusturya Kuzey Akım 2 boru hattının en büyük destekçileriydi. Almanya Şansölyesi Angela Merkel bunun bir iş projesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirterek, liberal bir perspektif sunarak bu projeyi savunmuştur (de Jong vd., 2020: 331). Benzer bir liberal vizyonu benimseyen Fransa ve Hollanda ise, yerel şirketlerin çıkarları ve ekonomik gerekçelerle projeyi desteklediklerini belirtmişlerdir. Projeye ticari bir bakış açısıyla yaklaşmışlar ve Kuzey Denizi'nden çıkartılan gaz miktarının azaldığı, fiyatların arttığı bir dönemde daha ucuz bir yoldan gaz tedarik etmeye yönelmişlerdir. Almanya'nın nükleer santrallerini kapatacak olmasından kaynaklanan enerji açığı nedeniyle oluşacak arz eksikliğinin de bu yolla giderileceği

savunulmuştur. Projeye sağlanacak doğalgazın, AB'nin temiz enerjiye geçiş hedefine uygun olarak kömür ve petrolün yerine alacağı ileri sürülmüştür (Siddi, 2020: 248).

Almanya ve Rusya arasında doğrudan bir bağlantı sağlayan Kuzey Akım 2, Almanya'nın AB içerisindeki enerji meselesinde konumunu güçlendirecektir. Bu boru hatları ile Almanya, Avrupa'da güçlü bir enerji merkezi olacaktır. Avrupa'ya Almanya üzerinden doğalgaz tedarik edilmesi ile Alman şirketleri de ekonomik gelir elde edeceklerdir. Almanya Kuzey Akım 2'ye destek toplamak amacıyla AB'nin doğalgaz ihtiyacının her yıl giderek arttığını ve artmaya devam edeceğini ileri sürmüştür. Norveç'ten gelecek gazın yeterli olmayacağını, Kuzey Afrika ve Hazar Bölgesinden gelen gazın ise ancak Güney Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılayacağını savunmuştur (Bichikliski ve Nas, 2022: 160, 161).

Ayrıca Almanya 1960'lardan beri Rusya'ya (Sovyet Birliği'ne) karşı politikasını oluşturan Ostpolitik çerçevesinde Kuzey Akım 2 boru hattını ele almıştır. Projeyi, Rusya ile bağlantı kurmanın ve politik gerilimi azaltmanın bir yolu olarak değerlendirmiştir (Siddi ve Kustova, 2021: 1086). Bu sebeple projenin Almanya tarafından sadece ekonomik gerekçelerle savunulduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır.

Soğuk Savaş yıllarından gelen Alman- Rus yakınlaşması, 1990'lı yıllarda da Almanya ve Rusya arasında sınır sorunu olmaması, tarihsel olarak etnik, dinsel veya küresel çapta egemenlik mücadelesinin olmaması nedenleriyle uyumlu seyretmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise bu ilişki stratejik ortaklık düzeyine yükselmiştir. Almanya'nın Rusya'ya karşı olan bakışı AB'yi de etkilemiştir. Bu dönemde AB, Rusya'ya karşı Almanya'ya yakın bir tutum belirlemiştir. 2014'te Rusya'nın Kırım'ı işgali ve Ukrayna krizi sürecinde ise Almanya, Rusya'ya karşı yaptırım uygulanmasını savunmuştur. Ancak krizin uzamaması yönünde girişimlerde bulunmuş, Almanya, Rusya ve Ukrayna arasında gerginliği azaltan bir arabulucu gibi davranmıştır (Hamzaoğlu, 2021: 279, 280). Rusya ile olan bu yakınlık Almanya'nın jeopolitik olarak projeyi desteklemesinin en önemli nedenidir.

Eski Varşova Paktı ülkelerinin büyük bir kısmı projeye karşı çıkmasının aksine Bulgaristan ve Macaristan projeyi desteklemiştir. Bu ülkeler Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlara karşı çıkmış ve Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Rusya ile Bulgaristan tarihsel olarak iyi ilişkilere sahiptir. Macaristan ise Başbakan Orban'dan sonra Rusya ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Her iki ülke de Rusya ile enerji alanında işbirliği

yapmaktadır (de Jong vd. 2020: 338). Bu nedenlerle Macaristan ve Bulgaristan, diğer eski Doğu Bloku ülkeleri gibi projeye karşı çıkmamıştır.

Kuzey Akım 2'nin destekçilerinin ortak gerekçeleri ise şunlardır (Sziklai vd., 2020: 2);

- Avrupa içi doğalgaz üretim kapasitesi azalmaktadır. Bu nedenle artan net talep karşılanamamaktadır.
- Proje tamamlandığında AB'de gaz fiyatlarının düşmesi sağlanacaktır.
- Ukrayna'da var olan boru hatları hizmet ömürlerini yakın gelecekte tamamlayacaktır ve mevcut durumda alternatifleri bulunmamaktadır.
- Ukrayna geçiş güzergahındaki siyasi belirsizlik Kuzey Akım 2 ile sona erdirilecektir.

Bu açıdan realist bir enerji güvenliği vizyonundan ziyade liberal bir vizyonu savundukları görülmektedir.

2.5. Avrupa Birliği Açısından Kuzey Akım 2

AB enerji ihtiyacının büyük kısmını dışarıdan ithal ettiği enerji kaynaklarından karşılamaktadır. 2020 yılında AB içerisinde tüketilen petrolün yüzde 97'si, doğalgazın yüzde 83,6'sı ve katı fosil yakıtların yüzde 35,8'i ithal kaynaklardan temin edilmiştir (Eurostat, 2023c). İthal enerji kaynaklarına bağımlı olan AB, son 50 yılda ciddi enerji krizleriyle karşı karşıya kalmıştır. 1973 petrol krizi, 2006 ve 2009 Rusya- Ukrayna gaz anlaşmazlığı, 2011 Fukushima nükleer kazası, 2014 Ukrayna Krizi ve son olarak 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı işgali bu krizlere örnek verilebilir. AB doğrudan kendisinden kaynaklanmayan bu krizler nedeniyle tamamen enerjisiz kalmamıştır. Ancak bu krizler, yarattıkları etkilerle büyük oranda dış enerji kaynaklarına bağımlı olan AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmiş ve AB'nin enerji güvenliği algısı üzerinde belirleyici olmuştur.

AB tükettiği enerjinin önemli bir kısmını Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya doğalgaz, petrol ve kömür gibi birincil enerji kaynaklarında AB'nin en önemli tedarikçisidir. 2021 yılında AB doğalgaz ithalatında Rusya'nın payı yüzde 44'tür. Petrol ithalatında da en büyük tedarikçisi olan Rusya'nın 2021 yılındaki payı yüzde 28'dir (Eurostat, 2023a). AB yaşanan krizlerin etkisiyle Rus gazına ve petrolüne bu

denli bağımlı olmaktan rahatsızlık duymaktadır. Petrol ve gaz ithalatında bağımlılığı azaltmak için ortak bir AB enerji politikasının geliştirilmesini, ortak bir AB enerji pazarının oluşturulmasını ve yenilenebilir enerjiye geçişi teşvik etmektedir (Russell, 2020: 6). AB içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin payı son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Ancak bu kaynaklardan üretilen enerji tüketim için yeterli değildir. Doğalgaz ise çevre ve iklim açısından değerlendirildiğinde diğer fosil yakıtlara göre daha cazip bir seçenek olarak görülmektedir. Fakat doğalgaz boru hatları yapımı uzun yıllar süren ve maliyetli projelerdir. Bu nedenle karşılıklı olarak uzun süreli sözleşmelerle doğalgaz ticareti yapılabilmektedir. Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Hazar Bölgesindeki doğalgaz kaynaklarına sahip ancak istikrarsız ülkelerin aksine Rusya, sahip olduğu doğalgaz kaynakları ve Gazprom gibi alanında uzman bir şirket ile AB için enerji ticaretinde uzun yıllar cazip görünmüştür. Rusya'nın bu avantajlı konumu Kuzey Akım 1 ve 2 doğalgaz boru hatlarının inşasında etkili olmuştur.

Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattına AB üye ülkeleri arasında destek verenler olsa da açık bir şekilde karşı çıkanlar da vardır. Bu boru hattına özellikle Rusya'ya karşı güvensizlik duyan eski Doğu Bloku ülkeleri olan Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri karşı çıkmaktadır. AB dışından ise en büyük muhalefet ABD ve Ukrayna'dan gelmiştir. AB'nin Kuzey Akım 2'ye karşı çıkmasının iki temel nedeni vardır. İlk olarak Ukrayna güzergahının etkinliğini azaltacak olan Kuzey Akım 2, Ukrayna'yı Rusya karşısında güçsüzleştirecektir. İkinci ve daha önemli neden ise Rusya'nın Avrupa'nın enerji bağımlılığının yarattığı kırılganlığı kullanarak, enerjiyi AB üzerinde bir silah olarak kullanacağı endişesidir.

Avrupa Komisyonu, Haziran 2017'de proje için yasal bir çerçeve düzenlenmesi gerektiğini ileri sürerek, Rusya ile anlaşma yapmak amacıyla AB Konseyinden yetki talep etmiştir. Konsey Hukuk Servisi böyle bir anlaşma yapmak için yasal dayanak olmadığı gerekçesiyle talebi reddetmiş ve mevcut Üçüncü Enerji Paketinin Kuzey Akım 2 boru hattı için geçerli olmadığını belirtmiştir (Yafımava, 2017). Çünkü üçüncü ülkelerden AB'ye gelen boru hatları Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine göre inşa edilmektedir. Üçüncü Enerji Paketi ise AB topraklarında yer alan boru hatları için geçerlidir. Ayrıca AB'nin sahip olduğu enerji piyasası düzenlemeleri, liberalleştirme ve rekabet ilkeleri temel alınarak oluşturulmuştur. Bu sebeple projeyi

engellemeye yönelik politik girişimler AB ilkeleri ile ters düşmektedir (Siddi, 2020: 248).

Ancak bazı Doğu Avrupalı üyelerin desteği ve baskısıyla Komisyon, yasal bir boşluk olduğu konusunda ısrar etmiştir. Komisyon öne sürdüğü argümanını düzelterek, Üçüncü Enerji Paketinin yalnızca AB toprakları için değil, ayrıca AB üye devletlerinin karasuları için de geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Komisyon bu strateji ile tartışmaları yeniden başlatarak belirsizlik yaratmış ve Kuzey Akım 2'nin faaliyetlerini engelleyerek projeyi geciktirmiştir (ibid: 249).

Genel olarak Kuzey Akım 2 boru hattı AB içerisinde üye devletler arasında tartışmalı ve ayrıştırıcı bir mesele olarak kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu ise projeyi enerji arzını çeşitlendirmede ve Enerji Birliği girişimine uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Ancak Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı ve AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Josep Borrell Kuzey Akım 2'yi özel firmaların ve Almanların meselesi olarak değerlendirmiş, AB'nin Kuzey Akım 2 konusunda ne yapacağına karar verecek araçlardan yoksun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Borrell, ABD'nin Kuzey Akım 2'yi inşa eden firmalara karşı uyguladığı yaptırımları eleştirmiş ve ABD'nin uyguladığı tüm yaptırımlara karşı olduğunu belirtmiştir. 2009 Gaz Direktifi'nin 2019 yılında Kuzey Akım 2'ye ve Gazprom'a uygulanacak şekilde değiştirildiğini belirten Borrell, hat faaliyete geçtiğinde AB tarafından hattın, AB hukukuna ve ilkelerine uygun olarak işletildiğinin şeffaf bir şekilde denetlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Borrell, 2021).

2.6. Kuzey Akım 2 Projesinde Son Durum

2019 yılında tamamlanması planlanan Kuzey Akım 2 projesinin hizmete alınması ABD tarafından uygulanan yaptırımlar nedeniyle gecikmiştir. İsviçre-Hollanda ortak firması Allseas, Aralık 2019'da ABD'nin yaptırımları nedeniyle boru döşeme faaliyetlerini durdurmuştur. Projenin yüzde 90'luk kısmı tamamlanmış ve boru döşenmemiş yaklaşık 100 km'lik kısım kalmışken bu durum projenin bir yıl durmasına sebep olmuştur. Tekrar inşa sürecine ancak bir yıl sonra başlanabilmiştir (Euronews, 2020). ABD tarafından 2019 yılında projede yer alan firmalara uygulanan yaptırımlar bu dönemde Almanya tarafından eleştirilmiştir. Alman hükümeti sözcüsü Ulrike Demmer Almanya'nın yaptırımları reddettiğini belirtmiş

ve bu yaptırımların Avrupalı şirketlerin içişlerine müdahale anlamına geldiğini bildirmiştir. Angela Merkel ise yaptırımlar karşısında geri adım atmayacaklarını açıklamış ve ABD'nin egemenlik alanı dışındaki bölgelere yönelik yaptırımlara karşı olduğunu söylemiştir (Euronews, 2019). Yaptırımlar nedeniyle geciken proje 2021 tarihinde tamamlanabilmiş ancak hiçbir zaman faaliyete geçememiştir.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırgan tutumu ve Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali, Almanya'nın Rusya ile enerji ticaretine ve Kuzey Akım 2'ye karşı olan olumlu tutumunu değiştirmiştir. Rusya'nın Ukrayna Donbass'taki iki ayrılıkçı bölge Luhansk ve Donetsk'i tanınmasının ardından Almanya, Kuzey Akım 2 boru hattının sertifikasyon sürecine son vereceğini bildirmiş ve projeyi yeniden değerlendireceğini açıklamıştır (Kurmayer ve Noyan, 2022). Alman Şansölye Scholz, Rusya'nın bu tanımlarının uluslararası hukuka uygun olmadığını ve AB ile Rusya arasında uzun süredir devam eden anlaşmaları ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Scholz, Rusya'ya karşı ABD, AB üye ülkeleri ve NATO'yla birlikte hareket edeceğini açıklamış, Rusya'nın doğalgaz boru hatlarını bir tehdit unsuru olarak kullanmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir (Bichikliski ve Nas, 2022: 161).

İşgal sonrasında Rusya sahip olduğu doğalgazı AB ülkeleri üzerinde bir silah gibi kullanarak Kuzey Akım 1 üzerinden doğalgaz akışını kademeli olarak azaltmıştır. Eylül 2022'de Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarında gerçekleşen patlamalar sonucunda boru hatlarında sızıntılar meydana gelmiş ve gaz akışı tamamen kesilmiştir. Sonradan yapılan araştırmalarda patlamaların kasıtlı bir saldırı sonucu yaşandığı anlaşılmıştır. Ukrayna saldırılarından Rusya'yı sorumlu tutarken Batı ilk başlarda biraz daha temkinli davranmıştır. Polonya ise saldırıların ABD tarafından gerçekleştirildiğini ima ederek patlamalar sonrasında ABD'ye teşekkür etmiştir (Euronews, 2023).

Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov ise Rusya'ya karşı yapılan suçlamaları "aptallık" olarak nitelendirmiştir (Euronews, 2022c). Saldırıları sonrası Rusya'nın gaz tedarik yollarını kaybettiğini belirten Peskov, saldırıdan en çok LNG şirketleri kar eden ABD'nin çıkar sağladığını vurgulamıştır. Bu durumun Rusya'nın çıkarına olmadığını belirten Peskov, Joe Biden'ın Kuzey Akım 2'yi sonlandıracaklarına ilişkin açıklamasına atıf yaparak saldırılarla ilgili ABD'yi hedef göstermiştir (ibid). Putin'in 2022 sonunda gaz akışını Kuzey Akım 2 boru hattından tekrar sağlama

teklifi Almanya tarafında kabul görmemiştir. Rusya'nın Ukrayna işgali sona ermeden Rusya ile AB arasındaki ilişkilerin normale dönmesi ve Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattının tekrar faaliyete geçmesi mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

Modern dünyada enerji mutlak bir öneme sahiptir. Sanayiden tarıma, ulaşımdan ısınmaya kadar sosyal ve ekonomik birçok farklı alanda enerji hayatın devam edebilmesi için gereklidir. Toplumsal açıdan ise enerji yaşam kalitesini artırır, insanların hayatını kolaylaştırır. Ülkelerin sanayileşmesi, ekonomik ve teknolojik gelişmesi ile enerji kaynaklarına sahip olabilme yeteneği arasında bir bağlantı vardır. Bu nedenlerle enerji, devletler için ulusal güvenliğin sağlanmasında en önemli koşullardan biridir. Özellikle sanayi devriminden sonra enerji güvenliği meselesi devletlerin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur.

Günümüzde en önemli enerji kaynağı fosil yakıtlardır. Yenilenebilir enerji kaynakları önemini artırsa da dünya genelinde enerji arzının büyük kısmı halen fosil yakıtlardan elde edilmektedir. Fosil yakıtlardan özellikle petrol ve doğalgaz küresel çapta eşit dağılmamıştır. Bu kaynakların toplam rezervlerinin önemli bir kısmı Orta Doğu ve Rusya gibi birkaç ülke veya bölgede toplanmıştır. Enerji kaynaklarının sanayileşmiş toplumlar için önemi ve fosil yakıtların kıt dağılımı göz önüne alındığında, petrol ve doğalgaz sıradan bir ticari maldan çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Yaklaşık yarım milyarlık nüfusu ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisi AB'dir. Gelişmiş, sanayileşmiş bir toplum olan AB'nin üyeleri arasında önemli sanayi devletleri yer alır. Ancak AB tüketimini karşılayacak enerji kaynaklarından yoksundur. Bu nedenle AB enerji kaynaklarında dışa bağımlıdır.

Enerji konusu yirminci yüzyılda Avrupa düzeyinde önemli politika alanlarından biri olmuştur. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcı da Avrupa'da o yılların en önemli enerji kaynağı olan kömürde işbirliğini öngören Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile enerji alanında başlamıştır. AKÇT'nin kuruluşunu yine o yıllarda geleceğin enerjisi olarak görülen nükleer enerjide işbirliğini amaçlayan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kuruluşu izlemiştir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri Avrupa'da uluslararası enerji politikalarının oluşturulmasında belirleyici olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da doğalgaza olan ilgi artmış ve Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya doğalgaz ithalatı başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise AB'nin enerji konusundaki hedefleri; rekabetçi bir enerji iç piyasasının oluşturulması, enerji güvenliğinin sağlanması ve çevreye duyarlı sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması olmuştur. 2000'li yılların sonlarında ise Rusya'ya olan enerji bağımlılığı endişe yaratmaya başlamış, Rusya-Ukrayna anlaşmazlığı AB'nin enerji güvenliğini tehlikeye sokmuştur.

Üye devletlerin birbirinden farklı Rusya algısı, AB düzeyinde ortak bir enerji politikası oluşturulmasını engellemiştir. Enerji konusunda AB içerisindeki son yılların en tartışmalı konusu ise Rusya ile Almanya'yı doğrudan birbirine bağlayan Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattı olmuştur. 2022 yılında başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, AB'nin ve üye devletlerin Rusya'ya karşı bakışını tamamen değiştirmiş, Rusya'ya karşı ortak bir enerji politikası geliştirilmiştir. Çalışmanın tamamında Avrupa bütünleşme sürecinde Avrupa'da enerji güvenliği anlayışının nasıl şekillendiği, AB'nin en önemli doğalgaz tedarikçisi Rusya ile olan ilişkisi ve son dönemde Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattının enerji konusunda AB içerisinde yarattığı ayrışma ele alınmıştır.

Enerji güvenliğinin dört unsuru; elde edilebilirlik, erişilebilirlik, ekonomik olarak karşılanabilirlik ve çevresel sürdürülebilirliktir. AB, son yıllarda Rusya ile yaşanan sorunlar nedeniyle enerji güvenliğinin enerji kaynağına erişilebilirlik ve ekonomik olarak karşılanabilirlik unsurlarında sorun yaşamaktadır. AB enerji güvenliğini, birinci bölümde de belirtildiği gibi, kaynak çeşitlendirmesi yoluyla sağlayabilecektir. AB, yenilenebilir enerji kaynaklarına yaptığı yatırımlarla ve inşa ettiği LNG terminalleri ile hem kaynak hem güzergah çeşitlendirmesi yapmaktadır.

Enerji güvenliği algısında yaşanan tarihsel kırılmalar AB'nin ve üye devletlerin enerji politikaları üzerinde etkili olmuştur. Avrupa bütünleşmesi dönemin en önemli enerji kaynağı olan kömürde işbirliği ile başlamıştır. İlerleyen yıllarda petrolün tüm dünyada ve Avrupa'da kullanımını yaygınlaştırmıştır. 1973 Petrol Krizi'nden sonra petrol önemini korumakla birlikte Avrupa'da diğer enerji kaynaklarına ilgi artmıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen dünya ve güvenlik anlayışı AB'nin enerji güvenliği algısı üzerinde etkili olmuştur. Rusya ile enerji alanında daha yakın ilişkiler geliştirilmiş ve Rusya 1990'lı yıllarda güvenilir bir ortak olarak değerlendirilmiştir. Yine bu yıllarla birlikte iklim değişikliği ve çevresel sorunlar sebebiyle çevreye duyarlı enerji tüketimi ve sürdürülebilir kalkınma AB'nin enerji gündeminde yerini almıştır. 2011 yılında

yaşanan Fukushima nükleer kazası, nükleer enerjinin temiz enerjide bir alternatif olup olmadığını tekrar tartışmaya açmıştır.

1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başlarında Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan bildirimlerde enerji meselesine liberal bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Benzer şekilde 1994 Enerji Şartı Antlaşması'nda da enerji kaynakları serbest pazar anlayışı içerisinde, diğer ticari mallar gibi ticareti yapılan bir meta olarak ele alınmıştır. Ancak özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya ile olan enerji ticaretine karşı yaklaşımları ve Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanması AB'nin enerji konusuna bakışı değişmiştir. 2006 yılında çıkartılan Yeşil Kitap'ta, Birlik düzeyinde ortak bir enerji politikası oluşturmanın önemi vurgulanmıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda enerji konusu ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir.

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında yayımlanan Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi'nde Rusya'ya olan bağımlılığa dikkat çekilmiş, durumun yarattığı risklere karşı politikalar geliştirilmiştir. Rusya'ya olan ithalat bağımlılığını azaltmak için kaynak çeşitlendirilmesi, iç enerji piyasasını tamamlanması, üye devletler arası dayanışmanın artırılması ve ortak dış enerji politikasının belirlenmesi için hedefler ortaya konmuştur. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında 2022 yılında oluşturulan REPowerEU Planı ile AB, Rusya ile enerji ticaretini ve enerji konusunu bir güvenlik meselesi olarak ele almaya başlamıştır. AB, Soğuk Savaş sonrasında 1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başlarında liberal bir bakış açısıyla yaklaştığı enerji güvenliği meselesinde son yıllarda realist bir aktöre dönüşmüştür. Enerji bağımsızlığını AB'nin güvenliğinin bir parçası olarak değerlendirmektedir.

AB ile Rusya arasındaki doğalgaz ticareti son yaşanan gelişmeler ile değişime uğramıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Batı ile Rusya arasındaki doğalgaz ticareti Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde inşa edilen yeni doğalgaz boru hatlarıyla bu işbirliği geliştirilmiştir. Ancak 2006 yılından itibaren yaşanan gelişmeler (2006 ve 2009 Rusya- Ukrayna gaz anlaşmazlığı, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, 2014 Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve 2022 Rusya'nın Ukrayna işgali) AB'nin Rusya ile doğalgaz ticaretine yönelik tutumunu değiştirmiştir.

AB içerisinde son yılların tartışmalı konusu Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattına, ekonomik gerekçelerle karşı çıkan ve destekleyen ülkeler olmuştur. Polonya

ve Ukrayna mevcut doğalgaz boru hattı güzergahlarından elde ettikleri transit geçiş ücretlerini kaybedecekleri için projeye karşı çıkmışlardır. Benzer şekilde ABD, AB'ye daha fazla LNG ithalatı gerçekleştirebilmek amacıyla Rusya ile AB arasında doğalgaz ticaretini artıracak Kuzey Akım 2'ye karşı çıkmıştır. Kuzey Akım 2 boru hattının inşasında ve işletilmesinde yerel şirketleri bulunan ülkeler projeyi desteklemiştir. Proje ortakları arasında yerel şirketleri bulunan Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya projeyi desteklemiştir. Bu ülkeler Rusya ile enerji ticaretini ekonomik işbirliği olarak değerlendirmiştir. Kuzey Akım 2 kapsamında elde edilen ekonomik çıkarlar veya kayıplar ülkelerin projeye karşı tutumları üzerinde belirleyici olmuştur.

Tarihsel olarak Rusya ile kötü ilişkileri olan ve ulusal kimliklerini oluştururken Rusya'yı bir tehdit ve öteki olarak algılayan ülkeler Kuzey Akım 2'ye karşı çıkmışlardır. Soğuk Savaş döneminde Sovyet etkisi altında kalan eski Varşova Paktı üyesi Doğu Avrupa ve Baltık Ülkeleri, Rusya ile olan enerji ticaretini (dolayısıyla Kuzey Akım 2'yi) bu algı nedeniyle güvenlik sorunu olarak değerlendirmişlerdir. Burada Bulgaristan ve Macaristan diğer Doğu Avrupa ülkelerine istisna teşkil etmektedir. Bulgaristan tarihsel olarak Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmektedir. Macaristan ise Victor Orban yönetiminde Rusya ile iyi ilişkiler kurmuştur. Almanya ise Soğuk Savaş döneminden itibaren, oluşturduğu Ostpolitik anlayışı çerçevesinde, Sovyetler Birliği ile doğrudan ilişki kurmuş ve ilişkilerin normalleşmesi için çaba sarf etmiştir. Eski Varşova Paktı üyesi ülkelerle benzer tarihi süreçlerden geçmeyen Almanya, Rusya ile enerji ticaretini bir güvenlik endişesi olarak değerlendirmemiştir. Aksine bu yönde adımlar atmış, Kuzey Akım 2'nin ve Rusya ile enerji ticaretinin en büyük destekçisi olmuştur. Rusya ile geliştirilen tarihsel ilişkiler ve Rusya algısı ülkelerin Kuzey Akım 2'ye karşı tutumları üzerinde belirleyici olmuştur.

Başta ABD olmak üzere Kuzey Akım 2'ye jeopolitik gerekçelerle güçlü karşı çıkışlar ve engellemeler olmuştur. ABD, projeyi Rusya'nın jeopolitik etki alanını genişletecek bir araç olarak değerlendirmiştir. Kuzey Akım 2 ile AB'nin doğalgazda Rusya'ya ithalat bağımlılığı artacaktır. Bu sayede Rusya, AB üzerindeki jeopolitik etkisini genişletecektir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'ya saldırganlığı sebebiyle yaptırım uygulanan bir dönemde proje Rusya'yı, Ukrayna'ya ve AB'ye karşı jeopolitik olarak güçlendirecektir. Bu sebeplerle ABD, Kuzey Akım 2'ye en şiddetli karşı çıkan ülkelerden birisi olmuş ve Kuzey Akım 2'nin tamamlanmaması ve kullanıma

alınmaması için projede yer alan şirketlere ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Almanya ise sadece ekonomik gerekçelerle değil jeopolitik gerekçelerle de projeyi desteklemiştir. Almanya ile Rusya arasında küresel egemenlik mücadelesinin olmaması sebebiyle Almanya, Rusya ile enerji ticaretine pozitif yaklaşmıştır. Rusya ile yaşanan jeopolitik sorunlarda Almanya, Rusya ile Batı arasında arabulucu ve bir denge unsuru olarak yer almıştır.

Son on beş yılda Rusya'nın ortaya koyduğu proaktif dış politika anlayışı, Gürcistan ve Ukrayna işgali, komşu ülkelerde enerjiyi çıkarları doğrultusunda bir dış politika aracı olarak kullanması, AB'nin Rusya ile enerji ticaretine yaklaşımını kökten değiştirmiştir. 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında Rusya ile enerji ticaretine liberal bir aktör olarak yaklaşan AB, son yıllarda Rusya ile enerji ticaretine ve enerji konusunu ulusal güvenlik meselesi olarak ele almış ve bu konuyu realist bakış açısıyla değerlendirmiştir. Avrupa Komisyonu yayımladığı, ikinci bölümde ayrıntılı olarak değinilen belgelerle, Rusya'ya karşı olan ithalat bağımlılığına dikkat çekmiş, ortak bir enerji politikası oluşturmanın önemini vurgulamış, bu yönde politika hedefleri belirlemiştir. Kuzey Akım 2 boru hattına AB, bir enerji güvenliği konusu olarak yaklaşmış ve karşı çıkmıştır.

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Rusya ile AB arasındaki enerji ticaretinde bir dönüm noktası olmuştur. AB düzeyinde Rusya ile gerçekleştirilen enerji ticaretine önemli kısıtlamalar getirilmiş, Rusya'ya olan ithalat bağımlılığını azaltacak politikalar geliştirilmiştir. Kuzey Akım 2'yi destekleyen ülkeler de bu işgal sonrasında projeye karşı çıkmışlardır. Eylül 2022'de Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 boru hatlarında gerçekleşen patlamalar sonucunda gaz akışı tamamen kesilmiş ve her iki boru hattı tekrar kullanıma açılmamıştır.

Bu çalışmada ele alınan konular güncelliğini korumaktadır. Ukrayna'daki savaş hala devam etmektedir. AB, Rus gazına yeni alternatifler aramakta ve yeni enerji politikaları geliştirmektedir. Bu politikaların nasıl sonuç vereceği orta ve uzun vadede görülecektir. Bu nedenle ilerleyen yıllarda ele alınan konunun tekrar değerlendirilmesi farklı sonuçlar ortaya koyacaktır.

Gelecekteki çalışmalara, AB'nin Rusya dışında diğer doğalgaz tedarikçisi ülkelerle olan ilişkisi dahil edilebilir. Çevresel sorunların ve yenilenebilir enerji kaynaklarının AB doğalgaz ticaretine etkileri değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Aalto P. ve Westphal K., (2008). "Introduction", içinde P. Aalto (ed.), The EU-Russian Energy Dialogue Europe's Future Energy Security, Hampshire: Ashgate, s. 1-22

Alhajji, A. F. (2008). "What Is Energy Security? Economic, Environmental, Social, Foreign Policy, Technical and Security Dimensions". *Oil, Gas & Energy Law Journal (OGEL)*, 6 (3), s. 100- 112.

Alkan, M. N., (2015). "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi". *Karadeniz Araştırmaları*, Kış 2015, 44, s. 215- 227

Arı, T., (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık

Asia Pasific Energy Research Centre (APEREC). (2007). *A quest for energy security in the 21st century: Resources and Constraints*. Japan: Institute of Energy Economics

Badeeb, R. A., Lean, H. H. Ve Clark J., (2017). "The Evolution of the Natural Resource Curse Thesis: A Critical Literature Survey". *Resources Policy*, 51, s. 123-134

Bahgat, G., (2006). "Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities". *International Affairs*, 82, (5), s. 961- 975.

Baumann, F. ve Simmerl, G., (2011) "Between conflict and convergence: the EU Member States and the quest for a common external energy policy". *CAP Center for Applied Policy Research, Discussion Paper*.

Baykal, S. (2021). *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*, Avrupa Birliği Ansiklopedisi. İstanbul: İktisadi Kalkınva Vakfı

Belyi, A. (2015). *Transnational Gas Markets and Euro- Russian Energy Relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Bichikliski, S. ve Nas, Ç. (2022). “Avrupa Birliği’nin Kuzey Akım 2 Projesine Yönelik Yaklaşımı.” *Bilge Strateji*, 13 (24), s. 147- 166

Bielecki, J. (2002). “Energy Security: is the Wolf at the Door ?”. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 42, s. 235– 250.

Bireselioğlu, M. E., (2012). “NATO’nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye’nin Olası Konumu”. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (34), s. 227- 252

Blanc J., (1995, 20 Temmuz). “Opinion on the Green Paper for a European Union energy policy”. EUR-Lex, Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 14.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51995IR0232&qid=1686765307014>

Borrell, Josep. 2021. “Russia: Speech by High Representative/ Vice-President Josep Borrell at the EP Debate.” European External Action Service (EEAS), Son Erişim Tarihi: 22.10.2023 https://www.eeas.europa.eu/eeas/russia-speech-high-representativevice-president-josep-borrell-ep-debate_en .

Burchill S., Linklater A., Devetak R., Donnelly J., Nardin T., Paterson M., Reus-Smit C., True J., (2017). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları

Cherp, A. ve Jewell, J., (2011). “The Three Perspectives on Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration”. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3 (4), s. 202– 212.

Chester, L. (2009). “Conceptualising Energy Security and Making Explicit its Polysemic Nature”. *Energy Policy*, 38 (2), s. 887– 895

Çelikkpala, M., (2014) “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”. *Uluslararası İlişkiler*, 10 (40), s. 75- 99.

de Jong M., Van de Graaf T. ve Haesebrouck T. (2020). “A Matter of Preference: Taking Sides on the Nord Stream 2 Gas Pipeline Project”. *Journal of Contemporary European Studies*, 30 (2), s. 331- 344

Demir, E. (2003, Şubat), “Enerji Şartı Antlaşması”. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi Dışişleri Bakanlığı Yayınları*, Sayı 8. Son Erişim Tarihi: 25.06.2023. <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>

Dışkaya, Senem K. (2017), “Türkiye’nin Enerji Güvenliğinde Yenilenebilir Enerji Etkisinin Politik Ekonomi Perspektifi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5 (2), s. 129- 150

di Bella, G. Flanagan, M., Foda, K., Maslova, S., Pienkowski, A., Stuermer M. Ve Toscani F., (2022). “Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply”, *IMF Working Paper European and Research Department*

Doyle M., (1986). “Liberalism and World Politics”. *The American Political Science Review*, 80 (4), s. 1151- 1169.

Dursun, S. (2011). *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, No: 36

Ediger, V. Ş. (2008). “Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret 2. Bölüm”. *Doğal Gaz Dergisi*, 132, s. 58- 62.

Energy Charter Secretariat, (2015, Mart). “International Energy Security, Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries”. *Energy Charter Secretariat 2015*.

Erdal, L. ve Karakaya, E., (2012). “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXI (1), s. 107- 136.

Ersoy E., (2021). “Realizm”, içinde Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim, s. 165- 196

EUR-Lex, (2016, 7 Haziran). “Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union Part Three- Union Policies And Internal Actions Title Xxı – Energy Article 194”. EUR-Lex, Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 16.06.2023 http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/art_194/oj

Euronews, (2019, 21 Aralık). “ABD’nin Kuzey Akım 2'ye yaptırım kararına Rusya ve Almanya’dan tepki; proje askıya alınacak mı?” Son Erişim Tarihi: 29.06.2023 <https://tr.euronews.com/2019/12/21/abd-nin-kuzey-ak-m-2-ye-yapt-r-m-karar-na-rusya-ve-almanya-dan-tepki-proje-ask-ya-al-nacak>

Euronews, (2020, 11 Aralık). “Rusya: Kuzey Akım 2 projesi boru hattı inşası yeniden başladı.” Son Erişim Tarihi: 29.06.2023 <https://tr.euronews.com/2020/12/11/rusya-kuzey-ak-m-2-projesi-boru-hatt-insas-yeniden-baslad>

Euronews, (2022a, 21 Kasım). “Fransa, Enerji Şartı Anlaşması’ndan çekileceğini duyurdu”. Son Erişim Tarihi: 25.06.2023 <https://tr.euronews.com/my-europe/2022/10/21/fransa-enerji-sarti-anlasmasindan-cekilecegini-duyurdu>

Euronews, (2022b, 2 Şubat). “Biden: Rusya, Ukrayna'yı işgal ederse Kuzey Akım 2'ye son vereceğiz.” Son Erişim Tarihi: 22.06.2023 <https://tr.euronews.com/2022/02/08/biden-rusya-ukrayna-y-ısgal-ederse-kuzey-ak-m-2-ye-son-verecegiz>

Euronews, (2022c, 28 Eylül). “Kremlin: Kuzey Akım hatlarına Rusya'nın sabotaj yaptığı iddiaları ‘aptallık’”, Son Erişim Tarihi: 29.06.2023 <https://tr.euronews.com/2022/09/28/kremlin-kuzey-akim-hatlarına-rusyanin-sabotaj-yaptigi-iddialari-aptallik>

Euronews, (2023, 4 Şubat). “ANALİZ | Baltık Denizi'ndeki Kuzey Akım boru hatlarına yönelik saldırıların ardında kim var?”, Son Erişim Tarihi: 29.06.2023 <https://tr.euronews.com/2023/02/04/analiz-baltik-denizindeki-kuzey-akim-boru-hatlarına-yonelik-saldirilarin-ardında-kim-var>

European Commission (t.y.), “REPowerEU Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 20.06.2023 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowerEU-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en

European Commission, (2000). *Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. Commission of the European Communities, COM (2000), 769 Final, 29.11.2000, Brussels.

European Commission, (2006, 8 Mart). “Green Paper - A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, COM (2006) 0105 Final, EUR-Lex, Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 15.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0105&qid=1686828423596>

European Commission, (2007, 11 Ocak). “Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament - an energy policy for Europe”, COM (2007) 0001 Final, EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 16.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52007DC0001&qid=1686899320334>

European Commission, (2015, 2 şubat). “Communication From The Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee, The Committee of the Regions and the European Investment Bank: A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, COM (2015) 080 Final, EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 19.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52015DC0080>

European Commission, (2021, şubat). “Key to the quiz on the 5 energy videos”. Son Erişim Tarihi: 06 Mayıs 2023. https://energy.ec.europa.eu/system/files/2021-02/quiz_energy_keys_en_0.pdf

European Commission, (2021). *EU Energy in Figures Statistical Pocketbook*. Luxembourg: Publications Office of the European Union

European Commission (2022, 18 Mayıs). “REPower the EU by Engaging with Energy Partners in a Changing World”, *Factsheet on the International Energy Strategy* Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (2023, Haziran). “EU sanctions against Russia following the invasion of Ukraine”, Factsheet EU Sanctions Against Russia. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Son Erişim Tarihi: 15.07.2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_1402

European Commission, Secretariat-General, (2022, 18 Mayıs). “Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee and The Committee of The Regions REpowerEU Plan”, COM (2022) 230 Final, EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 20.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0230&qid=1687172578445>

EC Directorate- Gneral for Communication, “History of the European Union 1960-69”. Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 04.06.2023 https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_en

EC Directorate- Gneral for Communication, “History of the European Union 1970-79”. Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 12.06.2023 https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_en

Eurostat (2023a). “Shedding light on energy in the EU”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 30.05.2023 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023>

Eurostat (2023b). “Energy production and imports”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 30.05.2023 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports

Eurostat (2023c, Mayıs). “Energy statistics - an overview”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 30.05.2023 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview

Eurostat (2023ç, 22 Mart). “Beginners: Energy Flows”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 31.05.2023
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Beginners:Energy_flows

Eurostat (2023d, 28 Nisan). “Energy imports dependency”. Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 31.05.2023
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_ind_id/default/table?lang=en

Hamzaoğlu, H. (2021). “Rusya- Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve “Kuzey Akım-2” Boru Hattı Projesinin Jeopolitik İçeriği”. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1), s. 265- 286

Hamzaoğlu, H. ve Hoşfikirer, E. S. (2022). “Liberal Merkantilizm Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Enerji Politikası”. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13 (48), 697-709.

Hatipoğlu, E., (2019). “Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Yazıları Serisi*, No. 44.

Hussein M. (2021, 16 Aralık). “Mapping the world’s oil and gas pipelines”, Al Jazeera. Son Erişim Tarihi: 10.07.2023
<https://www.aljazeera.com/news/2021/12/16/mapping-world-oil-gas-pipelines-interactive>

International Energy Agency. (2023, 14 Nisan). “History: from oil security to steering the world toward secure and sustainable energy transitions”. Son Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2023. <https://www.iea.org/about/history>

International Energy Agency. (2023, 14 Nisan). “Energy Security”. Son Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2023. <https://www.iea.org/about/energy-security>

International Energy Charter, (2015, 2 Haziran). “The European Energy Charter”, Son Erişim Tarihi: 25.06.2023.
<https://www.energycharter.org/process/european-energy-charter-1991/>

International Energy Charter, (2019, 18 Şubat). “The Energy Charter Treaty”.
Son Erişim Tarihi: 25.06.2023 <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>

Kakışım, C. (2019). “Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (2), s. 460- 472

Kesbiç, C. Y. ve Şimşek H., (2001). “Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası”. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz, 5.

Kruyt, B., van Vuuren, D. P., de Vries, H. J. M ve Groenenberg, H., (2009). “Indicators for Energy Security”. *Energy Policy*, 37 (6), s. 2166– 2181.

Kurmayer, J. N. ve Noyan O. (2022, 22 Şubat). “Germany halts Nord Stream 2”,
Son Erişim Tarihi: 29.06.2023
<https://www.euractiv.com/section/energy/news/germany-halts-nord-stream-2/>

Matlary H. J. (1997). *Energy Policy in the European Union*, New York: St. Martins Press

McGowan F. (2011), “Putting Energy Insecurity into Historical Context: European Responses to the Energy Crises of the 1970s and 2000s”. *Geopolitics*, 16 (3), s. 486-511

Milov, V. (2022). “European Gas Price Crisis: Is Gazprom Responsible?”. *European View*, 21 (1), s. 66- 73

Morozov, V., (2008). “Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe” içinde P. Aalto (ed.), *The EU-Russian Energy Dialogue Europe’s Future Energy Security*, Hampshire: Ashgate, s. 43- 62

Nord Stream. (2023a). “Our Shareholders”. Son Erişim Tarihi: 15.10.2023
<https://www.nord-stream.com/about-us/our-shareholders/>

Nord Stream. (2023b). “Who We Are”. Son Erişim Tarihi: 19.10.2023
<https://www.nord-stream.com/about-us/>

Nord Stream. (2023c). “The Pipeline”. Son Erişim Tarihi: 20.10.2023
<https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>

NTV, (2024, 24 Şubat). “Rusya'nın Ukrayna'yı işgali 1 yıl önce başladı: Savaş devam ediyor.” Son Erişim Tarihi: 15.07.2023
https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/rusyanin-ukraynaya-1-yil-once-basladi-savas-devam-ediyor,0vXCLYkh0EOtc_2AuigRng/Z4Mpj4tqVE-Tk7UktKds8w

Özpek B. B., (2021). “Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler”, içinde Ramazan Gözen (der.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, İstanbul: İletişim, s. 127- 164

Pala, C., (1993). “Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)’nın Kökenleri”. *Ekonomik Yaklaşım*, 4 (9), s. 69- 87

Pamir, N. (2015). *Enerjinin İktidarı*, İstanbul: Hayykitap

Publications Office of the European Union, (2007, 19 Kasım). “Treaty establishing the European Atomic Energy Community (Euratom)”. Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 04.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0024>

Publications Office of the European Union (2014, 19 Mayıs). “A stable and abundant energy supply for Europe”, EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 18.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1687097511073>

Publications Office of the European Union (2015, 26 Ağustos). “Making energy secure, affordable and sustainable - Energy union package”, EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 19.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:52015DC0080&qid=1687158440233>

Publications Office of the European Union, (2019, 17 Mayıs). “Internal market in gas” EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 20.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:32009L0073>

Reuters Staff, (2022, 3 Eylül). “Factbox Russia’s Gas Pipelines to Europe”, Reuters. Son Erişim Tarihi: 10.07.2023 <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia-gas-pipelines-idINL8N30A083>

Russell, M. (2020). “Energy Security in the EU External Policy.” In-Depth Analysis. *EPRS / European Parliamentary Research Service*

Russel, M. (2021). “The Nord Stream 2 Pipeline Economic, Environmental and Geopolitical Issue”, *EPRS / European Parliamentary Research Service*

Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1918- 1994*, İstanbul: İmge Kitapevi

Scott, R. (1994). *Origins and Structure IEA The First 20 Years Volume One*, Paris: OECD/ IEA

Sharples, D, J. (2016) “The Shifting Geopolitics of Russia’s Natural Gas Exports and Their Impact on EU-Russia Gas Relations”. *Geopolitics*, 21 (4), s. 880-912

Sıvı, E. (2019). “ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine Karşı LNG Hamlesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), s. 2177- 2202. <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/581534>

Siddi M. (2019). “Theorising Conflict and Cooperation in EU-Russia Energy Relations: Ideas, Identities and Material Factors in the Nord Stream 2 Debate”. *East European Politics*, 36 (4), s. 544- 563

Siddi, M. (2020). “EU- Russia Energy Relations”. İçinde: Knodt, M., Kemmerzell, J. (ed.) *Handbook of Energy Governance in Europe*. Cham: Springer, s. 237 -262

Siddi M. ve Kustova I., (2021). “From a Liberal to a Strategic Actor: the Evolution of the EU’s Approach to International Energy Governance”. *Journal of European Public Policy*, 28 (7), s. 1076- 1094

Sovacool, B. K. ve Brown, M. A., (2010). “Competing Dimensions of Energy Security: an International Perspective”. *Annual Review of Environment and Resources*, 35, s. 77- 108

Sovacool, B. K. (2011). “Introduction: Defining, measuring, and exploring energy security”, içinde B. K. Sovacool (ed.), *The Routledge Handbook of Energy Security*, Oxon ve New York: Routledge, s. 1– 42.

Sziklai, R. B., Koczy, A. L. Ve Csercsik, D., (2020). “The İmpact of Nord Stream 2 on the European Gas Market Bargaining Positions”. *Energy Policy*, 144, s. 1- 14

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2014). *Avrupa Birliği Sürecinde Enerji Fash*, Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı

T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, (2023, 14 Şubat). “Fasıl 15: Enerji”, Son Erişim Tarihi: 19.06.2023 https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). *Enerji Arz Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara.

The Organization of the Petroleum Exporting Countries OPEC, (2023). “Brief History”, Son Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2023 https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm

The World Bank. (2023). “European Union”. Son Erişim Tarihi: 30.05.2023 <https://data.worldbank.org/region/european-union>

Toprak, E., (2019). “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi” içinde Doğan N. ve Yüce Dural B. (ed.), *Avrupa Birliği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 31- 86

“Treaty establishing the European Coal and Steel Community, (1951, 18 Nisan). EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11951K%2FTXT>

“Treaty of Maastricht on European Union”, (1992, 7 Şubat). EUR-Lex Avrupa Birliği Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 13.06.2023 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:11992M/TXT>

UN World Commission on Environment and Development, (1987). “Our Energy Future”, United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/133790?ln=en>

Viottoi P. R. ve Kauppi M. V. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

von der Leyen, U. (2022, 12 Kasım). “Statement by President von der Leyen on ‘REPowerEU: Outlook on EU Gas Supply in 2023’”, European Commission – Statement, Avrupa Komisyonu Resmi İnternet Sitesi, Son Erişim Tarihi: 20.06.2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7669

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley

Westphal K., (2008). “Germany and the EU- Russia Energy Dialogue”, içinde P. Aalto (ed.), *The EU-Russian Energy Dialogue Europe’s Future Energy Security*, Hampshire: Ashgate, s. 93- 118

Whist, Bendik Solum. (2008). *Nord Stream: Not Just a Pipeline*. Lysaker: Fridtjof Nansen Institute

Wilson A., (2015). “European Energy Security Strategy”, *EPRS / European Parliamentary Research Service*.

Winzer, C. (2012). “Conceptualizing Energy Security”. *Energy Policy*, 46 (C), s. 36- 48

Yafımava, K. (2017). “The Council Legal Service’s Assessment of the European Commission’s Negotiating Mandate and What It Means for Nord Stream 2”. *Oxford: Oxford Institute for Energy Studies*

Yapıcı, İ. M., (2007). “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), s. 130- 157

Yergin, D. (1988). "Energy Security in the 1990s". *Foreign Affairs*, 67 (1), s. 110- 132

Yergin, D. (2003). *Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Yergin, D. (2006). "Ensuring Energy Security". *Foreign Affairs*, 85 (2), s. 69- 82

Yıldırım- Şahin, E. (2021). "Gazprom'un Rusya İçin Öneminin Ekonomi- Politigi". *Fiscaoeconomia*, 5 (2), s. 470- 491

Yorkan, A. (2009). "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri". *Bilge Strateji*, 1 (1), s. 24- 39

Yu, J. ve Dai Y. (2012). "Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives". *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 6 (4), s. 91- 120.

Zhiznin, S. Z. ve Timokhov, V. M. (2019). "Economic and Geopolitical Aspects of the Nord Stream 2 Gas ippeline". *Baltic Region*, 11 (3), s. 25- 42.